

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest

DIPLOMSKI RAD

Londonska Nova Hrvatska o političkim događajima u
Hrvatskoj i Jugoslaviji 1980-ih godina

Mentor: dr.sc. Ivica Šute

Student: Mislav Matišić

Zagreb, 2017.

(Didi Pavi.)

Vinku Orikinu.

Svim hrvatskim liberalno-demokratskim političkim emigrantima.

Nije bilo uzalud.

Sažetak

Predmet istraživanja rada politički su događaji u Hrvatskoj i Jugoslaviji 1980-ih godina kroz pero *Nove Hrvatske* Jakše Kušana, općeg hrvatskog emigrantskog glasila koje je izlazilo u Londonu punih trideset godina. Osim kratkog presjeka hrvatske političke emigracije s posebnim osvrtom na liberalno-demokratske emigrante detaljno se analizira postanak, kronologija i opće odrednice lista *Nova Hrvatska*. Analiza tekstova koji se bave odabranim političkim događajima u Hrvatskoj i Jugoslaviji 1980-ih godina podijeljena je u sedam poglavlja. Prvo poglavlje odnosi se na Titovu smrt i ustanak na Kosovu na početku i na kraju obrađivane dekade. Zatim slijede poglavlja posvećena energičnoj borbi liberalno-demokratskih emigranata protiv radikalnih emigranata. Dva najkraća odlomka vezana su uz spregu privrednog kriminala i državnog sustava kroz slučaj velikih afera Agrokomerc i ubojstva Stjepana Đurekovića. Posljednji dijelovi posvećeni su hrvatskoj šutnji, političkim suđenjima, liberalizaciji u Sloveniji te dolasku Miloševića na vlast. Rezultati analize tekstova pokazuju kako su se mnogi komentari i predviđanja novinara okupljenih oko Jakše Kušana pokazali točnima, posebice vezanih uz stvaranje samostalnog Kosova, izbijanja ratnog sukoba u Jugoslaviji, kao i štetnosti „hrvatske šutnje“ te sumnje u ispravnost politike HDZ-a.

Ključne riječi:

Nova Hrvatska, Jakša Kušan, Jugoslavija, hrvatska politička emigracija, osamdesete

Abstract

The subject of research were political events in Croatia and Yugoslavia in the 1980s through the pen of Jakša Kušan's „Nova Hrvatska“, the general Croatian emigrant newspaper that had been published in London for thirty years. Apart from the short section of Croatian political emigration with paying a special attention to liberal-democratic emigrants, the story, the chronology and the general outlines of „Nova Hrvatska“ are analyzed in detail. The analysis of texts dealing with selected political events in Croatia and Yugoslavia in the 1980s was divided into seven chapters. The first chapter relates to the death of Tito and the uprising in Kosovo at the beginning and the end of the decade. Next, there are chapters devoted to the energetic struggle of liberal-democratic emigrants against radical emigrants. The two shortest paragraphs are related to the combination of economic crime and the state system through the great affairs of Agrokomerc and the murder of Stjepan Đureković. The last parts are dedicated to Croatia's silence, political trials, liberalization in Slovenia, and the arrival of Milošević to

power. Results of the analysis of the texts show that many comments and predictions of journalists gathered around Jakša Kušan have proved to be accurate, especially the ones regarding the creation of independent Kosovo, the outbreak of war in Yugoslavia, and the detriment of "Croatian silence" and the doubt about the validity of HDZ policy.

Keywords: Nova Hrvatska, Jakša Kušan, Yugoslavia, Croatian political emigration, eighties

SADRŽAJ

1. UVODNE MISLI	6
2. HRVATSKA POLITIČKA EMIGRACIJA NAKON II. SVJETSKOG RATA	9
3. JAKŠA KUŠAN I NOVA HRVATSKA	13
4. POLITIČKI DOGAĐAJI U HRVATSKOJ I JUGOSLAVIJI 1980-IH GODINA	19
4.1. „TIRANIN“ JE UMRO, KOSOVO SE BUDI.....	19
4.2. PEROM PROTIV RADIKALNIH EMIGRANATA.....	31
4.3. HNV OD YUGA DO FRANKFURTA	40
4.4. TROKUT ĐUREKOVIĆ-MAJERSKI-GAŽI	48
4.5. <i>VELIKO-KRADUŠKI</i> SLUČAJ.....	54
4.6. HRVATSKA ŠUTI, PARTIJA SUDI, SLOVENIJA SE BUDI.....	59
4.7. VOŽD JE STIGAO	70
5. ZAVRŠNE MISLI.....	80
6. IZVORI I LITERATURA.....	83

1. UVODNE MISLI

Srijeda, treći kolovoza 2016. godine. Vrući ljetni dan, najbolja turistička sezona (a koja to nije?) nalazi se na svom vrhuncu. U Münchenu je također vruće, iznadprosječnih 28 °C. Sudac Dauster obrazlaže dugoočekivanu presudu koja završava nadom kako će u zemljama koje su nastala raspadom Jugoslavije doći do znanstvenog sučeljavanja s dotičnim povijesnim razdobljem.¹ Hrvatska (politička) emigracija još uvijek nije historiografski kvalitetno i sustavno obrađena, a u svakodnevnom diskursu prevladava stereotip o političkim emigrantima kao radikalnim desničarima odnosno teroristima obilježenim otmicama jugoslavenskih ambasadora i aviona.² Ponajprije je to posljedica jednoobraznog diskursa koji je prevladavao nekoliko desetljeća u Jugoslaviji (potreba za unutrašnjim i vanjskim neprijateljem) a koji je pratila zabrana govora o toj temi. Sablast emigracije lebdjela je nad Jugoslavijom premda je o njoj znanje bilo veoma šturo.³ Nakon osamostaljenja Hrvatske javni razgovor o hrvatskoj političkoj emigraciji više nije bio zabranjen, ali je (p)ostao selektivan – do medija su dopirali samo predstavnici emigrantskih skupina sklonih upotrebi sile, „revolucionari“ „gerilci“, preuzevši pravo da govore u ime cijele hrvatske političke emigracije. Time su zapravo opravdali Udbinu⁴ upotrebu svih mogućih sredstava u borbi protiv emigracije. Cilj ovog diplomskog rada jest opovrgavanje tog stereotipa o političkoj emigraciji te prikazavanje spektra liberalno-demokratskih pojedinaca koji su djelovali u inozemstvu, od kojih su neki bili sveučilišni profesori, doktori, dekani, enciklopedisti i novinari svjetskog glasa. S obzirom na to da je naglasak na liberalno- -demokratski usmjerenim osobama umjerenih pogleda, londonska *Nova Hrvatska* i njen urednik Jakša Kušan savršen su primjer „zaboravljenog“ spektra hrvatske političke emigracije.

Uspoređujući s brojem stanovnika zemlje hrvatska dijaspora jedna je od najvećih u svijetu. Iseljena Hrvatska i danas je, u trenucima novog vala hrvatske emigracije kada promatramo kako nam rođaci, susjedi i kolege napuštaju domovinu, bila i ostala most prema

¹ Koliko je to polje neistraženo dovoljno govori činjenica da su kao vještaci morali biti pozvani danski i njemački povjesničari. <http://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/hrvatska/clanak/id/321907/sudac-dauster-nadamo-se-da-ce-presuda-perkovicu-i-mustacu-pokrenuti-suceljavanje-s-prosloscu-u-hrvatskoj>, 29. 10. 2016.

² Osim stereotipa vezanih uz političko djelovanje, postoje i stereotipi u kojima se emigracija prikazuje kao gospodarski primitivniji i nesposobniji dio hrvatskog bića koji je napustio Hrvatsku zbog nekonkurentnosti. Šakić, Vlado. „Integracijski procesi domovinske i iseljene Hrvatske.“ U: *Budućnost iseljene Hrvatske*, 17

³ Mihaljević, Nikica. *Za vratima domovine*. Naklada P.I.P. Pavičić. Zagreb, 7

⁴ Točnije Služba državne sigurnost (SDS), jugoslavenska tajna civilna obavještajna služba nastala 1966. reorganizacijom Udbe (Uprava državne bezbednosti, dio MUP-a. SR Hrvatske). U Jugoslaviji su postojale još dvije tajne policije: SID (Služba za informiranje i dokumentaciju, pod ingerencijom vanjskih poslova) te KOS (Kontraobavještajna služba, JNA). U radu će se koristiti naziv Udba jer je naziv i kod emigracije i danas u Hrvatskoj ostao oznaka za jugoslavensku tajnu policiju. Gaura Hodak, Orhideja. *Tuđman i Perković*. „Profil“. Zagreb, 54

lakšem odlasku u inozemstvo. Njoj možemo zahvaliti što smo sigurnije prebrodili brojne ekonomske probleme, što se lako može pronaći rođak ili prijatelj kod kojeg se može prespavati dok se ne nađe posao i smještaj. Unatoč tome političko djelovanje hrvatskog iseljeničtva posve je nepoznato u Hrvatskoj, iako su iseljenici cijeli svoj život posvetili borbi za hrvatsku državu. Kao da ih je domovina svojim ispunjenjem povijesne uloge zaboravila. Nije sve zaboravila, zaboravila je liberalno-demokratski dio, dok su trećerazredni emigrantski političari dobili priliku stvarati državu po volji jedne političke stranke. Emigrantski elementi koje je HDZ prigrlio nisu nikada imali dominantan politički utjecaj među iseljenicima, ali su nažalost postali referentna točka suda za cijelu hrvatsku emigraciju. Ovaj rad nastoji biti mali kotačić u ispravljanju krivih sudova i pokušat će dati obol novom vrednovanju hrvatske političke emigracije odgovarajući na pitanja o tome što je hrvatska politička emigracija radila, što je doista značila i čemu je težila. Bez objektivne valorizacije prošlosti nema temelja uspostave mosta između iseljeničtva i domovine. Kako onda očekivati u sadašnjosti i budućnosti od novih irskih imigranata da pomognu razvoju svoje matične domovine? Iskustvo stečeno izdavanjem *Nove Hrvatske*, slobodne tribine koja je najbolje odražavala sve suprotne interese, metode i mentalitete hrvatske političke emigracije, još uvijek ima relevantnu političku poruku. Upoznavanjem njenog rada uviđamo kako su aktualni i bezvremenski hrvatski problemi bili već odavno poznati u emigraciji te kako je njihovo iskustvo moglo pomoći pri izbjegavanju sličnih pogrešaka u novouspostavljenoj državi. Analizirajući političke događaje u Hrvatskoj i Jugoslaviji kroz osamdesete godine dvadesetog stoljeća pokušat ćemo sintetizirati ključne temelje, ideje i postavke *Nove Hrvatske* kao i poglede njenih suradnika na važne političke događaje u zemlji. Osnovna je hipoteza rada kako je polumjesečnik *Nova Hrvatska* bio fenomen među glasilima hrvatske političke emigracije. Za razliku od većine ostalih listova bio je liberalno-demokratskog diskursa zalagavši se za evolutivni pristup rješavanju hrvatskog pitanja. Okupljao je intelektualce ponajprije mlađe generacije koja je iz Jugoslavije iselila pedesetih godina nezadovoljna (ne)slobodom misli i javnog djelovanja jasno se distanciravši od stare proustaške emigracije, ali i od emigranata koji su se radikalizirali slomom Hrvatskog proljeća.

Za potrebe izrade rada ponajprije je kao izvor rabljena sama *Nova Hrvatska*, ali i drugi emigrantski listovi te razna druga izdanja političkih emigranata. Autor je uspio porazgovarati i s nekoliko bivših hrvatskih političkih emigranata od kojih izdvaja glavnog urednika *Nove Hrvatske* Jakšu Kušana i Vinka Oričina, člana Središnjeg odbora HSS-a u inozemstvu, ujedno i autorova ujaka. Rodbinske veze s bivšim političkim emigrantom zasigurno su potaknule znatiželju autora da istraži zašto su liberalno-demokratski emigranti zaboravljeni u spektru

cjelokupne hrvatske političke emigracije, ali i hrvatske povijesti. Pregled literature pokazuje kako je tema hrvatske političke emigracije relativno nepoznat pojam u hrvatskoj historiografiji. Osim nekoliko godišnjaka u izdanju *Hrvatske matice iseljenika* i *Instituta za migracije i narodnosti* kao što su *Budućnost iseljene Hrvatske* i *Hrvatska izvan domovine* te memoarskih knjiga Jakše Kušana, Mate Meštrovića i Gojka Borića, gotovo da i nema izdanja posvećenih toj tematici. Do sada su se političkom emigracijom najviše bavili povjesničar Ivan Čizmić i publicist Marin Sopta, ujedno i autori kapitalnog djela *Iseljena Hrvatska*. Ipak valja napomenuti kako je 2016. napravljen pomak u istraživanju političke emigracije i to objavom zbornika radova *Tihomil Rađa – društveni kontekst hrvatske intelektualne liberalno-demokratske emigracije* te doktorskom disertacijom Wollfyja Krašića *Hrvatsko proljeće i hrvatska politička emigracija*.

Ime nekog od predstavnika intelektualne liberalno-demokratske emigracije ne možete pronaći dok čekate tramvaj na jednoj od zagrebačkih ulica ili šetate pitoresknim predjelima ruralne Hrvatske. Njihov spomenik neće biti *meeting place* prijateljskog ili ljubavnog dogovora. Nećete hodati atrijem njihovog instituta ili državne institucije. Sve i da želite, nećete dobiti nagradu njihovog imena. Oni imaju tek nekoliko redaka na Wikipediji, dva ili tri članka na internetu, čak ih Googleova tražilica ne može pronaći više od 2000 puta.⁵ Proveli su desetine godina diljem svijeta, od Punta Arenasa do Anchoragea, od Geelonga do Malmöa posvetivši život i rad borbi za slobodnu i demokratsku Hrvatsku, utemeljenu na liberalnim načelima i socijalnoj pravdi. Jedan od njih bio je i Jakša Kušan i njegova londonska *Nova Hrvatska*.

⁵ Tihomil Rađa. <https://www.google.hr/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=tihomil%20ra%C4%91a>, 30. 1. 2017.

2. HRVATSKA POLITIČKA EMIGRACIJA NAKON II. SVJETSKOG RATA

„Volio bih s tobom proći poljima moje zemlje.“⁶

I dok je pojam emigracije općepoznat i označava stalan ili privremen odlazak iz domovine, a politička emigracija podrazumijeva iseljenje iz jedne zemlje u drugu kao posljedica sukoba u političkom djelovanju, postavlja se pitanje definicije hrvatske političke emigracije.⁷ Hrvatska politička emigracija označava pojedince, skupine i političke organizacije koje su između 1945. i 1990. djelovale diljem svijeta s ciljem rušenja komunističke Jugoslavije i stvaranja neovisne Hrvatske.⁸ Bili su jako širokog spektra, od proustaških i radikalnih pogleda do umjerenih i liberalno-demokratskih skupina. Gotovo je nemoguće ukratko prezentirati raznoliko djelovanje i brojne organizacije hrvatske političke emigracije nakon II. svjetskog rata kao ni teškoće s kojima su se susretali.⁹ Ipak se radi o gotovo polustoljetnom djelovanju na četirima kontinentima i tijekom nekoliko različitih faza iseljavanja.¹⁰

Nakon II. svjetskog rata u inozemstvu je djelovalo nekoliko organizacija od kojih je najpoznatija bila Hrvatska seljačka stranka (HSS), najveća politička stranka u Hrvatskoj. HSS je zastupao stajalište kako on kao jedini od naroda izabrani demokratski predstavnik Hrvata može predstavljati hrvatski narod. Samim time nisu priznavali niti jednoj emigrantskoj političkoj organizaciji vođenje naroda do prvih slobodnih izbora u Hrvatskoj. Smrću Vladka Mačeka 1964. godine stranku je nastavio voditi Juraj Krnjević¹¹ kojeg je 1988. naslijedio Joža Torbar. Glavna uporišta HSS-a bila su u Kanadi i Belgiji. Desničarski orijentirana emigracija napadala je Mačeka i HSS za nedovoljno zalaganje za samostalnu i nezavisnu hrvatsku

⁶ Pjesma Ljubav. Maruna, Boris. *Tvrd pjevač*. Zagreb, 50

⁷ Filipović, Marijan. *Rječnik stranih riječi*. August Šenoa. Zagreb, 102. *Leksikon migracijskoga i etničkoga naizvlja*. Urednik Emil Heršak. Institut za migracije i narodnosti. Zagreb, 168

⁸ Žižić, Jakov. „Što je hrvatska politička emigracija?“ *Političke analize*, 16 (2013), 61-64

⁹ „Sudbinu iseljeničkog života nije lako ni razumijeti ni opisati. Situaciju u koju su migranti ulazili predstavljala je emotivni, društveni, kulturološki pa i ekološki šok. Grbić Jakopović, Jadranka. *Multipliciranje zavičaja i domovina. Hrvatska dijaspora: kronologija, dijaspora i identitet*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb, 13

¹⁰ Osim političkih emigranata nakon 1945. imamo i emigrante koji su poslije 1950. ilegalno napuštali bivšu Jugoslaviju te emigraciju koja je nakon 1960-ih redovitim putem otišla iz zemlje (pasošari). Čizmić, Ivan. „O strukturi i društveno-političkim odnosima u hrvatskom iseljeništvu u razdoblju poslije Drugog svjetskog rata.“ U: *Budućnost iseljene Hrvatske*, 50. Rogić, Ivan, Čizmić, Ivan. *Modernizacija u Hrvatskoj i hrvatska odselidba*. Insitut društvenih znanosti Ivo Pilar. Zagreb, 141-148.

¹¹ Juraj Krnjević je proveo u emigraciji nevjerojatnih 57 godina podijeljenih u tri etape: Prva Jugoslavija, Drugi svjetski rat i Druga Jugoslavija. Matković, Hrvoje. *Povijest Hrvatske seljačke stranke*. Naklada P.I.P. Pavičić. Zagreb, 476

državu.¹² Analizirajući političku platformu HSS-a, posebice kasnih 80-ih godina, možemo reći kako je argument posve neutemeljen.¹³ Glavni konkurent HSS-u bila je Hrvatska državotvorna stranka koju je osnovao Ante Pavelić u Argentini kao varijaciju ustaškog pokreta. Godine 1956. stranka mijenja ime u Hrvatski oslobodilački pokret (HOP) te postaje najmasovnija hrvatska politička organizacija.¹⁴ HOP također nije nikome priznavao primat krovne hrvatske organizacije odbijajući suradnju s ostalim hrvatskim organizacijama. Unatoč društvenim promjenama u svijetu, nikada se nije programski pomaknuo od pogleda Ante Pavelića koji umire 1959. godine, a dio HOP-a pod vodstvom Vjekoslava Vrančića odvaja se od matične stranke tako da su do 1990. godine postojala dva HOP-a: matični i reorganizirani.¹⁵ Tvrdoglavost HSS-a i HOP-a oko središnjeg položaja hrvatske političke emigracije rezultirala je nepostojanjem jedne krovne organizacije unatoč nekoliko pokušaja.

Brojne organizacije nastajale su pedesetih i šezdesetih godina na varijacijama ustaškog pokreta. Hrvatsko revolucionarno bratstvo (HRB) osnovali su 1961. godine u Australiji nezadovoljni pristaše HOP-a. HRB je bio tajna revolucionarna borbena organizacija koja nije prezala ni od upotrebe oružja u svojoj političkoj borbi.¹⁶ Hrvatsku republikansku stranku (HRS) osnovali su 1951. godine u Buenos Airesu Ivan Oršanić, dr. Ivo Korsky i njihovi istomišljenici. Također je počivala na temeljima Stranke prava i ustaškim načelima.¹⁷ Hrvatski narodni odbor (HNO) povezan je s djelovanjem karizmatičnog hrvatskog emigranta dr. Branka Jelića, također člana ustaškog pokreta. HNO je osnovan 1951. godine u Münchenu, a, osim Jelića, poznatije ličnosti bili su Filip Lukas, Vilim Cecelja, Stjepan Buć, Ante Ciliga i Krunoslav Prates. HNO se zalagao za suradnju s hrvatskim komunistima, kao i na oslanjanje na SSSR. Smrću dr. Branka Jelića stranku je preuzeo njegov brat dr. Ivan Jelić koji je HNO više usmjerio prema Hrvatskom narodnom vijeću. Službeni list stranke bila je *Hrvatska država* čiji su se urednici često sukobljavali s Jakšom Kušanom. Početkom 1990-ih HNO se priključio HDZ-u.¹⁸ Hrvatski narodni otpor (*otporaši*) osnovao je Vjekoslav Luburić 1955. u Španjolskoj nakon što se također politički razišao s Antom Pavelićem. Njegovi

¹² Perić, Ivo. *Vladko Maček. Politički portret*. Golden marketing – Tehnička knjiga. Zagreb, 295

¹³ *Hrvatska seljačka stranka u službi hrvatskog naroda*. Središnji odbor Hrvatske Seljačke Stranke, London, 106. Josip M. Torbar, Tihomil Rađa, Vinko Orikin. *Radićeva politička baština i budućnost Hrvatske*. Središnji odbor Hrvatske Seljačke Stranke, Bruxelles, 13. Rađa, Tihomil, Orikin, Vinko. *Hrvatska seljačka stranka, što je, što nudi, kome se obraća*. HSS „Herceg-Bosna“. Bern, 1990, 5

¹⁴ Čizmić, Ivan, Sopta, Marin, Šakić, Vlado. *Iseljena Hrvatska*. Golden marketing – Tehnička knjiga: Institut za društvena istraživanja Ivo Pilar. Zagreb, 369 - 373

¹⁵ Reorganizirani HOP sudjelovao je u osnivanju *Hrvatskog narodnog vijeća* 1974. godine. Jareb, Mario. „Hrvatska politička emigracija od 1928. do 1990. godine.“ U: *Hrvatska politika u XX. stoljeću*, 323

¹⁶ Najpoznatija akcija revolucionara bijaše Bugojanska akcija 1972. godine. Čizmić, Sopta, Šakić, 2005., 377 - 378. Jareb, 2006.,328

¹⁷ Ibid. 382

¹⁸ Ibid. 386. Meštović, Mate. *U vrtlogu hrvatske politike*. „Golden marketing“. Zagreb, 168. Jareb, 2006.,331

poznati članovi bili su Zvonko Bušić i Miro Barešić, ali i jedan od rijetkih istraživača hrvatske političke emigracije Marin Sopta.¹⁹ Prioritet rada *otporaša* bila je uspostava suradnje s domovinskim snagama hrvatskog otpora te propagiranje ideje pomirbe hrvatskih ustaša i komunisti. Ipak pogledom na njihove najpoznatije pojedince vidimo kako nisu prezali niti od otmica zrakoplova, niti od ubojstava jugoslavenskih diplomata zbog čega su zabranjivani i zatvarani od Zapadne Njemačke, SAD-a do Švedske.²⁰

Nakon sloma Hrvatskog proljeća²¹ krajem 1971. godine ponovno se počela razmatrati ideja stvaranja sveopće hrvatske organizacije. Preko mnogih predetapa i brojnih manjih kongresa²² 1974. godine u Torontu osniva se Hrvatsko narodno vijeće (HNV), naravno uz ignoriranje HOP-a i HSS-a. HNV su osnovali predstavnici HOP-a (R)²³, Hrvatske republikanske stranke, Hrvatskog narodnog odbora, Hrvatskog narodnog otpora i Hrvatskog odbora za Venezuelu. Prvi redoviti Sabor HNV-a održan je 1975. također u Torontu, za predsjednika Sabora izabran je dr. Dinko Šuljak dok je predsjednik Izvršnog odbora bio dr. Stanko Vujica.²⁴ Uoči drugog Sabora u Bruxellesu održanog 1977. u HNV su se uključili i tzv. *proljećari*²⁵ predvođeni Brunom Bušićem i Franjom Mikulićem. Dobili su veliki broj glasova te su izabrani u samo vodstvo HNV-a: Franjo Mikulić postao je predsjednik Sabora, Bruno Bušić izabran je za pročelnika Ureda za promidžbu, a Zlatko Markus za pročelnika Ureda za vanjske veze. Izborom četvorice *proljećara* dogodio se susret starih i mladih, desnih i lijevih. Od organizacije koje su osnovale više manje proustaške stranke sada se moglo govoriti čak o pluralističkom tijelu jer su vodeće pozicije istovremeno zauzimali ustaški i

¹⁹ Možemo pretpostaviti kako je upravo on razlog zbog čega je *Hrvatskom narodnom otporu* posvećeno gotovo trinaest stranica u knjizi *Iseljena Hrvatska* dok su ostale stranke dobile mnogo manje stranica (npr. HSS osam stranica). Neinformirani čitatelj bi mogao zaključiti kako su *otporaši* bili najvažnija emigrantska politička opcija što je veoma diskutabilno. Gojko Borić u svojem memoarnom djelu *Hrvat izvan domovine* pohvaljuje izlaganje spomenute edicije s opaskom kako urednici nisu kontaktirali ostale relevantne poznavatelje emigracije.

²⁰ Ibid. 386. Meštrović, Mate. *U vrtlogu hrvatske politike*. „Golden marketing“. Zagreb, 168. Jareb, 2006., 391 - 404

²¹ Termin koji označava dinamične političke i društvene procese u Hrvatskoj od 1967. do 1971. godine. Naziv „Hrvatsko proljeće“ nastao je analogijom na „Pražko proljeće“. Šute, Ivica. „1971. kao uvod u 1991.“ U: *Hrvatska politika u XX. stoljeću*, 458

²² Jedan od njih je bio i simpozij „Hrvatska danas i sutra“ održan 1968. kada je prvi puta jedna skupina emigrantskih intelektualaca okupljena oko Vinka Nikolića, Jure Petričevića, Bogdana Radice i Tihomila Rađe te oslobođena od svih emigrantskih političkih utjecaja, raspravljala o velikom broju pitanja. *Hrvatska danas i sutra*. Simpozij skupine hrvatskih intelektualaca u Evropi, kolvooz – rujna 1968. Knjižnica Hrvatske revije. München, 15.

²³ Ante Pavelić je oporukom za svog nasljednika odredio dr. Stjepana Hefera, nekadašnjeg člana HSS-a čime su bili nezadovoljni bivši ustaški časnici i ministri. Godine 1966. dolazi do rascjepa i osnivanja drugog HOP-a nazvanog „Reorganizacija“ na čelu s dr. Vjekoslavom Vrančićem. Čizmić, Sopta, Šakić, 2005., 374

²⁴ Čizmić, Ivan. „Hrvatsko narodno vijeće.“ U: *Hrvatski iseljenički zbornik 2005*. Hrvatska matica iseljenika. Zagreb, 146-150

²⁵ Naziv „proljećari“ odnosio se na emigrante koji su bili aktivni u „Hrvatskom proljeću“ te su nakon 1971. izbjegli iz Jugoslavije. Najpoznatiji predstavnik bio je Bruno Bušić, uz Franju Mikolića i Zlatka Markusa. Mijatović, Anđelko. *Bruno Bušić*. Školska knjiga. Zagreb, 185.

partizanski omladinac. Dio starije generacije u emigraciji prihvatio je *proljećare*, no vrlo je brzo došlo do sukoba s tzv. *minimalistima* okupljenima oko urednika i suradnika *Hrvatske revije*, *Studia Croaticae* te *Nove Hrvatske*.²⁶ Takvi odnosi rezultirali su polarizacijom u HNV-u; na jednoj strani bila je *koalicija* (*proljećari*, *otporaši* i *republikanci*), a na drugoj konzervativci odnosno *minimalisti*. Bruno Bušić pak biva ubijen 1978. godine od strane Udbe te time *proljećari* gube vođu, radikaliziraju se i napuštaju HNV nakon izbora za treći Sabor u Londonu.²⁷ Pobjeda umjerene struje na trećem Saboru 1980. godine u Londonu rezultirala je odlaskom radikalnih emigranata (*otporaša*) i osnivanjem Hrvatskog državotvornog pokreta (HDP) 1981. godine na čelu s Nikolom Štedulom.²⁸ HDP je podržavao usmjerenost na Sovjetski Savez, a protivio se poistovjećivanju s politikom SAD-a. Osnovani u švedskom Lundu žestoko su se sukobljavali s Jakšom Kušanom što će biti posebno obrađeno u daljnjem dijelu rada. Odlaskom *otporaša* i *proljećara* iz vodstva HNV-a ključne uloge dobivaju mlađe generacije predvođene Mirkom Vidovićem²⁹, Matom Meštrovićem³⁰ te Mariom Dešpojom³¹.

²⁶ „Minimalisti“ su zagovarali isključivo političko djelovanje HNV-a i oslanac na zapadne političke čimbenike. Izraz je ponajprije odnosio na krug oko Jakša Kušana koji je obuhvaćao i suradnike *Nove Hrvatske*, *Hrvatske revije* i *Studia Croaticae*. Čizmić, Sopta, Šakić, 2005., 428.

²⁷ Rullmann, Hans Peter. *Ubojstva naređena iz Beograda*. Hrvatska danas. Zagreb, 47

²⁸ Čizmić, Sopta, Šakić, 2005., 423 - 434

²⁹ Mirko Vidović (1940. – 2016.) – književnik i kipar. Odležao višegodišnje zatvorske kazne u Staroj Gradiški i Srijemskoj Mitrovici nakon čega seli u Francusku. 1980. imenovan Predsjednikom Sabora HNV-a, jedan od utemeljitelja Međunarodnog helsinškog udruženja. www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=64540

³⁰ Mate Meštrović bio je predsjednik izvršnog odbora HNV-a od 1977. do 1990. godine.

³¹ Mario Dešpoja najpoznatiji je po otvaranju hrvatskog neslužbenog veleposlanstva u Canberri 1977. godine. Budak, Luka. „Hrvatsko iseljništvo i hrvatski identitet 1945. – 1990.“ U: *Hrvatska izvan domovine*, 32

3. JAKŠA KUŠAN I NOVA HRVATSKA

„Mi ne želimo čitatelja ukalupljenih glava.“³²

Jakša Kušan

„Svi emigranti koji nisu bili bliski Tuđmanu i HDZ-u doživjeli su golemo razočaranje i ni u čemu nisu uspjeli.“³³

Gojko Borić

Nova Hrvatska emigrantski je časopis velikog utjecaja koji je izlazio u Londonu pune 32 godine, od 1959. do 1990. godine. U početku je bio mjesečnik da bi nakon Hrvatskog proljeća izlazio dva puta tjedno. Glavni urednik bio je Jakša Kušan, pravnik, publicist i novinar koji je Jugoslaviju napustio 1955. godine iz političkih razloga. Kušan je već kao dvadesetogodišnjak sudjelovao u ilegalnoj organizaciji Hrvatskog pokreta otpora³⁴ koja je kritički vrednovala jugoslavensko društvo. Grupacija je bila frustrirana neinformiranošću hrvatske političke emigracije te preblagim zapadnim kritikama. Stoga je odlučeno kako jedan član treba otići izvan Jugoslavije. Izbor je pao na Jakšu Kušana jer je bio pod stalnom paskom tajne policije, naročito nakon dvaju suđenja na Sveučilištu u kojima je bio jednom branitelj, a drugi put optuženik odnosno osuđenik. Kušan je preko Rima i monsinjora Pavla Jesiha došao u London uspostavivši kontakte s nezavisnim političarima i HSS-om. Uskoro su njegovi kolege iz Pokreta otpora otkriveni i osuđeni u Hrvatskoj na teške zatvorske kazne iako im se nije moglo ništa dokazati osim verbalnog delikta.³⁵ Vijesti o kaznama i policijskoj brutalnosti ostavile su trajan i dubok trag na novinarstvo Jakše Kušana što mu je ujedno bila motivacija da perom *naplati* svaki dan njihova zatvora.³⁶ Dolaskom u emigraciju brzo se sukobljava sa

³² Jakša Kušan. „Urednikovo pismo.“ *Nova Hrvatska*. Br. 20., listopad 1980. 3

³³ Borić, Gojko. *Hrvat izvan domovine*. Naklada P. I. P. Pavičić. Zagreb, 79

³⁴ *Hrvatski pokret otpora* (HPO) naziv je ilegalne organizacije odnosno nekolicine mladića koji su se okupljali u Britanskoj čitaonici u Zagrebu i kritički pisali o jugoslavenskom društvu. Na razne načine pokušavali su doći do domaće i inozemne javnosti, no bez većih uspjeha. HPO je imao i svoj politički program koji se temeljio na slobodi pojedinca, demokratskim načelima slobodnog izbora, neovisnosti sudova, usmjerenosti na zapadnu Europu i dr. Kušan, Jakša. *Bitka za Novu Hrvatsku*. „Otokar Keršovani“. Rijeka, 10

³⁵ Godine 1956. u Mostaru su uhićeni i mučeni Vinko Ostojić i njegova grupa, dok je iste godine u Zagrebu uhićen Petar Kušen i ostatak HPO-a. Nakon sedam mjeseci istrage, sljedeće osobe su kažnjene zbog delikta mišljenja: Stanko Janović dobio je 4 godine, Ivo Kujundžić 3 godine i 8 mjeseci, Stjepko Šesnić 2 godine, Tvrtko Zane godinu i pol, Ivan Beus godinu dana, Marijan Rudež 7 mjeseci, a Krunoslav Franjković 4 mjeseca. Brat Jakše Kušana, Petar, nije imao nikakve veze s osuđenima no svejedno je osuđen na šest mjeseci. Vinko Ostojić osuđen je na deset godina zatvora. Kušan, Jakša. *Bitka za Novu Hrvatsku*. „Otokar Keršovani“. Rijeka, 16-17

³⁶ Kušan, Jakša. „Hrvatski glas iz Fleet Streeta: „Nova Hrvatska.“ *Hrvatska revija*, 47 (1997), 349

starim emigrantima za koje je smatrao kako su izgubili doticaj s domovinom.³⁷ Kušan kao dio novog iseljeničkog vala 60-ih godina pripadao je grupi intelektualaca građansko-demokratske orijentacije koji su imali umjeren stav prema političkim procesima u domovini i zazirali od političkih sukoba u iseljeništvu.³⁸

Na jednom ljetnom tečaju Kušan je upoznao Bogdana Radicu³⁹, Tihomila Rađu⁴⁰, Branka Salaja⁴¹, Gojka Borića⁴² i dr. Vrlo je brzo dogovoreno pokretanje novog lista 1958. godine pod nazivom *Hrvatski bilten*. Već prije pokretanja lista pod cilj broj jedan vizionarski je zapisano: „Privlačenje svih poštenih i karakterih Hrvata – emigranata na suradnju i sakupljanje oko lista, koji bi kako u engleskom izdanju tako i u izdanju za zemlju bio najkvalitetniji, najobjektivniji i jednom riječju najbolji bilten Hrvata u tuđini, bilten koji bi širio dobru volju i duh suradnje između oprečnih struja i zavađenih pojedinaca, koji bi iz svih listova, bez obzira na njihove stavove, uzimao najbolje stvari, pretvarajući se pomalo u opći organ svih Hrvata u svijetu.“⁴³ Dvadesetak godina kasnije ove riječi će se zaista ostvariti. Cilj i ideja *Hrvatskog biltena* bila je objavljivati neposredne dokumente o prilikama u Hrvatskoj, o tadašnjem položaju u Jugoslaviji te borbi protiv komunizma i nacionalne podložnosti. Pokrenut je od strane vanstranačkih i nezavisnih elemenata vezanih sličnim demokratskim principima i istim nacionalno-političkim idealima s idejom razotkrivanja objektivne istine o Jugoslaviji. Podnaslov novina bio je „glasilo novih hrvatskih izbjeglica“, a cilj im je bio progovoriti o mnogim temama o kojima se u emigraciji nije govorilo kao i što bolje povezati se s domovinom. Želja im je bila aktivirati čitatelja da samostalno prosuđuje i sam dolazi do političkih odluka kako bi u hrvatskom političkom životu konačno prevladala uloga javnog

³⁷ Kušan piše Anti Ciligi 1957. godine: „Čini se da mi mlađi malo što možemo promijeniti u našoj dan današnjoj emigrantskoj baruštini. Voda te lokve je previše ustajala da bi je novi pritoci mogli osvježiti. Trebat će izgleda stovoriti novo jezero – ako želimo bistrinu.“ Ibid. 20

³⁸ Perić Kaselj, Marina. „Važnost i značenje emigrantskih simpozija u Švicarskoj (1968. i 1971.) i doprinos Tihomila Rađe“. U: *Društveni kontekst hrvatske intelektualne liberalno-demokratske emigracije*, 63. Vlašić, Anđelko. „Suradnja Tihomila Rađe u listu Nova Hrvatska od 1958. do 1974.“ U: *Društveni kontekst hrvatske intelektualne liberalno-demokratske emigracije*, 85

³⁹ Bogdan Radica (1904. – 1993.) – publicist, novinar, diplomat, prevoditelj i kulturni djelatnik, jedan od najzaslužniji hrvatskih javnih djelatnika u emigraciji. Petrač, Božidar. „Bogdan Radica – Hrvat, Europljanin, građanin svijeta.“ U: *Hrvatska izvan domovine*, 533

⁴⁰ Tihomil Rađa (1928. – 2002.) – publicist i političar, doktor političkih znanosti, jedan od utemeljitelja *Nove Hrvatske* i osnivač *Poruke slobodne Hrvatske*, član središnjeg odbora HSS-a u inozemstvu. Borić, Gojko. Što je Hrvatskoj Tihomil Rađa? www.matica.hr/vijenac/500/sto-je-hrvatskoj-tihomil-radja-21711/

⁴¹ Branko Salaj (1932. -) – politolog, hrvatski diplomat i ministar informiranja 1991. – 1992. godine. Utemeljitelj Društva prijatelja Matice hrvatske „Matija Gubec“ u Stockholmu (1970.) i Hrvatskog saveza u Švedskoj (1979.) „Biografije autora tekstova“ U: *Društveni kontekst hrvatske intelektualne liberalno-demokratske emigracije*. 296.

⁴² Gojko Borić radio je od 1962. godine na njemačkoj radiotelevizijskoj postavi *Deutsche Welle* te kao njemački novinar mogao kontaktirati mnogobrojne posjetitelje iz Hrvatske, ali i imao veliki izbor informacija. U *Novoj Hrvatskoj* je pisao pod pseudonimom Hrvoje Vukelić. Borić, 2007., 59

⁴³ Kušan, Jakša. *Bitka za Novu Hrvatsku*. „Otokar Keršovani“. Rijeka, 10

mišljenja. Vodili su se prosvjetiteljskim idealom kako samo politički obaviješten član zajednice može biti aktivan čimbenik u svojoj sredini, a ne pasivan objekt političkih manipulacija stranaka.⁴⁴ Pri pokretanju novina imperativ im je bio brzo i autentično prenijeti vijesti iz domovine, obavještavati sve poznatije novinske agencije u svijetu te donositi rasprave i razmatranja problema povezanih s budućim političkim i privrednim razvojem Hrvatske.⁴⁵ Poseban naglasak stavljen je na nacionalnu neravnopravnost, politička suđenja, stanje u zatvorima i ljudska prava. Članci o gospodarskim pitanjima bavili su se eksploatacijom Hrvatske i dokazivanjem socijalne nepravde, dok je kulturom dominiralo pitanje hrvatskog jezika. Krajem 1958. godine odlučili su prijeći na tiskanje i podići kvalitetu novinarstva na višu razinu. Iz toga razloga dolazi i do promjene imena, nastaje *Nova Hrvatska*.⁴⁶ Nošeni često iracionalnim zanesenjaštvom u teškim financijskim okolnostima počelo je stvaranje modernih antikomunističkih novina. Za sjedište je odabrana ulica najstarijeg i najboljeg novinarstva kao simbol hrvatske prisutnosti u središtu svjetskog novinarstva – Fleet Street 30 u Londonu.⁴⁷ S dotične adrese koja se neće mijenjati gotovo tri desetljeća izašao je prvi broj *Nove Hrvatske* u siječnju 1959. godine. Uredništvo su činili Gojko Borić (Austrija), Marija Korenić, Zdenka Palić, Jakša Kušan, Aleksandar Perc (Engleska), Tihomil Rađa (Švicarska) i Tefko Saračević pod pseudonimom Emin Sedlar (Njemačka).⁴⁸

Najveća i najdraža nagrada i, kako su oni zvali, jedina plaća bijahu pisma, pohvale i priznanja koja su im slali čitatelji iz domovine. Glavni cilj im je bio pretvoriti pasivnog čitatelja u aktivnog suradnika.⁴⁹ Posljedično tajna dugotrajnog opstanka krila se u širokom krugu vanjskih suradnika na svim kontinentima i u svim zemljama gdje su živjeli Hrvati. Cijeli je projekt zamišljen kako bi se hrvatski narod pripremio za sudbonosne događaje u budućnosti, kako ne bi nespreman dočekao slobodu. Svojim pisanjem htjeli su izgraditi određeni stav prema sadašnjim problemima u domovini i emigraciji, izgraditi most između domovine i emigracije. Bili su zagovornici pristupa kako narod u domovini mora izboriti slobodu dok emigracija može pomoći samo na nekim poljima. Radili su sanjajući konačan cilj; ponovno ujedinjenje emigracije i domovine u samostalnoj, u novoj Hrvatskoj. Pokrenuli su list gotovo bez ikakvih materijalnih osnova, temeljen na volontiranju često uključujući i

⁴⁴ Ibid. 8

⁴⁵ Ibid. 24

⁴⁶ Ibid. 28

⁴⁷ Kušan, 1997., 351

⁴⁸ Novak, Božidar. *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*. Golden marketing – Tehnička knjiga. Zagreb, 833

⁴⁹ Kušan, 2000., 38

vlastita nemala financijska sredstva kao i brojne besane noći. Kraj toliko napora i rada, najviše su voljeli rijetke zajedničke trenutke opuštanja.⁵⁰

Zbog heterogenosti skupine *Nova Hrvatska* nikada nije imala svoj cjeloviti politički program. Ipak do kraja svoga izlaženja posvećivala se velika pozornost temeljnim programskim idejama, od ljudskih prava, početka višestranačja u zemljama komunističkog bloka i vladavine prava do pitanja političke alijenacije i sindikalnog organiziranja. Pisali su o temama decentralizacije i samoupravljanja, uspostavili suradnju s Institutom za migracije i narodnosti u Zagrebu, predlagali proširivanje građanskih prava i sloboda u zemlji, a čak su i slali otvoreno pismo hrvatskim komunistima 1962. i 1966. godine protiv beogradske centralizacije.⁵¹ Citirali su ih mnogi strani novinski listovi kao što su *The Guardian*, *Der Spiegel*, *Die Welt*, *Telegraph*, *Bild Zeitung*, *The Daily Telegraph*, *Le Monde* i brojni drugi.⁵² Na list su bili pretplaćena Ministarstva vanjskih poslova od Washingtona do Bonna, kao i mnoge znanstvene institucije, posebice instituti za pitanja komunizma i Istočne Europe.

Vođeni krilaticom „Ne rat nego rad“⁵³ često su poticali ljude na akciju i proaktivnost. 60-tih godina imali su brojne probleme oko izdavanja lista koji se skoro ugasio. Razmišljanje o prekidu bilo je povezano sa sve većom slobodom pisane riječi u domovini.⁵⁴ Iz toga razloga list se reorganizira iz novinskog prema magazinskom formatu, prva zadaća više neće biti informiranje o događajima u domovini, već rasprava o bitnim problemima. Tijekom Hrvatskog proljeća često su postavljali pitanje potrebitosti *Nove Hrvatske* uslijed postojanja sve boljih novina u domovini.⁵⁵ Takve dileme potrajale su do Karađorđeva i obračuna s Hrvatskim proljećem gdje je upravo suradnja s „ustaškom“ emigracijom bila jedna od temeljnih optužbi za kontrarevoluciju dirigitiranu izvana te ekstremni nacionalizam.⁵⁶ Hrvatsku

⁵⁰ „Susreti u Londonu imali su i svoje ugodne momente. *Tiho* bi donio iz Švicarske gitaru i po jedan ili dva pršuta. Sviralo se i pjevalo, kuhalo pršut i fažol te obilno blagovalo. Cijela mala Jakšina kuća bila je ispunjena „domovinskim mirisima“ i pjevanjem naših narodnih i popularnih pjesama. Ne znam jesmo li skladno pjevali, ali u svakom slučaju jesmo glasno. Bio je to tada kutak Hrvatske u kozmopolitskom Londonu. Što su o našim sastancima mislili susjedi, ne znam; za mene su to uvijek bili divni dani koje nikad neću zaboraviti.“ Borić, Gojko. „Sjećanje na Tihomila Rađu i njegovo književno stvaralaštvo.“ U: *Društveni kontekst hrvatske intelektualne liberalno-demokratske emigracije*. 152. Razgovor s Jakšom Kušanom. Travanj 2014., Zagreb.

⁵¹ Grupa oko *Nove Hrvatske* sve je više zauzimala pozitivan stav prema reformnom dijelu hrvatskih komunista. Smatra ih se autorima jedne od dvije ideje o hrvatskom miru. Krašić, Wollfy. *Hrvatsko proljeće i hrvatska politička emigracija*. Zagreb, 27-70. Salaj, Branko. „Proljeće i dijaspora.“ *Hrvatska revija*, 1 (2001.), 18

⁵² Kušan, 2000., 142

⁵³ Proglas iz 1963. godine u kojem se zalažu za proširivanje građanskih prava i slobode protiv nasilnih metoda za rušenje komunizma. 1964. godine slali su letak izmišljene *Socijalističke stranke Hrvatske* pred VIII. Kongres Saveza komunista Jugoslavije u kojem su propagirali ustajanje radnika, seljaka i građana protiv centralizma. Ibid. 177 - 181

⁵⁴ 1969. godine niti jedan broj nije izašao iz tiska te se postavljalo pitanje samog opstanka. Novak, 2005., 834

⁵⁵ Kao što su *Hrvatski književni list* od 1968. godine i *Hrvatski tjednik* od 1971., ali i *Kritika*, *Kolo*, *Forum*, *Republika* i dr. Bilandžić, Dušan. *Hrvatska moderna povijest*. Golden marketing. Zagreb, 554

⁵⁶ Sama činjenica održavanja veza s političkim emigrantima jugoslavenski režim je smatrao zločinom. *Hrvatski razgovori o slobodi*. Knjižnica Hrvatske revije. München – Barcelona, 497

je zahvatio val smjena, suđenja i zatvaranja, dok je *Nova Hrvatska* time ponovno dobila na važnosti. Diljem svijeta organizirale su se masovne demonstracije protiv progona u domovini, a *Nova Hrvatska* postala je najjače propagandno oružje protiv jugoslavenskog režima. Uredništvo se širi, tekstove počinju pisati Bogdan Radica, Mate Meštrović, Boris Maruna⁵⁷, Zlatko Markus⁵⁸, Bruno Bušić, Branko Salaj, Vlado Pavlinić⁵⁹, Ivan Cerovac⁶⁰ i drugi.⁶¹ List se otvara novim političkim izbjeglicama te se na njegovim stranicama može pročitati sve ono što se u Hrvatskoj ne može govoriti nakon prosinačkog prevrata. Objavom zabranjenog *Hrvatskog pravopisa* popularno zvanog *Londonac* nastavlja se borba s jugoslavenskom cenzurom. Nekoliko godina kasnije tiskana je i *Hrvatska gramatika* kao i druge knjige slične tematike. Sve je to rezultiralo iskorakom 1974. godine kada list postaje dvotjednik s trajnim rastom naklade do vrhunca od 10.000 brojeva.⁶² Preseljenjem u Wimbeldon Park i osnivanjem poslovne kompanije *Nova Hrvatska Ltd* vodeće informativno glasilo slobodne Hrvatske nalazilo se na vrhuncu svoje moći. Osniva se Uredničko vijeće na čije čelo staje nestor hrvatskog novinarstva Bogdan Radica koji je za *Novu Hrvatsku* rekao kako je to „najidealističnija, najpoletnija i najnovinarskija zajednica rođenih talenata i majstora novinarskog zvanja... ..neograničeno požrtvovni i odani ideji slobode i nezavisne Hrvatske, koji kroz *Novu Hrvatsku* daju sve svoje intelektualne, duhovne i fizičke snage“.⁶³ Koliko je ovakav časopis smetao komunističkim vlastima dovoljno govori komentar Miroslava Krležje koji tvrdi da je ovakav časopis zadao mnogo više problema nego sve bombe radikalnih emigranata stoga ne čudi mnogostruko zahtijevanje Beograda od engleskih vlasti da se list zabrani.⁶⁴

⁵⁷ Boris Maruna (1940. – 2007.) – hrvatski pjesnik i publicist. Živio u Italiji, Argentini, Španjolskoj, Engleskoj i SAD-u; neko vrijeme radio u uredništvu *Nove Hrvatske*. Nakon Domovinskog rata ravnatelj Hrvatske matice iseljenika i veleposlanik u Čileu. www.enciklopedija.hr/natukica.aspx?id=39223

⁵⁸ Zlatko Markus - kritičar i dramaturg, bliski suradnik Brune Bušića, 1977. izabran za Predsjednika Sabora HNV-a. Glavni urednik Hrvatskog lista i jedan od osnivača HDP-a 1981. godine. Čizmić, Sopta, Šakić, 2005., 430

⁵⁹ Vlatko Pavlinić (1929. -) – prvi glavni urednik Glasa Koncila od 1963.-1972. Od 1973. u Londonu, u redakciji *Nove Hrvatske*, 1978. osniva i uređuje političke novine *Poruka slobodne Hrvatske*. „Biografije autora tekstova“ U: *Društveni kontekst hrvatske intelektualne liberalno-demokratske emigracije*. 296.

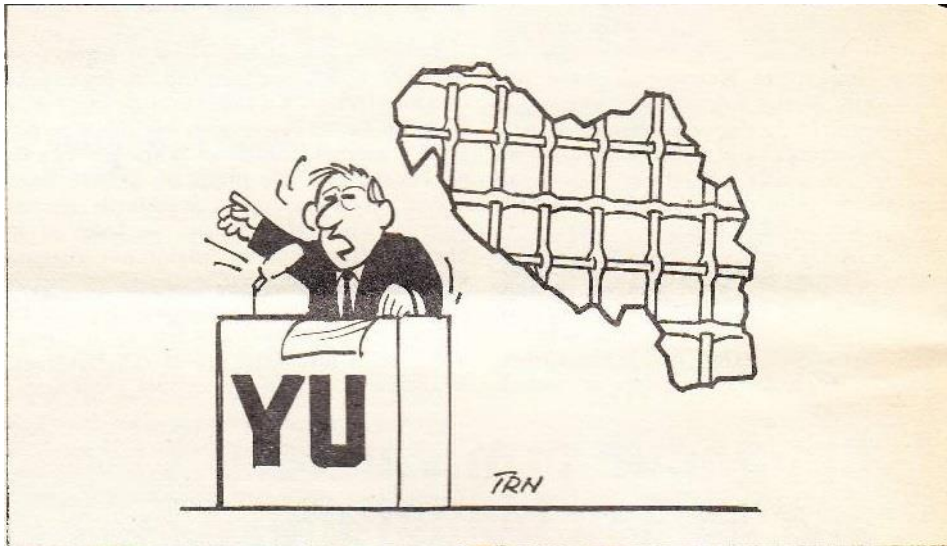
⁶⁰ Ivan Cerovac (1946. -) – hrvatski dirigent, glazbeni pedagog, politolog i novinar. Slomom „Hrvatskog proljeća“ emigrira u SR Njemačku. Sa svojim orkestrom diljem svijeta izvodi operu Ivana pl. Zajca „Nikola Šubić Zrinski“ s inozemnim pjevačima na hrvatskom jeziku. Nakon rata postaje ravnatelj Zagrebačke filharmonije. www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11297

⁶¹ Kušan, 2000., 92

⁶² Ibid. 100

⁶³ Ibid. 107

⁶⁴ „Imao sam u rukama Kušanovu *Novu Hrvatsku*. Ne slažem se s onim što on piše, stanje u domovini nije onakvo kakvim ga on prikazuje, ali svojim demokratskim i mirnim nastupom on zadaje našim vlastima više brige nego svi ti nedoučeni teroristi. Jedna organizirana vlast, kao što je Jugoslavija, lako se obračunava s onim grlatima, ali teže joj je boriti se protiv onih koji razumno i legalno brane ljudska i narodna prava.“ Ibid. 14

Sl. 1. Argumenti Jugoslavena: Nikada naša država nije bila tako čvrsta kao danas (karikatura Vlatka Trna⁶⁵).

Izvor: *Nova Hrvatska*. Br. 9., svibanj 1983. 8

Najveća kriza lista nastala je krajem 1977. godine kada su se odvojili osnivači i iskusni novinari Tihomil Rađa, Vlado Pavlinić, Branko Salaj i Gojko Borić osnovavši list *Poruka Slobodne Hrvatske* (1978.-1983.).⁶⁶ Neposredni povod razlaza bijaše pristupanje *Nove Hrvatske* HNV-u, iako je glavni razlog bio različit pogled na ulogu emigrantskih glasila – forma informativnog lista ili razrađenog političkog programa.⁶⁷ Iako su se neugodno razišli, nakon gašenja *Poruke* zbog financijskih poteškoća suradnja je uspješno nastavljena.⁶⁸ Spomenutom razlazu Kušan ne pridaje veliku važnost kao Gojko Borić u svojem memoarsko djelu. Borić ističe kako su sukobi počeli već pokretanjem lista ciljajući problem u samovolji glavnog urednika, ali i u nemogućnosti brže komunikacije.⁶⁹ Ističe kako u Kušanovoj knjizi

⁶⁵ Vladimir Koretić alias Vlatko Trn (1931. – 1987.) – karikaturist i slikar, član uredništva *Nove Hrvatske* i *Kroatische Berichte*. U Zagrebu je završio Akademiju primjenjene umjetnosti, crtao je karikature u *Narodnom listu* i *Večernjem listu*, crtač animiranog filma u Zagreb-filmu (1966. dobio je u Veneciji Zlatnog lava za crtani film). Dvanaest godina crtao karikature u *Novoj Hrvatskoj*, a njegove karikature su objavljivane i u njemačkim listovima kao *Frankfurter Allgemeine*, *Süddeutsche Zeitung*, *Die Welt* i dr. Gvido Saganić. „Umro Vlatko Trn.“ *Nova Hrvatska*. Br. 7., travanj 1987. 7

⁶⁶ Prije njih su se povukli *proljećari* Bruno Bušić, Zlatko Markus i Ivan Cerovac koji se nisu slagali s *minimalističkom* politikom Jakše Kušana. Borić je njihovo nezadovoljstvo objasnio inzistiranjem Kušana na isključivo propagandnom djelovanju novina, usmjerenom na brze i potrošačke efekte žurnalizma. Kušan, 2000., 122. Borić, 2007., 76. Meštović, 2003., 57

⁶⁷ Četvorici novinara smetao je ulazak *Nove Hrvatske* u krovnu emigrantsku organizaciju jer je u njoj bilo i ustaša kao što je bio ratni zločinac Dinko Šakić. Također zamjerali su pomanjkanje političkog programa novina i izostanak analize prošlih zbivanja. Borić, 2007., 49, 76. Žižić, Jakov. „Liberalno-demokratska ideja hrvatske državnosti u političkoj emigraciji: skupina oko lista *Poruka Slobodne Hrvatske*.“ U: *Društveni kontekst hrvatske intelektualne liberalno-demokratske emigracije*. 15

⁶⁸ *Poruka Slobodne Hrvatske*. Br. 4., 1984., 1, 16

⁶⁹ Borić, 2007., 45-47. „Sve što smo tražili bilo je da se ostvari stvaralačko zajedništvo novinarsko-političke djelatnosti. Da bi se to moglo postići, bilo je potrebno srediti nutarnje odnose u radnoj zajednici NH, kako ne bi

ima dosta diskutabilnih činjenica, no kao i mnogi drugi slaže se s ocjenom oko novinarske kvalitete *Nove Hrvatske*.⁷⁰

80-e predstavljaju vrhunac političkog i novinarskog djelovanja *Nove Hrvatske*. Urednici lista mogu sa žaljenjem tvrditi kako njihovi čitatelji nisu iznenađeni raspletom događaja s kraja osamdesetih godina jer su bili upoznati sa svim unutarnjim i vanjskim problemima Jugoslavije. Iako su nakladu mogli povećavati senzacionalističkim naslovima i raspirivanjem nacionalističkih stavova, propagirali su smirivanje napetosti i potrebitost suradnje, od zapadnih političkih krugova do hrvatskih Srba.

4. POLITIČKI DOGAĐAJI U HRVATSKOJ I JUGOSLAVIJI 1980-IH GODINA

Bilo bi preopširno analizirati sve političke događaje u Hrvatskoj i Jugoslaviji 80-ih godina, stoga su odabrani oni najvažniji ili najsimptomatičniji za određenu društvenu sferu. Komentari vezani uz Savez komunista Hrvatske, Crkvu, muslimane, ekonomsku politiku i JNA bili su također veoma zastupljeni u člancima *Nove Hrvatske*, no autor je odlučio usredotočiti se na druge probleme. U prvom poglavlju naglasak se stavlja na smrt Josipa Broza Tita i kosovsku pobunu, dok se u ostalima analizira odnos prema radikalnim emigrantima, odabrane ekonomske afere, politička suđenja, dolazak Miloševića te posljednično razdvajanje Slovenije i Srbije.

4.1. „TIRANIN“ JE UMRO, KOSOVO SE BUDI

„Ide štafetna palica svojim besmislenim putem i diže vihor oko sebe, oko svoga besmisla idolopoklonstva jednom mrtvom diktatoru s Dedinja, vječnomladom „simbolu mladosti“, nadahnuću pokoljenja, putokazu budućnosti, jamcu uspjeha i vedre sigurnosti nezaposlene i dezorijentirane mladosti – onome što lebdi u oblacima nad plavim beogradskim nebom.“⁷¹

samovolja i nenačelnost jednoga čovjeka na vrhu stavljala suradnike i čitateljsko općinstvo pred uvijek nove iznenadne političke zaokrete i ispade.“ *Poruka Slobodne Hrvatske*. Br. 1., 1978., 1-2

⁷⁰ I ne samo novinarske kvalitete, već i kvaliteta ekonomskih i političkih analiza, ali i književnih kritika uslijed slobode čiju privilegiju domovinski kritičari nisu mogli baštiniti. Mihaljević, Nikica. „Publicističko i književno stvaralaštvo Tihomila Rađe.“ U: *Društveni kontekst hrvatske intelektualne liberalno-demokratske emigracije*. 180

⁷¹ Miho Laščan. „Idopoklonstvo (još ovaj put) na stari način.“ *Nova Hrvatska*. Br. 8., travanj-svibanj 1984. 4

Sl. 2. Štafeta je ipak primljena... Po Beogradu se priča ovaj vic: Tko će Titu ove godine predati štafetu? Tko?! Pa zna se, Edvard Kardelj... (karikatura Vlatka Trna)
Izvor: *Nova Hrvatska*. Br. 10., svibanj 1980. 9

Bila je to godina u kojoj je pao iranski šah Reza Pahlavi, Rusi su napali Afganistan, Reagan došao na čelu Sjedinjenih Američkih Država, a Poljaci krenuli u *Solidarnost*. Iste godine novinar Miodrag Zdravković skupio je hrabrosti izgovoriti u eter poznatu rečenicu: „Umro je drug Tito“. I dok je Jugoslavija plakala za trostrukim narodnim herojem, hrvatska emigracija slavila je i prije njegove smrti. „Kad tiranin umire, sloboda se rađa!“⁷² Upadaju u oči riječi Mirka Vidovića, predsjednika HNV-a u članku prvog broja *Nove Hrvatske* iz 1980. godine. Tito je bio simbol svega onoga protiv čega su se borili u Jugoslaviji, pogrdnih nadimaka mu nije nedostajalo: „tiranin, posljednji Jugoslaven, šah, diktator, polubožanstvo mračnog podrijetla, ubojica s Bleiburškog polja, pljačkaš seoskih posjeda i graditelj nasilnih zadruga i tamničkih logora, eksploatar radnika, žandar iz Karađorđeva, vlasnik dvoraca, otoka i lovišta, svjetski šarlatan i neokrunjeni monarh komunističke Jugoslavije, graditelj diktatorskog poretka, diktator željezne ruke, megaloman, tiranin crne smrti, dijete Staljina, glavni uzrok stradanja i patnja našeg naroda, balkanski satrap, jednonogi tiranin...“⁷³ Čitajući ove pogrdne nazive koje su koristili umjereni demokratski emigranti možemo se samo upitati kako su ga nazivali tek radikalni. Tito je definitivno bio *persona non grata* hrvatskih

⁷² Mirko Vidović. „Kad tiranin umire sloboda se rađa.“ *Nova Hrvatska*. Br. 2., siječanj 1980. 5.

⁷³ Ibid. Jakša Kušan. „Ništa nije zauvijek!...“ *Nova Hrvatska*. Br. 10., svibanj 1980. 4. Bogdan Radica. „Tiraninova smrt.“ *Nova Hrvatska*. Br. 10., svibanj 1980. 6. „Tito i Bokassa – vlast koja obogaćuje i istodobno izopačuje.“ *Nova Hrvatska*. Br. 3., veljača 1986. 10. Mirko Vidović. „Naprijed s dobrim preduvjetima“ *Nova Hrvatska*. Br. 2., siječanj 1981. 7

emigranata, personifikacija i glavni uzročnik svih problema. Nisu smatrali da će njegovom smrću nestati Jugoslavije, bili su svjesni kako će se sistem pokušati još snažnije održati, no ipak desetogodišnju agoniju nisu očekivali. Također, dobro su osjetili kako za Hrvate i druge narode u Jugoslaviji započinje nova era, odnosno vrijeme kada politički moraju još zrelije razmišljati. *Nova Hrvatska* je detaljno pratila polagano umiranje Tita simbolički se usmjerivši na amputaciju njegove lijeve noge kao sliku lošeg stanja u Jugoslaviji. Jugoslavijom je vladao strah od nasljednika, vijesti su se posebno birale za vanjsko i unutarnje tržište: dok je za Jugoslaviju Titovo stanje bilo dobro, Zapad se pripremao za njegov skori odlazak. No, strah je bio i kod emigranta. Tko će preuzeti vlast? Kako će se Zapad odnositi prema Jugoslaviji? Nema sumnje da je Tito za njih bio središnja figura njihove traume – on je bio glavni krivac/personifikacija što su noći proveli u tamnicama, što su morali napustiti svoje najbliže, što se nisu mogli vratiti u domovinu. Stoga ne čude članci u kojima se natječu koji će biti veselijeg tona. Ismijavali su jugoslavensku propagandu koja je puštala vijesti kako se u nekoliko dana učlanilo trideset tisuća novih partijaca, kako Rusi nadiru na granici i slične propagade.⁷⁴ Dovedili su u korelaciju vanjskopolitičke događaje sa stanjem Titova zdravlja: neuspjeli desant američkih marinaca u Iranu, Titu se odmah poboljšalo zdravstveno stanje. Stilski gledano, novinari *Nove Hrvatske* doista su si dali mašti na volju, konstrukcije riječi uistinu nisu dosadne i suhoparne kako se očekuje kod političkih članaka, već poetne i duhovite: „Smrt će biti ponovljena predstava; repriza generalne probe; Tito nije umro kako se očekivalo i to je njegov zadnji neuspjeh; Liječi se već i liječnik koji liječi Tita; Tito, polumrtav ili već zaleđen; Strojevi u Ljubljani još rade; Prepariranje „ljubljenog“ za paradu i dr“.⁷⁵ Odlaskom Tita predstavnici liberalno-demokratske emigracije osjećali su kako dolazi novo vrijeme u kojem emigracija mora biti mnogo odgovornija nego do sada. Borba protiv radikalnih emigranata trebala se nastaviti jače nego prije, pozivali su Hrvate na političku zrelost i svjesnost odgovornosti budućih koraka osjećajući kako bi Zapad to mogao cijeniti. I u tome se može reći da su uspjeli, iako se pokazalo da je to bila *de facto* pirova pobjeda.

A onda je Tito zaista umro. U Jugoslaviji je proglašena sedmodnevna općenarodna žalost. Istovremeno na drugom kraju svijeta dijametralna suprotnost. Slavlje! „Radujte se! Tiranin je mrtav!“ Uzvikuju to Hrvati Australije pred saveznim parlamentom u Canberri na dan Titova pogreba u prosvjedu zbog ogorčenja izjavama svjetskih državnika.⁷⁶ Točilo se besplatno piće i slavilo dugo u noć. I to ne samo u Canberri, već i u Melbourneu, Geelongu,

⁷⁴ „Nervoza režima i ravnodušnost stanovništva pred Titovu smrt.“ *Nova Hrvatska*. Br. 2., siječanj 1980. 5

⁷⁵ Mirko Vidović. „Čuda nevidjena.“ *Nova Hrvatska*. Br. 9., svibanj 1980. 13. „Strojevi u Ljubljani još rade.“ *Nova Hrvatska*. Br. 9., svibanj 1980. 4,

⁷⁶ Miho Laščan. „A što sa zavedenim Hrvatima?“ *Nova Hrvatska*. Br. 11., lipanj 1980. 13-14

Sydneyu i drugim australskim gradovima.⁷⁷ Naslovnica *Nove Hrvatske* svibnja 1980. vrištala je uzvikom na mnogim jezicima: „Tiranin je umro!“ Nakon smrti posvetili su se sprovodu i javnom zgražanju tko je sve na njega došao od Zapada: Brežnjev je bio glavna zvijezda, Carter nije došao. Sadat nije došao, kao ni Mitterand i francuski predsjednik Giscard.⁷⁸

U jugoslavenskim medijima nakon Titove smrti krenula je masovna histerija, po Kušanu nametnuta od policije i Udbe: „kao neka vrsta pseudoreligije neprestanog klanjanja i bogobožnog mucanja kada se spomene diktatorovo ime“.⁷⁹ Titove slike, poprsja, kipovi i biste preplavili su Jugoslaviju očigledno s namjernom uspostave nove religije. Taj pseudovjerski kult manifestirao se i u čudesnim pojavama koje su se pojavile i nakon Titove smrti. Radne norme nisu se nikada prebacivale kao tih dana, nikada nije bilo manje izostanaka s posla, a iz Bihaća dolazi možda i vrhunac satire: „Jedan šestogodišnji dječak zamolio je svoju odgojiteljicu da ga nauči slova njegova imena i prezimena kako bi u knjigu žalosti mogao napisati da voli druga Tita i da ga nosi u srcu. Za dva sata dječak je svladao slova, otišao u muzej i upisao se u knjigu žalosti“.⁸⁰ Kult ličnosti nastavio se i u godinama nakon njegove smrti. Spomenimo samo izdavanje knjiga *Tito i pčelari*, *Tito i slijepi*, *Tito i željezničari*, *Mandarine iz Titove bašte*.⁸¹ Bilo je prijedloga da se Titov lik ukomponira u grb i zastavu, naziv zemlje, imena rijeka, planina i gradova. Bilo bi zanimljivo istraživati Titov kult ličnosti prije, ali i poslije njegove smrti. Također bi trebalo usporediti pisanje *Vjesnika* i *Nove Hrvatske* o ovim događajima. Dok su *Vjesnik* i svi ostali jugoslavenski mediji dio režimskog aparata koji nariče (kao i dio naroda i narodnosti Jugoslavije), Kušan dekonstruira novu balkansku nadreligiju analizom povorke ljudi pred Titovim lijesom. Specijalni redari koji zabranjuju ulaz onim pojedincima koji nisu pokazivali dovoljno masovne histerije i znalački izrezane scene s beogradskih ulica. Za njih je sve to „udbaška režija za mase“, dok vojska preuzima vlast u zemlji. Iza svega toga krila se duboka nesigurnost, neizvjesnost i bespomoćnost Titovih nasljednika pred onime što dolazi. Za mobilizaciju režima korištene su dvije provjerene taktike: opasnost od sovjetske invazije i strah od emigranata. Spomenici su nicali na svakom koraku gdje je Tito zastao, žalobnička mjesta su se natjecala i mjesec dana poslije tko će skupiti više potpisa.⁸² Malo je reći kako nije zanimljivo pratiti pisanje emigrantskih tiskovina o ovakvoj kolektivnoj histeriji. Novinari *Nove Hrvatske* tome se nisu

⁷⁷ Krajem 2016. godine umrijet će još jedan svjetski revolucionar, Fidel Castro. Na televiziji smo imali priliku gledati oprečne scene udaljene Floridskim prolazom: dok cijela Kuba plače, Kubanci u Miamiju slave danima.

⁷⁸ Jakša Kušan. „Ništa nije zauvijek!...“ *Nova Hrvatska*. Br. 10., svibanj 1980. 4

⁷⁹ „Idolatrijska histerija skriva duboku golotinju i nesigurnost.“ *Nova Hrvatska*. Br. 10., svibanj 1980. 5

⁸⁰ Ž.T. Tomšić. „Čudesne“ pojave nakon Brozove smrti.“ *Nova Hrvatska*. Br. 11., lipanj 1980. 10

⁸¹ „Kad je postao „najveći“ počeo se rušiti...“ *Nova Hrvatska*. Br. 13., lipanj 1983. 8

⁸² Prijedlog otvaranja muzeja tamo gdje je zadnja nepodijeljena štafeta.

čudili jer su svjesni kako režimi u narodu uvijek mogu pronaći svoje oportuniste, podanike željnih strahopoštovanja i slične kategorije ljudi. Posebno upečatljiv tekst napisao je Bogdan Radica pod naslovom *Tiraninova smrt*.⁸³ Radica je zgrožen reakcijom svijeta, zapadnih medija i pozdravima državnika demokratskog svijeta. Tekst čija aktualnost nije izgubljena do današnjeg dana označava problematiku suočavanja s prošlosti i totalitarističkih režima kao i vrednovanja kompleksnih ličnosti.

Nova Hrvatska zalagala se da Hrvatska i Jugoslavija nastave tamo gdje se stalo 1971. godine. 1971. za njih je simbolična godina od kada se problemi stavljaju pod tepih, od privrede do međunacionalnih odnosa. Titovom smrću očekivali su ciklični potres, koji se dogodio, upravo zbog nagomilanih problema. Sve su to govorili u trenucima kada je Jugoslavija još visjela između Zapada i Sovjeta, a hrvatski emigranti između liberalno-demokratske i radikalne opcije. U tu svrhu objavili su proglas HNV-a, poziv svim Hrvatima u domovini i širom svijeta.⁸⁴ Iščekujući trenutak u kojem će se određivati sudbina hrvatskog naroda pozivali su Hrvate u domovini i svijetu na zajednički rad i organizirani nastup. Taj proglas jasno pokazuje kako se *Nova Hrvatska* zalagala za uspostavu Hrvatske, iako su ih često nazivali *minimalistima*, odnosno *Jugoslavenima*. Zanimljivo je zalaganje za blokovski nesvrstanu Hrvatsku. Zbog čega nisu odabrali Zapad u blokovskoj podjeli svijeta? Vjerojatno jer su bili svjesni kako je Hrvatska do sada često plaćala cijenu granice pa su smatrali kako je pametnije biti neutralan. Iako su zaista dobro predviđali budući razvoj događaja, početkom osamdesetih kao i mnogi drugi vjerovali su u mirno rješavanje nacionalnog pitanja u Jugoslaviji. No proglas HNV-a pozivao je na naoružavanje svakog pojedinca što znači da nije isključen ni vojni sukob. Predložili su nekoliko metoda kojima se može oslabiti Jugoslavija i njih su često isticali: povlačenje štednje iz jugoslavenskih banaka, pozivanje radnika na smanjenje proizvodnje i masovni štrajk.

Nakon Titove smrti počela je borba među nasljednicima, kao i sukob dviju struja u partiji: liberalne i konzervativne, što će potrajati do kraja Jugoslavije. A i republike su počele sve više vući svaka na svoju stranu. Mirko Vidović to je slikovito opisao riječima kako su sve republike i pokrajine zakrpe, spojene između sebe bodljikavom žicom.⁸⁵ Ta jugoslavenska zakrpa počela je pucati na Kosovu.

⁸³„Kadgod demokracije prelaze preko krvave stvarnosti kojoj su izloženi mali narodi, i kadgod kuju u zvijezde njihove tiranine, bez obzira koliko oni koristili trenutačnim interesima velikih, te demokracije gaze svijetla načela na kojima počivaju nezavisnost, sloboda i demokracija njihovih vlastitih država.“ Bogdan Radica. „Tiraninova smrt.“ *Nova Hrvatska*. Br. 10., svibanj 1980. 6

⁸⁴ „Poziv Hrvatima u domovini i širom svijeta.“ *Nova Hrvatska*. Br. 4., veljače 1980. 5. *Hrvatska revija*. Br. 1., ožujak 1980. 131.

⁸⁵Mirko Vidović. „Krpica krpica.“ *Nova Hrvatska*. Br. 23., studeni 1980. 9

Sl. 3. Na Kosovu vlada red i mir... (karikatura Vlatka Trna)

Izvor: *Nova Hrvatska*. Br. 19., 1981. 20

Kosovo, danas republika, a nekoć autonomna pokrajina na jugozapadu Srbije kojom geografski dominiraju Kosovska i Metohijska zavala, tzv. Kosmet. Veliku većinu stanovništva čine Albanci, dok su Srbi posebno vezani s pokrajinom preko pravoslavnih manastira i temelja njihove državnosti – kosovskog mita. Novim jugoslavenskim ustavom 1974. godine Kosovo je postalo autonomna pokrajina s veoma širokim ovlastima. Ono što je *Nova Hrvatska* dugo najavljivala i priželjkivala kao jugoslavenski scenarij dogodilo se na Kosovu 11. ožujka 1981.⁸⁶ Deset tisuća studenata izašlo je na ulice protiv državne birokracije, skoka cijena i nestašice. Došlo je do uništavanja imovine i obračuna s policijom, partijske sjednice redale su se u svojim izvanrednostima. Prva službena tumačenja pokušala su prikazati demonstracije kao djelo neprijateljskih elemenata koji su iskoristili nezadovoljstvo studenata zbog slabe ishrane dok su stvarni razlozi ekonomska i politička kriza koja pogađa najnerazvijenije područje s gotovo polovinom nepismenog i nezaposlenog stanovništva.

Premda se službeno tvrdilo da nije u pitanju nacionalistička pobuna, novinari *Nove Hrvatske* odmah su shvatili da su se studenti pobunili zbog nacionalne zapostavljenosti. Izvještaji s prosvjeda pokazivali su dobru upućenost u unutarnja jugoslavenska pitanja. Nove i žešće studentske demonstracije pojavile su se dva tjedna poslije, točnije 26. i 27. ožujka i to ne samo u Prištini, nego i u Peći i Prizrenu. U žestokim okršajima s posebnim policijskim

⁸⁶„Tisuće demonstranata na ulicama Prištine“ *Nova Hrvatska*. Br. 6., ožujak 1981. 4

odredima dovedenih iz Beograda bilo je mrtvih i ranjenih.⁸⁷ U međuvremenu je na Kosovu izbio opći ustanak. Ono što je počelo kao protest u povodu dolaska Titove štafete prelilo se u neviđenu pobunu.⁸⁸ Studenti, đaci, radnici i seljaci izašli su na ulicu, a Beograd je poslao vojsku „da narod Kosova oslobodi od unutrašnjih i vanjskih neprijatelja“. Parola *Hoćemo republiku* dominirala je prosvjedom što je vrhuška SK Srbije odmah okarakterizirala kao nacionalizam i kontrarevoluciju.⁸⁹ Ono što je zanimljivo u novinskom radu *Nove Hrvatske* je činjenica da su vijesti zaista brzo dolazile među emigrantsku populaciju. Zašto je to važno? Zato što o pobuni na Kosovu jugoslavenski tisak, radio i TV nisu dali ni jednu vijest do 4. travnja, a prve su emisije posvećene Kosovu emitirane nakon tri mjeseca!⁹⁰ Režim je kao mnogo puta kada mu to nije odgovaralo želio ostaviti dojam da je stanje na Kosovu normalno. Situacija se nije smirila ni u travnju, iako je sveučilište zatvoreno, a istrage započete na svim stranama. Krenut će klasična potjera za krivcima po starom ključu, potraga za emigrantima fašistima i informbiroovcima. Novinari *Nove Hrvatske* izvještavali su o stanju na Kosovu dok je Hrvatskom i Jugoslavijom vladala cenzura ili dok su se propagandni tekstovi domaćih novinara skrivali na zadnjim stranicama dnevnih i tjednih listova. Raznim kanalima, od zapadnih novinara do dobrih kontakata s albanskom emigracijom, izvještavali su o strašnim događajima na Kosovu ne samo s namjernom razotkrivanja istine već i sa željom za propagandnim djelovanjem: aktiviranje opozicije u Hrvatskoj te rušenje Jugoslavije od strane zajedničkih hrvatsko-albanskih snaga. Nakon izvještaja krenule su analize koje su se u velikoj mjeri pokazale točnima, odnosno predvidjele su sve ono što će se kasnije događati. Već na temelju prvih prosvjeda analitičari *Nove Hrvatske* dobro su detektirali kako je odnos Kosova i Srbije početkom 80-ih postao još snažniji jugoslavenski eksploziv nego odnos Srbije i Hrvatske. U pitanju je bio sukob siromašne provincije s centrom moći, k tome još nacionalno obojen. Pomoć federacije završavala je u krivim rukama, velikim dijelom u srpskoj privredi, a ostatak se trošio za „privilegije marioneteske klike odnarođenih i krajnje nesposobnih predstavnika albanskog komunističkog vodstva“⁹¹. Naslov članka zvuči kao proročanstvo: *U krvi se rađa sedma republika i raspada Jugoslavija*. Analizirajući tekst kao da putujemo kroz vrijeme. Kušanova analiza kako se stvaranjem nove republike ugrožava ravnoteža Jugoslavije pokazala se točnom.

⁸⁷ „Na Kosovu i dalje vrije“ *Nova Hrvatska*. Br. 7., travanj 1981. 5

⁸⁸ „Zločin na Kosovu.“ *Nova Hrvatska*. Br. 8., travanj 1981. 4

⁸⁹ Bilandžić, 1999., 726

⁹⁰ Ibid. 5

⁹¹ Jakša Kušan. „U krvi se rađa sedma republika i raspada Jugoslavija.“ *Nova Hrvatska*. Br. 8., travanj 1981. 4

Broj 9. *Nove Hrvatske* iz 1981. godine započeo je s apelom kosovskih pobunjenika upućenog svim Hrvatima. U njemu se ističe kako su Albanci spremni odgovoriti na vojnu intervenciju iz Beograda te pozivaju Hrvate da im se pridruže i sruše Jugoslaviju.⁹² Još i prije nego je stigla ova poruka, Hrvatski crveni križ poslao je do tada najveću humanitarnu pomoć za Kosovo, a otvoren je i Fond za Kosovo. HNV je službeno podržao Kosovski ustanak, a mnogi Hrvati pridružili su se Albancima na demonstracijama od Bonna do Washingtona. *Nova Hrvatska* veliku je pozornost posvetila borbi Albanaca jer su poistovjećivali njihovu borbu s borbom za hrvatsku neovisnost. Kosovski Albanci Kušanu će postati uzor u organizaciji otpora jednog naroda unutar Jugoslavije, kao što se i divio uspjehu Poljske unutar željezne zavjese.⁹³

Stranim novinarima na Kosovu 1981. nije omogućeno slobodno kretanje, cenzura je vladala na svakom koraku. Sve je bilo u blokadi, od zabrane okupljanja ljudi, zatvorenog sveučilišta, do otkazanih nogometnih utakmica.⁹⁴ Stvarne informacije s terena mogle su se čuti samo od albanske emigracije. I tu je *Nova Hrvatska* bila u prednosti, njeni dopisnici pričali su s albanskim emigrantima koji su posjetili rodbinu na Kosovu. Tim kanalima donosila je svjedočanstva o velikoj broju mrtvih i uhićenih studenata, intelektualaca i radnika. I dok je albanski narod nevjerojatno jedinstven⁹⁵, milicija dovedena iz drugih republika pokazivala je neviđenu brutalnost. Vlasti su pak iskoristile ustanak na Kosovu za pripremnu policijsku kampanju protiv neistomišljenika uz zaista nevjerojatnu opasku kako postoji „opasnost širenja privatnih protuustavnih izjava i viceva u porodičnom krugu“ što će također postati predmetnog krivičnog gonjenja.⁹⁶ Na istom sastanku – zasjedanju javnih tužilaca u Nišu – održanom 21. travnja 1981., uspostavljena je i rang-lista političkih prijestupa: na prvom mjestu nacionalistička, šovinistička i iredentistička djelatnost pa određeni crkveni krugovi, ultraljevičarske snage i kominformistički krugovi te izravni klasni neprijatelj, a najavljevala se i preventivna politička akcija u novinskim uredništvima.⁹⁷

⁹² Jakša Kušan „Urednikovo pismo.“ *Nova Hrvatska*. Br. 9., svibanj 1981. 3

⁹³ Naslovnica broja 17 (1980.) glasila je „Poljaci nam daju putokaz“, uvodno „urednikovo pismo“ također je bilo posvećeno Poljskoj, dok je preko cijele stranice objavljen tekst Uredništva NH: „Hvala vam poljski radnici!“ Kao glavni razlog poljskog uspjeha navode „nevidljivi, višegodišnji rad političkog informiranja, odgajanja i povezivanja pomoću istih ideja i njihovog širenja. Politička zrelost, sloga i disciplina radnika, visoka organiziranost štrajkaša, njihove veze s intelektualnom opozicijom kao i potpora znatnog dijela članova Partije – sve to nije stvoreno preko noći niti je došlo samo od sebe.“ *Nova Hrvatska*. Br. 17., svibanj 1980. 3

⁹⁴ „Kosovo pod okupacijom.“ *Nova Hrvatska*. Br. 9., svibanj 1981. 5

⁹⁵ Poslovođe dijele narodu besplatnu hranu; albanska milicija solidarna s narodom; suđenja kosovskoj miliciji jer surađuje s pobunjenicima. „Priprema se suđenje albanskoj miliciji.“ *Nova Hrvatska*. Br. 13., lipanj 1981. 4

⁹⁶ „Nakon ustanka na Kosovu režim sve oštiri.“ *Nova Hrvatska*. Br. 9., svibanj 1981. 6

⁹⁷ Ibid.

Mjeseci su prošli, pobuna ne samo da se nije smirila nego je osnovan i *Nacionalno-osloboditeljski pokret Kosova*.⁹⁸ Ubrzo je uslijedila brutalna čistka na svim područjima javnog života, od kulturnih i javnih radnika, novinara, pisaca do studenata.⁹⁹ *Nova Hrvatska* povlačila je usporedbu odnosa Beograda i Kosova s borbom crnaca u Južnoafričkoj Republici. Također zbog velikog broja smjena i suđenja kosovski je ustanak uspoređivan i s Hrvatskim proljećem. Jugoslavensko razdoblje bratstva i jedinstva s kosovskim ustankom je krenulo prema svom završetku, šovinizam i mržnja postali su očiti, a sve će kulminirati ratovima ranih devedesetih. Na vanjskopolitičkom planu Albanci su dobivali sve više prostora u odnosu na Beograd. Svijetom su se širile vijesti o kažnjavanju mladih radnika i studenata na Kosovu dugogodišnjim zatvorskim kaznama te brutalna propaganda domaćih novina. Od svega *Nova Hrvatska* ističe dvije pojave kao predigre za dalekosežne događaje u budućnosti koji su se potvrdili gotovo dvadeset i pet godina poslije. Prva pojava odnosi se na veliki publicitet koji je albanski slučaj dobio u svijetu. Druga pojava još je aktualnija: „očigledna je srpska misaona i idejna nepokretljivost, priglupa upornost, kojom Beograd šalje specijalne odrede milicije i vojske na Kosovo. Gotovo se zastrašujuće doima zaslijepljenost kojom srpski kamikaze brane svoje već odavna nepostojeće sveto tlo na srpskom jugu“.¹⁰⁰ Srbi jednostavno nisu bili svjesni što sve mogu izgubiti. Analitičari *Nove Hrvatske* nazivali su ove događaje drugim srpskom porazom na Kosovu. Po Ivanu Babiću drugim srpskim porazom na Kosovu gube dva puta: „gube nešto što im etnički nikada nije ni pripadalo i gube svoj ljudski izgled“.¹⁰¹

Režim je bio u strahu od godišnjice prvog ustanka – 11. ožujka, posebice jer se 1982. već dogodila manja pobuna, a albanski otpor postao sve organiziraniji.¹⁰² Da je strah bio opravdan pokazale su nove demonstracije s tisućama radnika i studenata i standardni lajtmotiv: *Kosovo republika!* Iako su se obje strane za proslavu pripremale mjesecima pa su tako dan prije godišnjice zatvorene škole, prekinute telefonske veze, obustavljen promet, a policija stavljena u stanje najveće pripravnosti, prosvjednici su pokazali veoma dobru organiziranost. Demonstranti su mirno hodali ulicama bez izgreda, bez parola i uzvika čime su pokazali da su jači od cijelog režimskog aparata. Besprijeekorna organizacija demonstracija pokazala je kako albanska iredenta i dalje djeluje sinkronizirano.¹⁰³ Pobune nisu stale ni u 1983. godini ni godinama poslije kada su po cijelom Kosovu uzvikivane parole iako se znalo

⁹⁸ Ž. T. Tomšić. „Što se danas događa na Kosovu?“ *Nova Hrvatska*. Br. 12., lipanj 1981. 4

⁹⁹ Od 1981. do 1984. sudovi su osudili na vremenske kazne 585 osoba, uglavnom studenata, učenika i intelektualaca. Bilandžić, 1999., 727

¹⁰⁰ „Beograd gubi bitku za Kosovo na dvije fronte.“ *Nova Hrvatska*. Br. 21., studeni 1981. 7

¹⁰¹ Ivan Babić. „Drugi srpski poraz na Kosovu.“ *Nova Hrvatska*. Br. 20., listopad 1981. 12

¹⁰² „Nove demonstracije na Kosovu.“ *Nova Hrvatska*. Br. 4., veljača 1982. 5

¹⁰³ Ž. T. Tomšić. „Albanski uspjeh otkrio najveću slabost režima.“ *Nova Hrvatska*. Br. 6., ožujak 1982. 7

da je posljedica takvog ponašanja – zatvor.¹⁰⁴ Vrijeme je pokazalo kako niti progoni, suđenja i medijska hajka protiv Albanaca niti albanske sabotaže i diverzije neće prestati. No, središnja vlast imala je jedan veći problem: iseljavanje Srba iz pokrajine. Upravo se iseljavanje Srba počelo nazivati genocidom, a počele su i prijetnje izgonom Albanaca. Stanovnici kosovskog sela Batušë kod Prištine uputile su vlastima ultimatum: ako se u roku od deset dana ne isele jedine četiri albanske obitelji iz njihova sela, svih sedamsto Srba napustit će selo.¹⁰⁵ Sve više počinje prodirati konstrukcija genocida nad Srbima koja će nažalost biti lajtmotiv jugoslavenskih ratova devedesetih godina. Za *Novu Hrvatsku* to nisu bile političke reakcije nego „odraz duhovnog stanja“ Srba na Kosovu. Kosovski Srbi postali su svjesni nemoći vlasti da suzbije albansku pobunu, a sve je to dovelo do svijesti o vlastitoj ugroženosti. Emocije su prevladale razum, izgubila se granica između mita i stvarnosti. Analize *Nove Hrvatske* iz 1986. godine pokazuje kako je sve manje izgleda za mirno rješenje kosovskog problema. Po njima prilika je propuštena 1981. kada su odbijeni zahtjevi za republikom bez obzira što dvije manje nacije imaju svoju republiku.¹⁰⁶ Pet godina međunacionalnog sukoba i duboke mržnje ostavile su traga i stvorena je atmosfera nemogućnosti suživota. Posebno je potrebno izdvojiti članak jednog kosovskog emigranta objavljen 1986. godine. U njemu je opisano na koji način se odnose jugoslavenski službenici prema emigrantima kada se vraćaju u domovinu. Osim raznih vrsta ponižavanja zanimljivo je kako ih na sve moguće načine pokušavaju regrutirati u suradnike tajnih službi. U istom članku donosi se strašna priča kako se mjesečno na desetke albanskih vojnika vraća kući u mrtvačkim sanducima i to onoga dana kada su se trebali vratiti s odsluženja vojnog roka. Za sve postoji isto objašnjenje: izvršio je samoubojstvo. Na pogrebe tih mladih ljudi dolazile su tisuće ljudi.¹⁰⁷

Sljedeći događaj koji je dodatno raspirio nacionalne tenzije, a o kojima je opširno pisala *Nova Hrvatska*, bilo je uhićenje dvojice Srba zbog širenja letaka, Koste Bulatovića i Ratka Spasića. Na noge su se podigle tisuće ljudi, ispred kuće jednog optuženog priređen je masovni miting, tražila se intervencija Ujedinjenih naroda.¹⁰⁸ Delagacija od tisuću Srba i Crnogoraca stigla je u Beograd i uhićeni su odmah pušteni na slobodu. Došao je trenutak u kojem srpski fanatizam na Kosovu postaje vlastima još veći problem od albanskog otpora. Donesen je i zakon o zabrani prometa nekretnina prema kojem ljudi nisu smjeli prodavati

¹⁰⁴ Miho Laščan. „Novi val otpora na Kosovu.“ *Nova Hrvatska*. Br. 8., travanj 1983. 9. Ž. T. Tomšić. „Protivnici kosovske republike traže predah.“ *Nova Hrvatska*. Br. 12., lipanj 1981. 9

¹⁰⁵ Ž. T. Tomšić. „Srbi traže izgon Albanaca i ukidanje autonomije.“ *Nova Hrvatska*. Br. 6., ožujak 1986. 11

¹⁰⁶ Makedonci i Crnogorci.

¹⁰⁷ Liri Kosovari. „Na Kosovu raste mržnja.“ *Nova Hrvatska*. Br. 6., ožujak-travanj 1986. 12

¹⁰⁸ Ž. T. Tomšić. „Srpske demonstracije od Kosova do Beograda.“ *Nova Hrvatska*. Br. 8., travanj-svibanj 1986.

kuće bez suglasnosti susjeda i znanja mjesne zajednice.¹⁰⁹ Histerija je poprimila novi oblik, strah od iseljavanja s Kosova postao je prava ospesija. Vlast je pokušala vratiti dio iseljenih Srba osiguravajući svima posao čime se jaz između Srba i Albanaca dodatno povećao. A onda je puknulo 24. travnja 1987. u Kosovu polju.¹¹⁰ Srbi su zatražili zbor naroda na kojem su bili Slobodan Milošević i predsjednik Saveza komunista Kosova Azem Vllasi.¹¹¹ Dok je trajao sastanak u dvorani, vani je čekalo 15.000 ljudi i došlo je do insceniranog sukoba s policijom. Milošević je izašao među masu i izgovorio povijesnu rečenicu „ne sme nitko da vas bije“ čime je stvoren mit o Miloševiću.¹¹² Za razliku od 1981. kada se mjesecima trebalo doznati više informacija o sukobu, 1987. je već sutradan emitiran film o nemirima na Kosovu polju. Beograd je morao riješiti dva vruća krumpira: iseljavanje Srba s Kosova i pogoršanje odnosa između Albanaca i kosovskih Srba, oba s *a priori* hipotekom albanske krivice. Srbi su shvatili kako nemaju ni ljudskog potencijala ni ekonomska sredstva za rješavanje kosovskog pitanja stoga su zatražili pomoć svih ostalih republika. Kušan je opet dobro predvidio kako će ovakvim rješavanjem Srbi ostati sami i na dulji rok teško poraženi.¹¹³ Srpsko vodstvo počelo se osjećati sve neravnopravnije prema ostalim republikama zbog postojanja autonomnih pokrajina Vojvodine i Kosova nastalih Ustavnom iz 1974. godine. Događaji na Kosovu i materijalna bijeda rezultirali su proširenjem nesigurnosti i na sam srpski narod. Protualbanske demonstracije u Beogradu *Nova Hrvatska* je odmah raskrinkala kao produkt manipulacija, „igre emocija i frustracija koju vode govornici visokih oratorskih i glumačkih sposobnosti“.¹¹⁴ Osnovan je Komitet za srpsko i crnogorsko pitanje koji će postati jedinica za ekspresno okupljanje demonstranata u bilo kojem kosovskom mjestu, zajedno s popratnom medijskom mašinerijom. Oni su bili poluga održavanja stanja napetosti odnosno katalizator buduće vojne okupacije Kosova. Sukob u partiji rezultirao je pobjedom čvrstorukaša nad liberalima. Na Kosovo su (opet) poslana vojno-policijske jedinice, iako albanskih nereda više nema, samo srpskih demonstracija.¹¹⁵

¹⁰⁹ Ž. T. Tomšić. „Politička ludost kojoj sve izgleda normalno.“ *Nova Hrvatska*. Br. 20., listopad-studen 1986. 7

¹¹⁰ „Još jedna uzbuna na Kosovu.“ *Nova Hrvatska*. Br. 9., svibanj 1987. 4

¹¹¹ Dolazak Miloševića na vlast opširno je opisan u poglavlju „Vožd je stigao“.

¹¹² Ivičević, Jozo. *Iz novije hrvatske povijesti*. Matica hrvatska. Zagreb, 755. The death of Yugoslavia – Enter Nationalism 3:35 – 15:35
https://www.youtube.com/watch?v=M_PzsfXbyAw&list=PLqD5Su3ZJjbcCsgVCE90msl9d4nHdV4Pu, 16.7.2016.

¹¹³ Ibid.

¹¹⁴ Ž. T. Tomšić. „Dramatsko stanje na Kosovu – Srbi traže sve ili ništa.“ *Nova Hrvatska*. Br. 22., studeni 1987.

11

¹¹⁵ Jakša Kušan. „Intervencija na Kosovu kao eutanazija jugo-federacije.“ *Nova Hrvatska*. Br. 21., studeni 1987.

3

Nervoza se prenijela i u 1988. godinu. Obarali su se vremenski rekordi *sastančenja* partije, došlo je do potpunog raskola u partiji između Srba i Albanaca.¹¹⁶ Krenuo je napad na Azema Vllasija, šefa kosovske partije koji je i došao na funkciju radi obračuna s kosovskim separatistima. Albanski dužnosnici sporo su se povlačili s funkcija, a onda se krajem 1988. krenulo u natjecanje tko više ljudi može izvući na ulicu. Dan za danom u Prištini 100.000 Albanaca koji traže ostanak Albanaca na pozicijama u partiji, u Novom Beogradu nekoliko puta više ljudi za njihovu smjenu. Brojke do sada obrađenih ljudi na Kosovu od 1981. zvučale su zaista zapanjujuće.¹¹⁷ Unatoč svemu, prosvjedi su se nastavili. Albanci su opet izašli na ulice, rudari u Trepči započeli su s demonstracijama traživši da se na položaje vrati smijenjene predsjednike Saveza komunista Kosova Azema Vllasija i Kaqushu Jashari.¹¹⁸ Pet dana pola milijuna ljudi iznimno je disciplinirano demonstriralo po kiši i snijegu. Nakon demonstracija proglašeno je izvanredno stanje i zabrana svakog okupljanja, međutim, uzalud. Rudari u Trepči jednog dana nisu izašli sa smjene. Osam je dana 1300 Albanaca bilo u rudniku, a s njima su se solidarizirali i drugi radnici.¹¹⁹ Kosovo je paralizirano, stale su sve tvornice, javni promet nije radio, nije bilo struje. Štrajkaši u Starom Trgu postavili su svoje zahtjeve u 8 točaka i čim je prosvjed završen uslijedio je uzvrat diljem Srbije. Po prvi put u Jugoslaviji uveden je ratni propis, vojska je preuzela kontrolu nad svim važnijim državnim institucijama. Opet su se pokazala jugoslavenska dvostruka mjerila, Miloševiću kada se *dogodi narod* onda taj narod s ponosom ulazi u politiku, a kada se dižu radnici Kosova onda se ruše tekovine toga istog naroda. *Nova Hrvatska* prozivala je Hrvatsku i Sloveniju za šutnju dok je na Kosovu bilo sve više primjera apartheida.¹²⁰ Ipak, jedini jugoslavenski list koji je sagledao cjelokupnu kosovsku priču bila je slovenska *Mladina*, dok su slovenski milicajci počeli odbijati zapovijedi.¹²¹

Suđenje Vllasiju i drugovima uzrokovalo je novi val albanskih prosvjeda, ovaj puta po prvi puta izvan Albanije, u Zagrebu i u nekoliko drugih hrvatskih gradova.¹²² Sudilo se

¹¹⁶ Rasprava zbora komunista u Kosovu Polju trajala je 15 sati. Ž. T. Tomšić. „Beograd minira vlast u Prištini i priprema srpsku zamjenu.“ *Nova Hrvatska*. Br. 6., ožujak-travanj 1988. 11

¹¹⁷ Sekretar za unutarnje poslove na Kosovu Rahman Morina izjavio je kako je podneseno 75. 000 krivičnih prijava, 95. 000 prekršajnih prijava, druge mjere prema 314.000 osoba te 100.000 preventivnih mjera privođenja. „Pola Albanaca prošlo kroz zatvore.“ *Nova Hrvatska*. Br. 23., studeni-prosinac 1988. 5

¹¹⁸ Vllasi je smijenjen u svibnju 1988., naslijedila ga je Jashari koja je također smijenjena u studenom 1988. godine.

¹¹⁹ Ž. T. Tomšić. „Novi val štrajkova i prosvjeda na Kosovu.“ *Nova Hrvatska*. Br. 4., veljača-ožujak 1989. 10. „Osam dana općeg štrajka na Kosovu.“ *Nova Hrvatska*. Br. 5., ožujak 1989. 5. Matković, 1998., 396

¹²⁰ Srbi imaju punu slobodu kretanja za vrijeme policijskog sata, a organizirani srpski dobrovoljci organiziraju vlastite straže i patrole. „Novi Kosovski pogromi, smrti i albanski otpori.“ *Nova Hrvatska*. Br. 8., travanj 1989. 10

¹²¹ Ibid.

¹²² „Dva tjedna albanskih pobuna.“ *Nova Hrvatska*. Br. 22., studeni-prosinac 1989. 7

Albancu koji je albanske zahtjeve za osnivanjem republike proglasio kontrarevolucijom te zbog toga postao prvi čovjek pokrajine. Međutim, kada je dolaskom Miloševića uvidio kako kreće srbizacija Kosova, počeo mu se opirati što je rezultiralo njegovom smjenom. Po prvi put dolazi do diferencijacije među republikama, Slovenija i Hrvatska glasaju protiv prijedloga za nastavkom suđenja. Milošević nije mogao odustati od suđenja jer bi tako pustio vodstvo srpskog nacionalizma nekome drugome. Između mišljenja međunarodne javnosti i potpune izolacije i prvenstva u Srbiji Milošević se odlučio za daljnje vodstvo srpskog ekstremizma. Jugoslavenska kola krenula su niz ratnu padinu s koje nije bilo povratka. Kosovo je još dugo živjelo između krhkog mira i ratnog stanja sve do općeg sukoba 1999. godine. Dvadeset sedam godina nakon prvih sukoba uzvik prosvjednika *Kosovo republika!* postat će stvarnost.¹²³

„Snaga albanskog nacionalizma pokazala se vitalnijom od snage velikosrpstva upregnutog u jugoslavenska kola pretovarena partijskom birokracijom.“¹²⁴

4.2. PEROM PROTIV RADIKALNIH EMIGRANATA

„Sukobi i obračuni s ekstremistima u hrvatskoj emigraciji bili su jednako teški i iscrpljujući kao i hrvanje s Udbom. Obje su se borbe često isprepletale, jer nije bilo jasno gdje je nad djelu primitivizam ekstremnih nacionalista, a gdje rovale Udbini provokatori. U oba slučaja trebalo se neprestano sukobljavati s istim jednostranačkim fanatizmom i mentalitetom koji je poznavao samo jednu istinu i jednog vođu, i koji je bio potpuno gluh i slijep za osnovne demokratske osjećaje i potrebe.“¹²⁵

Čim je *Nova Hrvatska* počela s citiranjem *Borbe* ili *Vjesnika* odmah su etiketirani od desnih emigranata kao komunisti, Jugoslaveni, *minimalisti*, *đilasovci* ili glasilo Udbe.¹²⁶ Isti ti jugoslavenski listovi nazivali su ih pak ustašama, desnoekstremističkom, neprijateljskom i terorističkom emigracijom.¹²⁷ To je bila sudbina *Nove Hrvatske*, za jedne ustaše, za druge

¹²³ Kolika je opterećenost Srbije Kosovom vidimo i danas, u neuspjelim provokacijama sa slanjem vlaka na kojem je na dvadeset jednom svjetskom jeziku pisalo Kosovo je Srbija.¹²³

¹²⁴ Jakša Kušan. „Urednikovo pismo.“ *Nova Hrvatska*. Br. 12., lipanj 1981. 3

¹²⁵ Kušan, 2000., 102

¹²⁶ Nisu samo *Novu Hrvatsku* etiketirali kao Jugoslaveni, već su i npr. *Hrvatsku bratsku zajednicu* optuživali da su komunisti. Nikolić, Vinko. *Pred vratima domovine*. „Knjižnica Hrvatske revije.“ Pariz. 150

¹²⁷ „Na liniji ustaško nacionalističke koncepcije o formiranju „slobodne i nezavisne države Hrvatske“ oko lista *Nova Hrvatska*“ u Evropi deluje „Grupa hrvatskih intelektualaca“ koju sačinjavaju emigranti koji su u zemlji pripadali ilegalnim organizacijama i osuđivani zbog nacionalističkog i drugog neprijateljskog djelovanja.

komunisti. Politička i socijalna negrađenost prosječnog emigranta rezultirala je podložnošću raznim fanaticima i demagozima iz pojedinih ekstremnih organizacija. Kušan je za to optuživao šutnju i povlačenje hrvatske inteligencije s političkog polja (aktualnost!) koja je otvorila vrata „karijeristima, korupcionašima i primitivcima sumnjivih namjera“.¹²⁸ Upravo borba s primitivnim političkim elementima označila je 70-e i 80-e godine. Slom Hrvatskog proljeća i policijski obračuni tijekom 1972. dali su poticaj onima koji su vjerovali kako se hrvatski nacionalni ciljevi mogu dosegnuti samo nasilnim sredstvima potvrđujući time riječi Vladimira Bakarića kako Hrvatska ima najveću i najgoru emigraciju.¹²⁹ Sedamdesete su izrazito obilježene emigrantskim terorizmom i pritiskom raznih revolucionarnih i terorističkim skupinama diljem svijeta. Umjereni dio emigracije našao se u defanzivi dok su ekstremisti čak pokušali zabraniti prodaju *Nove Hrvatske* i širenje lista.¹³⁰ Mala skupina „organiziranih dogmatičara“ uspjela je zaigrati glavnu ulogu dobivši vodeća mjesta najveće hrvatske organizacije – Hrvatskog narodnog vijeća. Šutljiva je većina to promatrala sve do 1980. godine koju Kušan proziva „godinom ustanka hrvatske većine“.¹³¹ Rekao bih kako je *Nova Hrvatska* odlučila ući u HNV samo zato kako bi smanjila štetu koju su radikalni emigranti radili diljem svijeta, ali i u samoj organizaciji. Kušan si je zadao ogroman cilj: aktivirati tihu većinu, one razumne ljude koji izbjegavaju svaki doticaj s politikom.

Proljećari su krajem sedamdesetih godina bili glavni politički protivnici liberalno-demokratske opozicije, iako su s velikim nadama primljeni u emigraciju. Ti „mladi i najmladi uskoci u slobodu“ kako ih naziva Bogdan Radica, svoju su energiju trošili na brojne listove u kojima su se obračunavali s ostalim emigrantskim grupama pokazujući slabo poznavanje domaćih prilika i zastupajući rusofilske poglede.¹³² U mnogim pogledima djelovanje radikalne emigracije podudaralo se s ciljevima organa vlasti u Jugoslaviji. Analitičari *Nove Hrvatske* pretpostavljali su kako udbaški pojedinci iz pozadine vuku konce u *koaliciji*, ali najviše su žalili žrtve pogrešno shvaćenog rodoljublja – one koji su stvarno bili uvjereni da rade za dobrobit Hrvatske. Tomislav Mičić, jedan od osnivača Koordinacijskog

Organizacija je aktivna u neprijateljskom radu.“ Bošković, Milo. *Antijugoslovenska fašistička emigracija*. Sloboda, Dnevnik. Beograd, Novi Sad, 93

¹²⁸ Kušan, 2000., 67

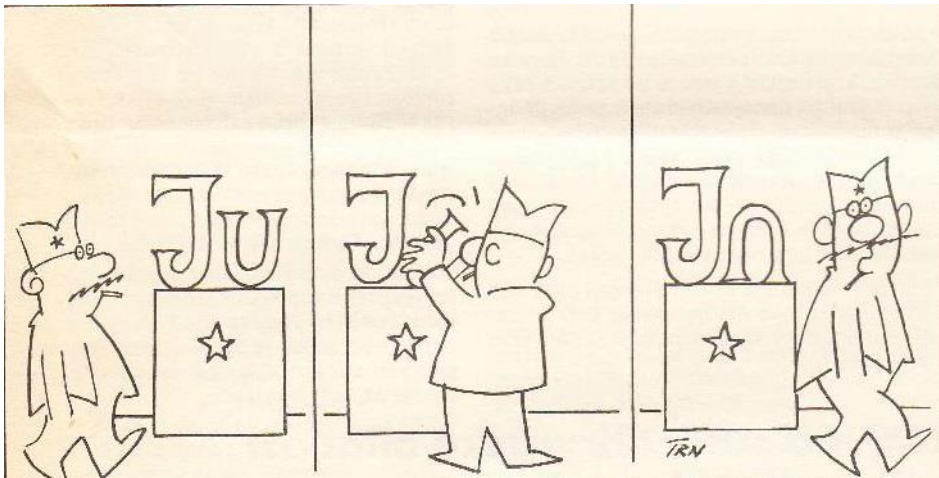
¹²⁹ Jandrić, Berislav. „Stajališta hrvatske političke emigracije o Hrvatskom proljeću iznesena u najznačajnijem emigrantskom časopisu „Hrvatskoj reviji““. *Časopis za suvremenu povijest*, 35 (2003), 445

¹³⁰ U Melbourneu je pretučen povjerenik *Nove Hrvatske* dok je prodavao list. Kušan, 2000., 280

¹³¹ Jakša Kušan. „Urednikovo pismo.“ *Nova Hrvatska*. Br. 6., ožujak 1980. 3

¹³² Posebice ih je smetalo njihovo usmjeravanje na Sovjetski savez, kontra Zapada. Bogdan Radica je najviše pisao o opasnosti hrvatske orijentacije prema Sovjetskom savezu, pogotovo nakon invazije u Afganistan i većeg uplitanja u Poljsku. Jakša Kušan. „Urednikovo pismo.“ *Nova Hrvatska*. Br. 3., veljača 1980. 3. Bogdan Radica. „Na pragu važne godine.“ *Nova Hrvatska*. Br. 1., siječanj 1980. 7. Smrću Tita – umire i Jugoslavija. *Hrvatska revija*. Br. 2., lipanj 1980. 163

centra Hrvata u inozemstvu, za *Die Welt* iznosio je tvrdnje kako oni žele nezavisnu Hrvatsku pod svaku cijenu, potpuno svejedno na koji način jer svrha opravdava sva sredstva.¹³³ S obzirom na to da je Centar mogao nanijeti golemu štetu postepenom i umjerenom pristupu ostvarenja neovisne Hrvatske, *Nova Hrvatska* nije bila sigurna radi li se o skupini običnih avanturista i šarlatana ili o grupi dobro programiranih provokatora i agenata. Diplomatski se može reći kako odgovor ne znamo niti dan danas, ali svatko može sam prosuditi ako provede neko vrijeme na Googleovoj tražilici upisujući ime Tomislava Mičića, Josipa Perkovića i Stjepana Đurekovića.¹³⁴ *Nova Hrvatska* pozivala je na suzbijanje neprijateljske i demagoške propagande u emigraciji, ali i poduzimanje hitnih mjera da se pripadnici Centra raskrinkaju.

Sl. 4. Na svakom koraku to hrvatsko ustaštvo... (karikatura Vlatka Trna)
Izvor: Izvor: *Nova Hrvatska*. Br. 10., 1986. 16

Sukob nastao nakon izbora HNV-a 1977. godine u kojoj se *Nova Hrvatska* sukobila s tzv. koalicijom *proljećara*, *republikanaca* i *otporaša* obilježio je i početak osamdesetih godina. Za koaliciju su imali sve samo ne riječi hvale: „skup iskrenih rodoljuba, udbaša, oportunisti, intriganata i političkih nezalica s velikim ambicijama, politički brodolomci, šarlatani laki na riječima i teški na osudama, vučji proroci, vučji očajnici iz Lunda i dr“.¹³⁵ *Nova Hrvatska* optužila je *Hrvatski list* iz Lunda kako stvara neprijatelje po cijelom svijetu umjesto simpatija i razumijevanja. To je stvorilo polarizaciju i antagonizme unutar emigracije, no i nepovjerenje Zapada prema hrvatskom pitanju što su rezultati koje je jugoslavenski režim

¹³³ „Za realnu politiku ili demagogiju „Centra“? (2). *Nova Hrvatska*. Br. 7., travanj 1980. 4

¹³⁴ Sudac Dauster: Gospodine Mičić, ovako mi nikada u sudnici nije lagao <http://www.maxportal.hr/blog/2015/07/27/njemacki-sudac-dauster-perkovicu-svjedoku-takvog-lazova-u-zivotu-nisam-vidio/>, 11.10.2016.

¹³⁵ Jakša Kušan. „Urednikovo pismo.“ *Nova Hrvatska*. Br. 6., ožujak 1980. 3. „Što želimo – realnost ili demagogiju (1).“ *Nova Hrvatska*. Br. 6., ožujak 1980. 4. Miho Laščan. „Poslije krize – Hrvati u Švedskoj opet prednjače.“ *Nova Hrvatska*. Br. 5., ožujak 1982. 15

priželjkivao. Jugoslavenski aparat godinama je radio na negativnom imidžu hrvatske emigracije, želja im je bila prikazati emigrante domovini i vanjskom svijetu kao fašiste, narodne neprijatelje, špijune stranih službi i teroriste. Čim su Hrvati uspjeli napraviti neku kvalitetnu akciju u svijetu ili steći nekog novog prijatelja, odmah je uslijedila sabotaza iz Jugoslavije.¹³⁶ Režimski i koalicijski tisak koristio je iste izraze i iste podvale – i jedni i drugi napadali su uvijek iste osobe, pripadnike liberalno-demokratske emigracije. U napadu na *Novu Hrvatsku* prednjačili su *Hrvatski tjednik* iz Melbournea i *Hrvatski list* iz Lunda. Posrijedi je bio sukob dviju koncepcija: jedne koja je zastupala strpljiv, konstruktivan i realan rad, i druge koja je propagirala jeftinu i štetnu demagogiju. Kušan ističe kako im je mnogo teže bilo izaći na kraj s nekim Hrvatima nego boriti se s jugoslavenskom propagandom. Njih nije bilo mnogo, ali su bili jako glasni. Posebno je istaknuo Zlatka Markusa i velečasnog Vjekoslava Lasića.¹³⁷ Zanimljivo je kako je upravo *Nova Hrvatska* najviše pomogla *proljećarima* nakon bijega iz domovine.¹³⁸ Sigurno su se osjećali odgovornima pa su im posvećivali više vremena i energije nego što su htjeli trošiti na međusobna prepucavanja. Posebice se to odnosilo na Zlatka Markusa koji je jedno vrijeme bio član uredništva *Nove Hrvatske*. Iz straha za ugled lista i obzira prema dojučerašnjem suradniku zatajili su prave razloge njegova odlaska iz uredništva. Tek 1980. godine iznijeli su kako se nakon početnog zadovoljavajućeg rada Markus počeo sukobljavati s ostalima, zbog nediscipline, nemoralnog života i netrepeljivosti prema svima izvan *Nove Hrvatske*. Prešutili su i pregovore sa Šuvarom oko njegovog povratka u Jugoslaviju te oslobađanje iz pritvora u Londonu.¹³⁹ S obzirom na to da su Markus i Lasić djelovali u Švedskoj, učinili su dosta štete tamošnjim hrvatskim udrugama. Tako su zajedno s jugoslavenskim predstavnicima tražili prestanak financiranja glasila *Hrvatski savez* optužbom da im je Hrvat godine Miro Barešić. Riječ je bila o glasilu istog naziva: *Hrvatski tjednik*, samo s drugog kraja svijeta, iz Melbournea.¹⁴⁰ Ipak, švedska zajednica uzdrmana otmicama ljudi i aviona te ubojstvima jugoslavenskih diplomata uspjela

¹³⁶ HNV je platio oglas u New York Timesu kako bi pridobio sklonost javnog mišljenja. Nekoliko dana poslije pronađen je diverzantski eksploziv u New Yorku koji je pripisan Hrvatima te je Beograd automatski tražio od američkih vlasti zabranu HNV-a. „Bomba kao prvi odgovor Beograda na oglas HNV-a.“ *Nova Hrvatska*. Br. 6., ožujak 1980. 7

¹³⁷ Markus je 1975. došao u Švedsku (Lund) i počeo rovariti protiv *Matije Gubeca* i *Hrvatskog saveza* u Švedskoj te njihovih vodećih ličnosti: Branka Salaja i Vladimira Rozijana optuživši ih da su agenti CIA-e. Miho Lašćan. „Poslije krize – Hrvati u Švedskoj opet prednjače.“ *Nova Hrvatska*. Br. 5., ožujak 1982. 15; Razgovor s Jakšom Kušanom. Travanj 2014. Zagreb.

¹³⁸ „I mi smo odgovorni!“ *Nova Hrvatska*. Br. 1., siječanj 1980. 11

¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ Ibid.

se obraniti od radikalnih elemenata i vratiti umjerenom *Hrvatskom savezu*.¹⁴¹ Dotični *Hrvatski tjednik* iz Melbournea bio je poznat po objavljivanju podjednakih priča kao što je ih je producirala Udba. Tako se u jednom falsificiranom broju *Vjesnika HNV-a* nastojalo kompromitirati Mirka Vidovića navodom da mrzi muslimane. Identične članke objavljivao je i dotični list iz Australije.¹⁴²

Nova Hrvatska cijelo je vrijeme branila Zapad od napada radikalnih emigranata. Iskustvo života u zemaljama zapadne demokracije podučilo ih je kako funkcionira sustav i na koji se način može postići veći utjecaj: demonstracijama i kulturnim akcijama, a ne bombama i otmicama.¹⁴³ Jugoslavenskim službama odgovaralo je da emigranti budu što dalje od realnosti, da postoji što veći jaz između domovine i emigracije i da budu što manje privlačni Hrvatima u partiji. Stoga su pomagali i održavali neslogu hrvatske emigracije. Taktika Jugoslavije sastojala se od toga da su prikazivali hrvatsku političku opoziciju prema svijetu kao fašističku i terorističku, s druge su strane Hrvatima vodeće hrvatske akcije i pojedince prikazivali kao Jugoslavene, a s treće ubacivali prosovjetske ideje kako bi kompromitirali čitavu emigraciju i pred domaćom i pred stranom javnosti. Iz tih se razloga i djelovalo protiv *Nove Hrvatske*. Pod svaku cijenu htjelo se proširiti uvjerenje kako *Nova Hrvatska* zastupa stvaranje treće Jugoslavije samo zato što je ona zastupala evolutivnu političku liniju kojom se realno mogla dobiti pomoć i saveznici u svijetu. Također su prozivani zaštitnikom Jugoslavije jer su smatrali da rješenje hrvatskih problema prvenstveno mora doći iznutra, iz Jugoslavije. Udba je preko provokatora širila uvjerenje da su *Nova Hrvatska* projugoslavenske novine, da postavljaju minimalističke političke zahtjeve i ne žele neovisnu Hrvatsku. U isto vrijeme taj isti aparat napadao je *Novu Hrvatsku* kao terorističko glasilo tražeći zabranu lista. U jugoslavenskim listovima bilo je sasvim normalno sve emigrante nazivati ekstremistima i teroristima. Nije bilo nikakve razlike između nekog otmičara i ubojice te novinara umjerene

¹⁴¹ Miro Barešić i Anđelko Brajković 1971. upali su u jugoslavensku ambasadu u Stockholmu te ubili jugoslavenskog ambasadora Vladimira Rolovića (dva mjeseca prije toga slično su pokušali Ivan Vujević i Blago Mikulić u Göteborgu). Godinu dana poslije skupina hrvatskih emigranata otima avion na relaciji Göteborg – Stockholm tražeći puštanje Barešića osuđenog na doživotni zatvor, nakon čega je interniran u Španjolsku i Paragvaj. 1991. godine vraća se u Hrvatsku te biva ubijen pod nerazjašnjenim okolnostima u Domovinskom ratu. <http://www.vecernji.hr/hrvatska/atentat-je-osveta-za-maksa-luburica-1113123>, 11.10.2016. <http://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/hrvatska/clanak/id/321530/miro-baresic-dobio-svoj-spomenik-u-dragama>, 11.10.2016.

¹⁴² „Novo Udbino djelce: „Vjesnik HNV-a“. *Nova Hrvatska*. Br. 22., studeni 1983. 6

¹⁴³ Uostalom smatrali su pošivanje zakona zemlje koja im je dala zaklon i utočište izuzetno važnim u stvaranju slike Hrvatske. Bogdan Radica zalagao se za uspostavljanje identiteta hrvatske dijaspore kao naroda koji živi na vrednostama lojalnosti, poštenja i odanosti načelima zemlje u kojoj žive. (za razliku od suprotne percepcije stvorene kroz prasak bombi po civiliziranim sredinama). Bogdan Radica. „Želimo li biti ono što jesmo – napustimo svako politikanstvo.“ *Nova Hrvatska*. Br. 16., kolovoz-rujan 1984. 11

struje.¹⁴⁴ Ipak 80-ih dolazi do pojedinih razlika u republikama. Dok su se u *Startu* i *Danasu* i dalje mogle pročitati identične konstrukcije, studentski listovi u Beogradu i Ljubljani drugačije su polemizirali sa svojim emigracijama.¹⁴⁵ Kušan je to analizirao kroz tezu kako je Hrvatskom i dalje vladao strah i policijska sila, dok se u drugim sredinama moglo liberalnije pisati. Dotakao se i razlika između hrvatske i srpske emigracije. Godine 1982. Udba je poslala na mnoge adrese jedan provokativni letak između ostalog usmjeren protiv Mate Meštrovića i Mirka Vidovića. Srpska *Naša reč* je odmah reagirala kako se radi o falsifikatu, dok su određeni hrvatski krugovi jedva dočekali vijest i objavili kao pravu političku poslasticu.¹⁴⁶ Već spomenuti *Hrvatski tjednik* iz Melbournea¹⁴⁷ i *Hrvatska država* iz Münchena čak su objavili letak u cjelini. Najbolji primjer kako su jugoslavenski aparat i radikalni emigranti često imali istu računicu.

Radikalni emigranti fascinirani kartama, granicama, grbovima i zastavama živjeli su u zabludi stvaranja hrvatske države preko noći i u jednom dahu. Optuživali su *Novu Hrvatsku* kako nisu bili na državotvornoj liniji i zbog zalaganja za postepenost i dugotrajnost kroz korake, gdje bi prvi korak bila obnova ideja Hrvatskog proljeća i Matice hrvatske. *Nova Hrvatska* uzvraćala je jednakom mjerom, pogrđnih etiketa nije nedostajalo, mnoge su i prešle granicu dobrog ukusa: „provokatori i šuplje glave političkih bukača i razbijača, trovači ljudskih i političkih odnosa, zadrți elementi, konglomerati najnižih političkih nazivnika, usijane glave, osamljeni i očajni utopljenici, avanturisti i slobodni strijelci bez zaleđa i potpore, poluinteligenti primitivnih glava, trojanski konj Udbe, zlodusi, širitelji intriga i nesloge, svađalice, politički kriminalci, avanturisti, bespoličari i sumnjivi tipovi, moralne ništarije, anonimni balast, frustrirani i bolesno ambicionzni politikanti, političke mumije, frustrirani i kastrirani kerberi, revolucionarci i sovjetofili, bukači i nadrihrvati, revolucionarni spasitelji hrvatstva, lažni proroci, jalovi trutovi, bolesno ambicionizni polupismenjaci, demagozi i fanatici i dr.“¹⁴⁸ Način djelovanja radikalne političke emigracije najbolje je opisan

¹⁴⁴ Antić, Ljubomir. „Neki pogledi jugoslavenskih vlasti na hrvatsko iseljništvo sredinom 70-ih godina.“ U: *Budućnost iseljene Hrvatske*, 62. Galić, Mirko. *Politika u emigraciji*. Globus, Zagreb, 7

¹⁴⁵ Jakša Kušan. „Urednikovo pismo.“ *Nova Hrvatska*. Br. 13., srpanj 1982. 3

¹⁴⁶ Jakša Kušan. „Urednikovo pismo.“ *Nova Hrvatska*. Br. 14., kolovoz 1982. 3

¹⁴⁷ O kakvim se novinama radi dovoljno govori podatak kako su u tim novinama pisani demagoški tekstovi o nedostatku osvete za ubojstvo Brune Bušića kao što je ubijen kralj Aleksandar nakon smrti Stjepana Radića. „Duboki korijeni političkog terorizma.“ *Nova Hrvatska*. Br. 23., prosinac 1984. 14

¹⁴⁸ „Zadnja riječ našim „kritičarima“.“ *Nova Hrvatska*. Br. 9., svibanj 1980. 4. Bogdan Radica. „Hrvatska emigracija nije ni „nacistička“ ni „prosovjetska“! *Nova Hrvatska*. Br. 9., svibanj 1980. 9. Jakša Kušan. „Urednikovo pismo.“ *Nova Hrvatska*. Br. 13., lipanj 1980. 3. „Kako emigrantska borba odlazi na krivi kolosjek.“ *Nova Hrvatska*. Br. 21., studeni 1980. 11. Jakša Kušan. „Urednikovo pismo.“ *Nova Hrvatska*. Br. 19., listopad 1981. 3. Jakša Kušan. „Urednikovo pismo.“ *Nova Hrvatska*. Br. 14., srpanj 1982. 3. Jakša Kušan. „Urednikovo pismo.“ *Nova Hrvatska*. Br. 15., kolovoz 1982. 3. Jakša Kušan. „Urednikovo pismo.“ *Nova*

u sljedećem odlomu: „Njih ne zanima politička linija *Nove Hrvatske*, njih ne zanimaju hrvatski problemi. Jedino vide opasnost koja im prijete, da njihova revolucionarna golotinja ne postane još prozirnija i demagogija još očitija, njih brinu samo njihovi stranački računi. I zato se oni nikada ne upuštaju u pošteni političku raspravu. Zaustavljaju se na jednoj misli, izvlače riječi iz rečenica, daju im zlobno značenje sve s jednim ciljem – da drugog bace u blato, da ga nazovu Jugoslavenom, da ga likvidiraju na najjednostavniji i najefektiniji način.“¹⁴⁹

Razlog zašto je *Nova Hrvatska* bila najrašireniji hrvatski list¹⁵⁰ leži u tome što nisu išli linijom manjeg otpora, nikada nisu oportunistički trčali za svojim članovima. Njihova taktika sastojala se od uvjeravanja Zapada kako je Jugoslavija neuspjela i propala tvorevina. Zalagali su se za moderan napredni nacionalizam, za ravnopravnost i jednakost s drugima, protiv otuđenja i iskorištavanja. Cilj im je bio dokazima naglašavati položaj Hrvatske u Jugoslaviji, stvarati savezništva i prijateljstva s pokretima koji su srodni hrvatskim i s vladama koje su sklone podržavati ovakve akcije.¹⁵¹ Ipak, jedno su bile želje i akcije *Nove Hrvatske*, a drugo radikalnih emigranata. Niski i primitivni politički sukobi na emigrantskoj sceni obilježili su 1980. godinu. U jednom trenutku nakon napada na povjerenika *Nove Hrvatske* u Melbourneu Kušan razočaran ravnodušću hrvatske emigracije prema pisanju *Hrvatskog lista* i napada čak razmišlja o zanemarivanju tih dijelova hrvatske emigracije i posvećivanje samo hrvatskom radništvu u Europi.¹⁵² U istom revoltiranom članku Kušan sabire misao političke borbe koja nikada nije zaživjela na ovim prostorima: „politika nije sentimentalni zanat, već vještina hladne računice.“ Kušana je od samih radikalnih Hrvata više brinuo fenomen kako dotične slijedi i pomaže velik broj dobronamjernih i poštenih Hrvata. Još jedan fenomen koji je oduvijek bio rasprostranjen na ovim prostorima vezan je uz biranje jednih te istih pojedinaca: „Za razliku od drugih naroda, u hrvatskom političkom rječniku ne postoji pojam propali političar. Ako se neki hrvatski političar izjašnjava za hrvatsku državu, on se u pravilu prihvaća bez ikakvih pitanja. Drugi narodi nisu tako sentimentalni, odmah nakon jedne kapitalne pogreške pošalju ih u muzej ili prepuste zaboravu. Mi naše političare kao mravi trutove neprestano vučemo sa sobom, opraštamo im zauvijek sve njihove pogreške i naivno se nadamo da će s tim balastom na leđima, naš narod „lakše“ doći do konačnog cilja. Kod nas u politici pojedinci mogu sto puta promašiti i nakon toga opet imaju obraza tražiti vodeće

Hrvatska. Br. 16., kolovoz 1981. 3. Jakša Kušan. „Najprije napravimo reda u vlastitoj kući.“ *Nova Hrvatska*. Br. 17., rujan 1987. 3.

¹⁴⁹ Jakša Kušan. „Najprije napravimo reda u vlastitoj kući.“ *Nova Hrvatska*. Br. 17., rujan 1987. 3.

¹⁵⁰ Na vrhuncu lista naklada je bila 10.000 primjeraka. Kušan, 2000., 100

¹⁵¹ Od Slovenaca i Albanaca do Katalonije i Škotske.

¹⁵² Jakša Kušan. „Urednikovo pismo.“ *Nova Hrvatska*. Br. 13., lipanj 1980. 3

mjesto – kao da se radi o vozačkom ispitu“.¹⁵³ Zbog međusobnih prepucavanja političkih emigranata, dosta glasača HNV-a postalo je pasivno. Ipak, krajem 1980. godine nazirao se poraz rušilačkih elemenata u hrvatskoj emigraciji, došlo je do priznanja hrvatskog jezika u Australiji, odbacio se jugoslavenski naziv u američkoj etničkoj enciklopediji, a *Hrvatski savez* u Švedskoj uspostavio je dijalog s državnom vlasti.¹⁵⁴

Radica je također često pisao o odnosima velikih Hrvata prema ostalima: „Najteže je to da je ono zastarjelo nazdravičarsko Hrvatstvo prešlo od najstarijih i na najmlađe koji svoje vrijeme troše da dokažu da su oni čistiji Hrvati od svih drugih. To paranoično isticanje tko je veći Hrvat pruža ne samo smiješnu sliku političke prakse emigracije nego i svjedoči i plitkom nepolitičkom mentalitetu svih tih raznovrsnih grupacija, koje nam više štete negoli koriste“.¹⁵⁵ Kušan je 1982. proročanski napisao kako će ti veliki Hrvati koji prisvajaju monopol na hrvatstvo ako se ne obračuna s njima djelovati na buduće prilike.¹⁵⁶ Glavna mantra djelotvornih Hrvata bila je ubrzati promjene i spremno dočekati vrijeme kada će se rješavati hrvatsko pitanje. Svjesni nespemnosti hrvatske emigracije i domovinske opozicije ulagali su veliku energiju, ali ipak nisu uspjeli pripremiti cjelokupnu emigraciju na događaje koji će doći. Autor je namjerno izdvojio citate koji se odnose podjednako na 80-e i 90-e godine. Čitajući nekoliko odabranih citata uviđamo koliko je naše društvo moglo naučiti da je imalo priliku upoznati djelovanje liberalno-demokratske emigracije.

Još jedna aktualnost povezana je s hrvatskom emigracijom. Krajem 2016. godine Švedska je objavila kako ponovno pokreće istragu ubojstva švedskog premijera Olofa Palmea koji je ubijen 1986. godine.¹⁵⁷ Već od samog ubojstva ubačena je sumnja kako su ga ubili hrvatski separatisti, a posljednjih godina pojavila se informacija kako ga je likvidirala Udba.¹⁵⁸ Pustit ćemo pravosuđe da radi svoj posao, nas zanima što o tome piše *Nova Hrvatska* dotične godine. Vijest da su hrvatski ekstremisti ubili Palmea zaista je obišla svijet ponajprije zahvaljujući hipoteci koju su nosili radikalni emigranti. Iako je švedska policija odmah opovrgnula odgovornost hrvatskih emigranata, podatak je ostao prešućen.¹⁵⁹ Ovaj događaj ponukao je Kušana da promovira što brže širenje mreže hrvatskih informacijskih ureda čime

¹⁵³ Jakša Kušan. „Urednikovo pismo.“ *Nova Hrvatska*. Br. 19., listopad 1981. 3

¹⁵⁴ „Kako emigrantska borba odlazi na krivi kolosjek.“ *Nova Hrvatska*. Br. 21., studeni 1980. 11

¹⁵⁵ Bogdan Radica. „Želimo li biti ono što jesmo – napustimo svako politikanstvo.“ *Nova Hrvatska*. Br. 16., kolovoz-rujan 1984. 11

¹⁵⁶ „Oni koji se danas u emigraciji gdje nemaju baš nikakve vlasti tako lako nabacju na druge drvijem i kamenjem – kako bi se tek ponašali jednom da osvanu u domovini? Od takve smo „demokracije“ morali već jednom bježati.“ Jakša Kušan. „O pitanju koje ne postoji.“ *Nova Hrvatska*. Br. 22., studeni 1987. 10

¹⁵⁷ <https://www.theguardian.com/world/2016/nov/15/sweden-relaunches-olof-palme-investigation> . 6.12. 2016

¹⁵⁸ <http://observer.com/2016/11/who-murdered-olof-palme/> , 6.12.2016.

¹⁵⁹ Jakša Kušan. „Mogu li Hrvati dobiti propagandnu bitku na Zapadu.“ *Nova Hrvatska*. Br. 5., ožujak 1986. 3

bi se pojačala djelatnost hrvatskog lobija na međunarodnom polju. Uloga masovnih medija posebice će doći do izražaja u jugoslavenskoj krizi krajem 80-ih godina.

Izdvojimo za kraj još nekoliko crtica iz druge polovine 80-ih godina. Suđenje Artukoviću 1987. godine uzbudilo je emigrantsku javnost. I dok je Kušan bio svjestan kako se suđenjem željela obnoviti krivica nad Hrvatima kao ustašama, toliko je svom snagom kritički uzvratilo onima koji i dalje brane i veličaju ustaški pokret.¹⁶⁰ Otvorio je i brojna pitanja vezana za poslijeratnu Jugoslaviju koja su i danas otvorena: tko je odgovarao za pokolje ratnih zarobljenika, mučenja i ubijanja političkih zatvorenika u Jugoslaviji. Beogradska propaganda iskoristila je suđenje kako bi plasirala priče kako su Andrija Hebrang kao i Franjo Tuđman ustaše što dovodi do zaključka da su svi Hrvati ili bili ili jesu ustaše. Kušan je paralelno napadao hrvatske komuniste kako iz kompleksa prema Srbima svaku hrvatsku državotvornu ideju proglašavaju ustaštvom. Po njemu time druga Jugoslavija ponavlja grešku prve gurajući najekstremnije elemente u hrvatsku politiku.¹⁶¹ *Nova Hrvatska* cijelo je vrijeme pozivala na ravnopravan dijalog između Hrvata i Srba oko hrvatskosrpskih problema. Posebice krajem 80-ih godina kada se već osjećao kraj Jugoslavije. Drugi listovi zamjerali su im svaki pokušaj političkog diferenciranja Srba, bilo u emigraciji, bilo u Jugoslaviji. Radikalna emigracija funkcionirala je na odnosima branjenja Fikreta Abdića samo zato što su ga napali Srbi, odnosno vrednovanju Branka Mikulića kao dobrog Hrvata jer su ga napali Srbi.¹⁶² Sličan je obrazac ponovljen i 1987. godine kada je humanitarna američka organizacija *Freedom House* nakon održanog seminara pokrenula apel uperen protiv državnog terora u Jugoslaviji tražeći od tog režima poštivanje općih ljudskih prava.¹⁶³ Apel su potpisale hrvatska, slovenska, srpska i albanska emigracija pokazavši time kako podijeljenje emigracije mogu zajedničko konstruktivno surađivati te postoji alternativa tadašnje Jugoslavije.¹⁶⁴ Potpisivanje ovog apela

¹⁶⁰ Jakša Kušan. „O najvećoj opasnosti sudjenja u Zagrebu.“ *Nova Hrvatska*. Br. 9., svibanj 1986. 3

¹⁶¹ „Hrvati mogu upasti u tu stupicu te se vrlo lako mogu ponoviti pogreške iz prošlosti, i to u presudnom času kad se Jugoslavija bude dijelila na sastavne dijelove.“ Ibid.

¹⁶² Jakša Kušan. „Propast Jugoslavije pred praznim kazalištem.“ *Nova Hrvatska*. Br. 20., listopad-studenj 1987. 3

¹⁶³ U New Yorku je 6. lipnja 1987. održan seminar pod pokroviteljstvom *Freedom House* na kojem se analizirala društveno-politička situacija u Jugoslaviji. *Freedom House* je američka organizacija koja je jednom godišnje ocjenjivala stupanj, napredak ili nazadovanje demokracije u svijetu s posebnim naglaskom na Istočnu Europu. Pod pokroviteljstvom *Freedom House* djelovao je i CADDY (Committee to Aid Democratic Dissidents in Yugoslavia) s kojim su surađivali brojni srpski javni radnici demokratskog usmjerenja u SAD-u. Na seminaru su bili Vladimir Adžemović, Oskar Gruenwald, Aleksandar Knežević, Rastko Matulić, Mate Meštrović, Mihajlo Mihajlov, Vladimir Mijanović, Michael Milenkovič, Sami Repishit, Momčilo Selić, Ljubo Sirc, Tomislav Sunić, Ciril Žebot i dr. Gvido Saganić. Naknadno je o dotičnom seminaru objavljena i knjiga. „Kako izići iz jugoslavenske krize i kaosa“ *Nova Hrvatska*. Br. 13., lipanj 1987. 11-12. „Jugoslavija kao neuspjeh „demokratskog“ komunizma. *Nova Hrvatska*. Br. 8., travanj 1988. 16

¹⁶⁴ „Apel Predsjedništvu SFRJ i stranim vladama. Mi, ljudi iz različitih političkih i vjerskih uvjerenja kao i etničkog podrijetla, a živimo unutar i izvan Jugoslavije, slažemo se da demokratizacija Jugoslavije može mirno riješiti goleme društvene, političke i nacionalne probleme oji sve više muče zemlju. U tu svrhu upućujemo

dio je upravo spomenutog ravnopravnog dijaloga sa svima onima o kome ovisi rješavanje nacionalnog pitanja u Jugoslaviji. S obzirom na to da su radikalni emigranti i ovu akciju prozvali protuhrvatskom, uopće ne čudi Kušanova rečenica kako je „emigracija na krivom kolosijeku i u raskoraku s domovinom možda u najsudobnosnijem dobu naše povijesti“.¹⁶⁵ „Snagu emigracije nije lako procijeniti jer ona kao uspavani div tek pod izvanrednim okolnostima pokazuje svoju punu moć“.¹⁶⁶

4.3. HNV OD YUGA DO FRANKFURTA

„U Hrvatskoj se budi otpor, a emigracija još nema znakova mobilizacije, većina hrvatskog iseljništva jos čeka. To čekanje vješto iskorišćuje onaj dobro poznati orkestar svih mogućih instrumenata kojima upravlja nevidljivi dirigent – primitivna demagogija. Dok drugi šute, njihova buka izgleda bučnija, dok iseljeničke mase odlučno ne prihvate konkretne akcije, šuplje trube ovog zbora bit će za neke jedina melodija“.¹⁶⁷

Pedesetih i šezdesetih godina bezuspješno se pokušao stvoriti jedan opći hrvatski kongres koji bi okupljao sve emigrantske organizacije. Međutim, 1974. godine u Torontu uspostavljeno je Hrvatsko narodno vijeće (HNV). Za službeni Beograd HNV je bio nasljednik i nastavljač marionetske Pavelićeve NDH.¹⁶⁸

Zadaci i svrha HNV-a bili su sljedeći:¹⁶⁹

sljedeće apele jugoslavenskim vlastima i drugim vladama uz pomoć kojih se u toj zemlji održava sadašnje stanje. Jugoslavenskim vlastima: *Oslobodite odmah sve političke zatvorenika uključivši one koji se čuvaju na psihijatrijskim odjelima. *Ukinite član 133, odredbu o takozvanoj „neprijateljskoj propagandi“ Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. *Prestanite sa zastrašivanjem i uznemiravanjem brojnih pojedinaca i skupina koji se trude da se uspostavi vladavina zakona izvan vladajuće stranke. Uspostavite dijalog s tim skupinama i dopustite javnu raspravu o njihovim idejama i prijedlozima. *Dopustite slobodu javnog izražavanja svim pojedincima i skupinama koje se bore za ljudska prava i za demokratska rješenja, za slobodu izražavanja, tiska, okupljanja, govora i objavljivanja. Drugim vladama: Svi krediti i pomoć koja se daje sadašnjoj vladi treba da budu u razmjeru sa stupnjem slobode koji ona dopušta svojim građanima kao i sa stupnjem na kojem se pridržava međunarodnih sporazuma o ljudskim pravima, kojih je Jugoslavija potpisnica. Progres u demokratizaciji mjeriv je sa stupnjem do kojega budu ostvarivani prijedlozi upućeni jugoslavenskim vlastima.“ Apel su potpisali 154 istaknuta disidenta i emigrante iz Jugoslavije – Hrvata, Srba, Slovenaca i Albanaca. „O pitanju koje ne postoji.“ *Nova Hrvatska*. Br. 22., studeni 1987. 9

¹⁶⁵ Ibid.

¹⁶⁶ Jakša Kušan. „Odgovornost emigrantskog tiska za djelatnost hrvatske emigracije.“ *Nova Hrvatska*. Br. 15., srpanj-kolovoz 1984. 3

¹⁶⁷ Jakša Kušan. „Urednikovo pismo.“ *Nova Hrvatska*. Br. 6., ožujak 1980. 3

¹⁶⁸ „Beograd se uzrujava zbog vanjskopolitičke djelatnosti HNV-a.“ *Nova Hrvatska*. Br. 20., listopad 1981. 5

¹⁶⁹ „Izjava o zadacima i svrsi Hrvatskoga narodnog vijeća.“ *Nova Hrvatska*. Br. 3., veljača 1980. 7

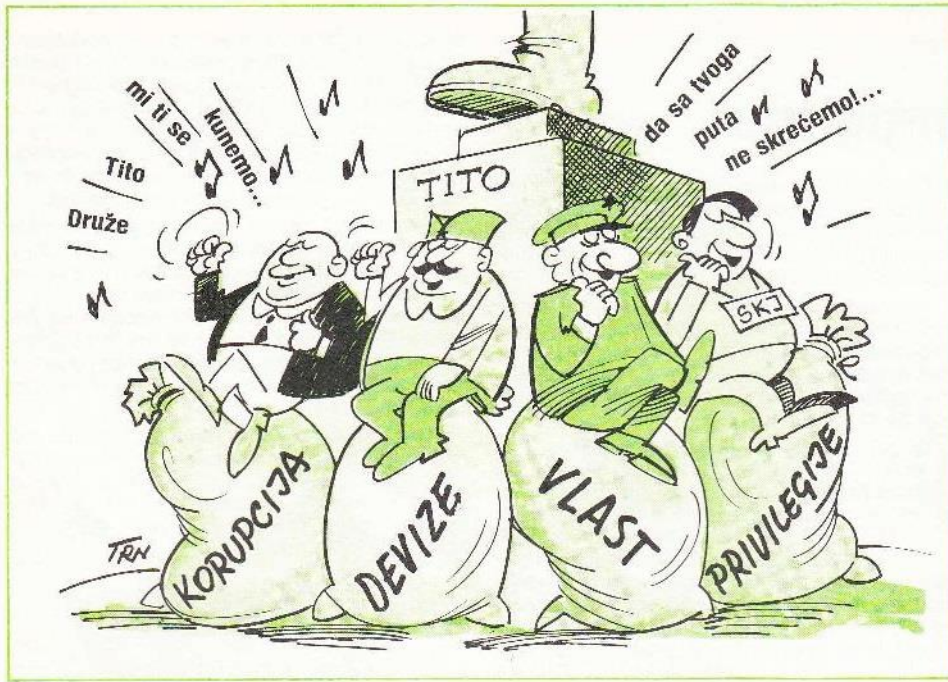
1. HNV je političko tijelo stvoreno od hrvatskih državotvornih organizacija u slobodnom svijetu čiji je temeljni zadatak raditi na oslobođenju Hrvatske svim zakonom dopuštenim i međunarodno priznatim sredstvima
2. kao nezavisno i nestranačko tijelo HNV djeluje javno i u okviru zakona zemalja u kojima je zavedeno. Sve djelovanje HNV-a javno je i ono nema ni tajni ni konspirativni značaj, niti se u svojem radu služi konspirativnim metodama
3. HNV djeluje kao zajedničko, predstavničko tijelo svih Hrvata bez obzira na stranačke, idejne ili skupinske razlike te uz poštivanje slobodnog političkog opredjeljenja svih svojih članova i pripadnika. HNV osigurava svim svojim pripadnicima slobodno iznošenje različitih pogleda, no uvijek u okviru zajedničkog općenarodnog cilja: slobode i nezavisnosti Hrvatske
4. HNV zastupa stajalište da prema Atlantskoj povelji i zaključcima UN-a svaki narod ima pravo na svoju slobodu i samostalnost te da se u tu svrhu ima pravo poslužiti svim sredstvima pa i silom oružja ako nema drugih mogućnosti. Ovo pravo na upotrebu svih sredstava pripada isto tako i hrvatskom narodu, koji vodi svoju osloboditeljsku borbu javno i miroljubivim sredstvima u inozemstvu, a tajno i svim mogućim sredstvima u Domovini
5. HNV podupire i brani hrvatsku osloboditeljsku borbu i zastupa zarobljeni hrvatski narod pred stranim svijetom. Dosljedno tome branio je i branit će sve hrvatske borce koji rade na ostvarenju hrvatske slobode i nezavisnosti, da bi tako osiguralo konačni uspjeh uspjeh hrvatskoj osloboditeljskoj djelatnosti.

Zadacima HNV-a možemo dodati stvaranje novih mjesnih odbora i širenje utjecaja u sredinama gdje postoje, pažljivo praćenje događaja u domovini i svijetu, praćenje stranog tiska i reakcije na neistine, zastupanje hrvatskih interesa u utjecajnim krugovima.¹⁷⁰ Treći Sabor HNV-a održan je u Londonu 1980. godine unatoč pokušajima jugoslavenske vlasti da zabrani održavanje tog skupa.¹⁷¹ Na sjednici Sabora poražena je struja radikalnih emigranata koja je ostvarila značajan uspjeh na prošlim izborima, a sam Jakša Kušan izabran je za pročelnika ureda za novinstvo i informacije. Za njega je HNV bio platforma kojom se mogu postići ciljevi demokratske i liberalne emigracije. Ono što je *Nova Hrvatska* bila u novinskom smislu, smatrao je kako HNV treba biti u političkom – temelj jedinstvene opozicije, inozemne

¹⁷⁰ „HNV kao općehrvatsko predstavništvo i čimbenik reda i sloge u emigraciji.“ *Nova Hrvatska*. Br. 5., ožujak 1980. 11

¹⁷¹ Meštrović, 2003., 242

i domovinske. Imao je viziju HNV-a proširenog tisućama novih članova, ponajprije među radnicima u Europi kao mostom između emigracije i domovinske opozicije. No, je li zaista HNV bio tijelo takvog karaktera? Kao što smo već napomenuli, ulazak *Nove Hrvatske* u HNV jedan je od razloga prekida suradnje između dijela uredništva i Jakše Kušana. HSS-ovci su također zamjerali tom vijeću ustaški kapital i pojedine proustaški orijentirane pojedince.¹⁷²

Sl. 5. Druže Tito mi ti se kunemo, da sa tvoga puta ne skrećemo! (karikatura Vlatka Trna)
Izvor: *Nova Hrvatska*. Br. 15., 1980. 20

Kušan je kontantno bio razočaran pasivnošću Hrvata u domovini i emigraciji. Deset godina pozivao je šutljivu većinu na aktiviranje kako bi umanjili malobrojne, ali glasne radikalne emigrante koji su rješenje hrvatskog pitanja shvaćali jednostavno i olako. Pozivao je ljude na pretplatu, članstvo u HNV-u, borbu za hrvatske prijatelje u stranim krugovima, na pisanje, na organiziranje manifestacija, slanje letaka u domovinu.¹⁷³ HNV je kao predstavnik hrvatske emigracije postajao sve priznatiji u svijetu. Pozvani su na Madridsku konferenciju o europskoj sigurnosti i suradnji, bili su predstavnici na osnivačkoj skupštini Međunarodnog helsinškog udruženja, a Helsinški sabor predstavljala su dva Hrvata: Ivan Supek, kao predstavnik domovine i Mirko Vidović kao predstavnik emigracije.¹⁷⁴ Na svaki takav događaj

¹⁷² Razgovor s Vinkom Orikinom. Svibanj 2014. Draž. Borić, 2007., 49.

¹⁷³ Jakša Kušan. „Urednikovo pismo.“ *Nova Hrvatska*. Br. 6., ožujak 1980. 3

¹⁷⁴ Noć prije Madridske konferencije 43 istaknuta hrvatska javna radnika iz Jugoslavije poslali su peticiju kojom traže amnestiju svih političkih zatvorenika. Madridska konferencija posvetila je veliku pozornost hrvatskom pitanju. Gvido Saganić. „Memorandum HNV-a Konferenciji u Madridu.“ *Nova Hrvatska*. Br. 24., prosinac 1980. 6. Zdenka Palić-Kušan. „U Madridu smo ostavili svjedočanstvo o Hrvatskoj.“ *Nova Hrvatska*. Br. 24., prosinac

službeni Beograd je reagirao žešće nego na terorizam što potvrđuje Krležinu tezu o strahu od novina i institucija umjerene emigracije.

Godine 1982. u Torontu su održani četvrti po redu izbori HNV-a, prvi puta *Nova Hrvatska* nije predlagala listu kandidata vjerujući kako glasači mogu prepoznati tko radi za, a tko protiv hrvatskih interesa.¹⁷⁵ Najviše glasova dobio je Mate Meštrović koji je postao predsjednik izvršnog odbora HNV-a, dok je Mirko Vidović zasjeo na čelo Sabora.¹⁷⁶ Meštrović je naglasio kako je potrebno pojačati suradnju sa susjednim narodima s kojima postoji zajednički interes, ali i započeti dijalog sa Srbima na bazi ravnopravnosti i prava na samoodređenje.¹⁷⁷ HNV je odbijao bilo kakvu suradnju s bilo kime u Jugoslaviji tko zagovara stvaranje treće demokratske Jugoslavije, a najviše se surađivalo s albanskom i makedonskom emigracijom, kao i sa Slovencima. Zalagali su se za jedinstvo unutarnjih i vanjskih čimbenika koji će dovesti do otežavanja međunarodnog položaja pa i samo rušenja Jugoslavije. Pri tome su se prilagođavali i usklađivali politiku sa željama i mogućnostima naroda u domovini.¹⁷⁸ Zalagali su se za odbacivanje bilo kakve metode silovite borbe ogrativši se pritom od terorističkih akcija ekstremne emigracije. Bili su svjesni kako su terorističke akcije takve vrste bile izmanipulirane od agenata Udbe koja je takvim akcijama uspješno kompromitirala hrvatsku borbu, ali i zatvarala te likvidirala hrvatske rodoljube. Iste godine osnovan je Ured za informacije u Ottawi na kojem se zavijorio hrvatski barjak što su odmah pojedinci prijavili kanadskoj policiji.¹⁷⁹ Beogradski režim pojačao je svoje aktivnosti uslijed jačanja demokratske struje u hrvatskoj emigraciji. *Zagrebački tjednik* objavio je veliki prilog na nekoliko stranica o Meštroviću i HNV-u prepun lažnih optužbi.¹⁸⁰

HNV je početkom 80-ih godina imao preko stotinu mjesnih odbora od Europe, Australije od Sjeverne i Južne Amerike. Međutim, i dalje su bili deficitarni s intelektualcima i kvalitetnim pojedincima, čega su bili i sami svjesni. Godine 1982. imali su 7000 članova što je bilo otprilike polovina hrvatske političke emigracije.¹⁸¹ Ako uzmemo u obzir veličinu

1980. 7. Mirko Vidović. „Hrvatsko narodno vijeće u europskoj stvarnosti.“ *Nova Hrvatska*. Br. 24., prosinac 1980. 5

¹⁷⁵ Jakša Kušan. „Urednikovo pismo.“ *Nova Hrvatska*. Br. 16., kolovoz 1981. 3

¹⁷⁶ „Beograd se uzrujava zbog vanjskopolitičke djelatnosti HNV-a.“ *Nova Hrvatska*. Br. 20., listopad 1981. 5. „Što nam je činiti?“ *Nova Hrvatska*. Br. 2., siječanj 1982. 4

¹⁷⁷ „Što nam je činiti?“ *Nova Hrvatska*. Br. 2., siječanj 1982. 4

¹⁷⁸ Uvijek su u komunikaciji koristili riječ domovina, gotovo nikada Jugoslavija. Jakša Kušan. „Zašto baš sada raste strah od HNV-a.“ *Nova Hrvatska*. Br. 4., veljača 1983. 3

¹⁷⁹ No ne da nije došlo do zabrane, već je gradonačelnica Ottawe prisustvovala otvorenju. Jakša Kušan. „Urednikovo pismo.“ *Nova Hrvatska*. Br. 20., listopad 1982. 3. „Hrvatski se barjak visoko vije.“ *Nova Hrvatska*. Br. 21., studeni 1982. 11

¹⁸⁰ „HNV banda ucjenjivača u kojoj se prijeti i fizički maltretira“; „Meštrović surađivao u bugojanskoj grupi“. Jakša Kušan. „Zašto baš sada raste strah od HNV-a.“ *Nova Hrvatska*. Br. 4., veljače 1983. 3

¹⁸¹ Čizmić, 2005., 146-150

iseljene Hrvatske na svim kontinentima, jasno je kako je to veoma malen broj pojedinaca. U članku *Problem stručnosti u politici hrvatske emigracije* Kušan poentira s glavnim uzrokom slabosti njihova rada: neznanje! Političko djelovanje u kojem „vojske i generala ima dovoljno, dok nedostaje srednjeg kadra.“ Za rješavanje toga problema predlagao je osnivanje hrvatske političke dopisne škole kojom bi se odgajali članovi HNV-a.¹⁸² Tako educirani članovi mogli su spremno dočekati nezavisnost gradeći viziju zemlje nakon oslobođenja sa strukturiranim društvenim, političkim i gospodarskim aspektima buduće hrvatske države, njezinim granicama i međunarodnim položajem.¹⁸³ S obzirom kako je *Nova Hrvatska* rijetko naglašavala svoj politički program, njena aktivnost u HNV daje nam pravo kako vizija Hrvatske koju je taj Sabor zastupao nakon što su prevladali umjereni emigranti jesu i stavovi uredništva toga lista. Na petom Saboru HNV-a jasno su se sabornici opredijelili za uspostavu samostalne, demokratske, pluralističke, neutralne i socijalno pravedne Hrvatske u kojoj će biti zajamčena i osigurana osobna i nacionalna prava svih građana drugih nacionalnih manjina.¹⁸⁴ Najviše upada u oko neutralnost upravo zbog zasićenja kompleksom *ante murale* raznih ideologija, vojno-političkih blokova.¹⁸⁵ Takav položaj rezultirao je brojnim tragičnim ulogama u prošlosti. Zalagali su se za socijalno pravednu Hrvatsku u kojoj će glavni cilj monetarne, fiskalne i investicijske politike biti osiguranje zaposlenja svim radno sposobnim građanima. Detektirali su kako „poljodjelstvo i industrija propadaju, a radnički stalež se nemilosrdno izrabljuje od nesposobnog državnog aparata“.¹⁸⁶ Za njih je nacionalno osloboditeljsko pitanje bilo i revolucionarno i socijalno jer su zamišljali socijalno pravednu Hrvatsku u kojoj će tvornice zaista biti u vlasništvu onih koji rade, a zemlja onoga tko je obrađuje. Zamišljali su radnike, mladež i inteligenciju kao izvorište kvalitetnih ideja: „U duhu svoga revolucionarnog, mladenačkog i intelektualnog poziva, u svome idealizmu utemeljnom na općeljudskim i nacionalno osloboditeljskim vrijednostima, na zajedničkoj općehrvatskoj platformi, s neosvrtnjem na ičiju prošlost, već s pogledom u budućnost, ta će najbrojnija društvena skupina, pod cijenu najvećih žrtava i pregaranja, uskoro preuzeti sudbinu Hrvatske u hrvatske ruke“.¹⁸⁷ To se i dogodilo, samo taj općehrvatski pokret nije bio onakav kakav su

¹⁸² Kušanova politička formula: idealisti koji stvaraju idealan pojam političke budućnosti – racionalisti koji taj problem čine dostupnim masama – politički svjesni - politički aktivni – politizirani narod – revolucija – sloboda. N. C. „Problem stručnosti u politici hrvatske emigracije.“ *Nova Hrvatska*. Br. 17., rujan 1982. 8

¹⁸³ Zanimljivo je kako su umjereni emigranti također BiH gledali sastavnim dijelom Hrvatske, odnosno kao neku vrstu konfederacije Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Borić, 2007., 78

¹⁸⁴ Mate Meštrović. „Hrvatska za koju se borimo.“ *Nova Hrvatska*. Br. 17., rujan 1984. 4

¹⁸⁵ Što se tiče vanjske politike, zalagali su se za neutralnost kao što su Švedska, Finska, Austrija i Švicarska između ostalog pozivajući se na Stjepana Radića.

¹⁸⁶ Ibid.

¹⁸⁷ Ibid.

zamišljali niti je ostvatio viziju kakvu je HNV imao: „Vizija naše socijalne Hrvatske jest društvo bez privilegiranih pojedinaca i staleža, bez privilegiranih vjeroispovijesti i ideoloških uvjerenja, bez eksploatacije i eksploatiranih; društvo u kojem će vladati besplatno i obvezatno školovanje, u kojem će sudovi biti neovisni o političkoj vlasti, gdje će se suditi po pravdi i zakonu, u kojem neće biti političkih procesa ni političkih zatvorenika; društvo u kojem će svaki pojedinac uživati osobnu sigurnost, političku, vjersku i nacionalnu slobodu, velike mogućnosti za intelektualno i materijalno uzdizanje“.¹⁸⁸ Njihova borba za slobodnu, suverenu, neutralnu, demokratsku i socijalno pravednu Hrvatsku, možemo se reći, stoji na načelima Stjepana Radića i njegovog Ustava iz 1921. godine. Filozofija braće Radić, seljački, odnosno narodni humanizam zaista je pandan temeljnim interesima slobode u svim velikim demokracijama tog doba.

Izbori za peti Sabor koji će se održati 1984. godine rezultirali su odustajanjem *republicanaca* od izbora uz izliku kako se HNV pretvara u stranačku organizaciju političke struje čije je glasilo londonska *Nova Hrvatska*. Novi izbori pokazali su kako su zaista pobijedili nestranački ljudi. Od trideset izabranih čak 17 ih je izabrano po prvi put.¹⁸⁹ Petim saborom 1984. godine zaustavljeno je osipanje članova koje je uzelo najvećeg maha između trećeg i četvrtog Sabora. Mate Meštrović i Mirko Vidović ostali su na čelnim pozicijama. Godine 1986. održan je šesti Sabor u Londonu na kojem je Radovan Latković¹⁹⁰ zamijenio Mirka Vidovića na čelu Sabora. Nakon svakog Sabora objavljivali su proglose hrvatskom narodu koji su uvijek prolazili sa slabim uspjehom u domovini. Meštrović je nastavio veliku akciju demokratskog okupljanja i nacionalnog pomirenja što su jugoslavenski mediji okarakterizirali kao kamufliranu ustašku strategiju.¹⁹¹ Iako su bili suočeni s problemima nedostatnih financijskih sredstava i nedovoljnog broja sposobnih djelatnika osnovan je prvi informacijski ured u Europi, u Bonnu, sveukupno četvrti nakon Toronta, Melbournea i Arcadije.

Jedan od događaja koji je jako uzbudio hrvatsku političku emigraciju tih godina bio je glasoviti Memorandum SANU-a. Iako im je bilo potrebno godinu dana, tiskana je brošura Hrvatsko stanovništvo o memorandumu SANU-a, čime je predstavljen primjer ideala političkog rada koji si je HNV zadao.¹⁹² Memorandum je raskrinkan kao velikosrpski plan koji se želi ostvariti unutar jedne nove centralističke Jugoslavije pod maskom integralnog

¹⁸⁸ Ibid.

¹⁸⁹ „Izrazito novi Sabor Hrvatskoga narodnog vijeća.“ *Nova Hrvatska*. Br. 21., studeni 1983. 4

¹⁹⁰ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=35579>, 19.10.2016.

¹⁹¹ Jakša Kušan. „Vjesnik“ se boji ideje nacionalnog okupljanja.“ *Nova Hrvatska*. Br. 4., veljača 1983. 3

¹⁹² Meštrović, 2003., 254

federalizma. Sedmi sabor HNV-a održan je u Barceloni 1988. godine na kome se osjetilo sve izraženije domovinsko usmjerenje rada i politike HNV-a. U izjavi su tvrdili kako je Jugoslavija dostigla posljednju fazu svoga raspadanja te se nalazi pred konačnim slomom.¹⁹³ Meštrović je sve češće pozivan u radne skupine Europskog parlamenta za srednju i istočnu Europu gdje je upozoravao svjetsku javnost na srpski fašizam i posljedično mogući građanski rat: „Drastične promjene su neizbježne, dilema je u tome hoće li te promjene biti izvršene sa što manje sukoba, nasilja i krvoprolića ili će se dogoditi ono najgore“.¹⁹⁴ Posljednji, osmi izbori HNV-a 1990. označili su ujedno i kraj HNV-a koji je ova organizacija dočekala s oko 5.000 članova.

Letci o bojkotu jugoturizma, apel za povlačenje deviza iz jugoslavenskih banaka, bojkotiranje JAT-a, kao i jugoslavenskih proizvoda samo su neke od akcija koje je HNV pokrenuo protiv Jugoslavije.¹⁹⁵ Ured za radnička pitanja HNV-a u Njemačkoj sugerirao je svojim članovima da svaki građanin napravi barem tri stvari: povuče novce iz jugobanaka, nagovori kolegu Nijemca da ne dolazi na Jadran i upozori povjerljive osobe što se sprema u budućnosti. Jedna od najuspješnijih kampanja HNV-a zasigurno je bio nastup na frankfurtskom sajmu knjiga, najvećem svjetskom izdavačkom sajmu na kojemu su zajedno s HSS-om sudjelovali od 1973. do 1990. godine.¹⁹⁶ Jednom godišnje okupili su se emigranti iz cijelog svijeta prikazujući hrvatsku izdavačku djelatnost. Zanimljivo je kako je na hrvatskim štandovima bila mnogo veća gužva u odnosu na jugoslavenski štand. S vremenom je priča rasla, pridružili su se i Slovenci, a broj štandova popeo se na pet. Unatoč velikim pritiscima da se hrvatskim emigrantima onemogući prezentiranje, nastup 1988. oborio je sve rekorde, a na posljednjem nastupu 1989. nazočile su sljedeće hrvatske organizacije: *Hrvatska revija*, *Nova Hrvatska*, *Ziral (Chicago)*, *Hrvatska republika* (Buenos Aires), *Studia Croatica*, *Jornal of croatian studies* (SAD) te *Glasnik HSS* (Kanada) i *Slobodni dom* (HSSBruxelles).¹⁹⁷

Jedna od najzanimljivih i najcitiranijih akcija HNV-a bio je bojkot prodaje Yuga u Americi. Akcija je započela u Kaliforniji 1985. godine priopćenjem za tisak u kojem su bile nabrojane nove financijske i tehničke poteškoće u proizvodnji Yuga i to na temelju članaka objavljenih u samoj Jugoslaviji. Američki novinari počeli su provjeravati točnost informacija kod jugoslavenske ambasade te je akcija dobila veliki publicitet. Istovremeno Yugo America

¹⁹³ „Izjava VII. Sabora.“ *Nova Hrvatska*. Br. 11., svibanj 1988. 11

¹⁹⁴ Mate Meštrović. „Za djelotvornu vezu ljudi istih ciljeva i interesa.“ *Nova Hrvatska*. Br. 18., rujan 1988. 11-12

¹⁹⁵ Ibid.

¹⁹⁶ „Najveće ogledalo kulturnih dostignuća iseljene Hrvatske.“ *Nova Hrvatska*. Br. 20., listopad 1980. 10

¹⁹⁷ Maruna, Boris. *Što je čuvalo nadu*. Zagreb, 414-417. Tihomil Radja. „Hrvatska knjiga u najvećoj knjižari na svijetu.“ *Nova Hrvatska*. Br. 21., listopad 1988. 13. „Hrvati u Babilonu kulture.“ *Nova Hrvatska*. Br. 20., listopad 1989. 13

javno je pobijao protupropagandu iz hrvatskih i albanskih redova argumentom kako je članak iz dnevnog lista *Danas* zapravo falsifikat.¹⁹⁸ Iskorak Yuga u SAD pratila je jaka marketinška kampanja i sigurno im je štetila negativna propaganda koju je organizirao HNV. Početkom rujna organiziran je prvi prosvjed protiv Yuga u središtu američke autoindustrije – Detroitu, na kojem se okupilo tisuću hrvatskih i albanskih demonstranata. Idući koraci bile su demonstracije ispred američkih garaža koje su prodavale Yugo kao i tužba protiv oglašivača Yuga za protuzakonitu prodajnu propagandu s netočnom cijenom proizvoda.¹⁹⁹ *Nova Hrvatska* ponudila je čitateljima cijelu teoriju koji su pravi razlozi izlaska na američko tržište koji su donijeli same gubitke tvornici Zastava iz Kragujevca. U maniri pravih istraživačkih novinara secirali su strukturu i planove te ljudske resurse tvrtke Yugo America označivši cijeli poduhvat štetnim za jugoslavenske građane. Izračunali su kako jugoslavenske tvornice gube na prodaji ispod cijene te samim time dovodili u pitanje goleme investicije uložene za osvajanje američkog tržišta.²⁰⁰ *Nova Hrvatska* zaista je imala prepoznatljiv kritički stil pisanja koji je često koketirao s humorističnim usporedbama. Takav je i članak „Juga ili Yugo: Ima li kakve razlike?“ Uspoređujući izvještaj *Consumer reportsa* sa stanjem u Jugoslaviji povlačili su paralele partije i tvornice, vodećih komunista i mehaničara. Članak je zaista alegorijski i metaforički kvalitetno napisan.²⁰¹

Prosvjedi ispred salona koji su prodavali Yugo proširili su se i na ostale dijelove Amerike. Na njima se znalo okupiti i pedesetak hrvatskih demonstranata što je rezultiralo ljutnjom prodavača, međutim sve je bilo po zakonu. Dežuranjem pred trgovinama nastojalo se letcima, parolama i živom riječju utjecati na građane da ne kupuju auto. Podijeljeno je na stotine tisuća letaka, a američki novinari su preuzeli hrvatski slogan kako je Yugo komunističko staro gvožđe.²⁰² Emigrante je najviše smetala činjenica što se proizvodnja Yuga stimulirala od strane države, a gubilo se na samom izvozu proizvoda. S obzirom na to da je država bila na gubitku očigledno su u pozadini bili neki veći razlozi: stvaranje mita o uspješnosti jugoslavenske privrede koji treba održavati u vremenima velike krize. Krajem 1987. godine prodaja je sve više padala, a američkim trgovcima automobila čak se obećavalo

¹⁹⁸ „Posao stoljeća“ zapeo na prvom koraku.“ *Nova Hrvatska*. Br. 18., rujna 1986. 7

¹⁹⁹ Stjepan Radić. „Yugo na vatri hrvatskog bojkota i slabih ocjena.“ *Nova Hrvatska*. Br. 4., veljača-ožujak 1987. 10

²⁰⁰ *Nova Hrvatska* piše kako je dolasku Yuga u Ameriku posredovao bivši američki ambasador u Beogradu Eagleburger za čijeg se mandata Jugoslavija dosta zadužila te je izvoz Yuga bio jedan od načina vraćanja dugova. Za svaki prodani Yugo Zastava je dobivala samo 2600 dolara. Najviše je na njemu zarađivao Malcolm Bricklin, vlasnik Yugo America dok je NH izračunala kako se izvozom pokrije samo trećina cijene auta. Gvido Saganić. „Jugo-sriomasi plaćaju Yugo za Amerikance.“ *Nova Hrvatska*. Br. 15., srpanj 1987. 8

²⁰¹ K. Ž. „Juga ili yugo: Ima li kakve razlike?“ *Nova Hrvatska*. Br. 19., listopad 1986. 13

²⁰² „Demonstranti ljute prodavače Yuga.“ *Nova Hrvatska*. Br. 24., prosinac 1986. 6

ugošćavanje na dalmatinskoj obali.²⁰³ Yugo America postao je toliko nepopularan da je promijenio ime u Global motors.²⁰⁴ Ne može se reći kako je *Nova Hrvatska* skrivala oduševljenje dok je prenosila citate iz mjesečnika *Popular mechanics*: „prema ovom automobilu Fiat Strada izgleda kao BMW, taj automobil nepobitno smrdi po jeftinoći i zakidanju, ako Yugo pokazuje kvalitet u komunističkom bloku, ja se nadam da su njihove bombe iste kao i njihovi automobili“.²⁰⁵ Na koncu je što zbog slabe prodaje što zbog djelotvorne kampanje hrvatskih demonstranta sredinom 1988. godine Malcolm Bricklin prodao dionice i odustao od posla. Yugo je završio svoju američku priču uz 120.000 prodanih automobila u tri godine i s citatima bivših prodavača: „Darovat ću Yugo kao privjesak za ključeve“.²⁰⁶ Početkom 1989. godine Global motors ušao je u stečajni postupak, dugovi su iznosili dvostruku vrijednost imovine, a mjesečna prodaja pala je ispod tisuću mjesečno.²⁰⁷ Yugo je za emigrante bio i ostao jedan od primjera konkuriranja jugoslavenskog gospodarstva na svjetskom tržištu.

4.4. TROKUT ĐUREKOVIĆ-MAJERSKI-GAŽI

Sl. 6. Djoko, dok burazer ministar Zimmerman jede ćevape, ti skokni sa sekirčetom u Nemačku... (karikatura Vlatka Trna)

Izvor: *Nova Hrvatska*. Br. 16., kolovoz 1983. 20

²⁰³ „Yugo na nizbrdici.“ *Nova Hrvatska*. Br. 23., prosinac 1987. 7

²⁰⁴ „Yugo – treća varava nada.“ *Nova Hrvatska*. Br. 9., svibanj 1987. 12

²⁰⁵ Nacionalna agencija za sigurnost cesta ocijenila je Yugo kao najlošije i najopasnije vozilo na tržištu. „Posao stoljeća“ zapeo na prvom koraku.“ *Nova Hrvatska*. Br. 18., rujan 1986. 7

²⁰⁶ Ž.T. Tomšić. „Odbrojani dani Yugu u Americi.“ *Nova Hrvatska*. Br. 10., svibanj 1988. 14

²⁰⁷ „Bankrot američkog Yuga.“ *Nova Hrvatska*. Br. 3., veljača 1989. 5

Slikovit prikaz obrazaca i mehanizama na kojima je počivao jugoslavenski politički i ekonomski sustav jest slučaj Đureković. Stjepan Đureković, bivši direktor marketinga INA-e emigrirao je u Njemačku travnja 1982. godine i aktivno se uključio u rad hrvatske zajednice.²⁰⁸ Prvi se put u rad emigracije uključio netko tko je bio u samom vrhu jugoslavenske privrede. Po dolasku u emigraciju izdao je nekoliko knjiga u kojima je kritički analizirao situaciju u Jugoslaviji. U jugoslavenskim medijima vijest je puštena tek tri mjeseca nakon odlaska kada je pokrenuta hajka etiketirajući ga kao ustašu i kriminalca, uostalom kao što se i svim disidentima po odlasku etiketirao sličan ukrasni detalj. Žestoko je napadan i osuđivan kako je pronevjerio velike količine novca i to krađom tankera nafte.²⁰⁹ *Nova Hrvatska* aktivno je pratila ovu aferu prenoseći otvoreno pismo Stjepana Đurekovića predsjedniku CK SKH Juri Biliću te objavom nekoliko njegovih intervjua i članaka o jugoslavenskoj sigurnosnoj službi. Otvoreno je govorio o ekonomskim promašajima i teškoćama sustava tvrdivši kako Hrvatska može postati slobodna i neovisna tek raspadom Jugoslavije. Iz intervjua su se mogli saznati pravi razlozi dolaska Đurekovića u emigraciju.²¹⁰ Shvativši kako „destimulativni, inertni i impotetni komunistički sustav“ predvođen maskom samoupravljanja uništava Jugoslaviju, odlučio se na pisanje knjiga još u Jugoslaviji.²¹¹ Zanimljivo je kako su ga počeli napadati tek onda kada je najavio izdavanje knjiga o društvenoj eliti u Jugoslaviji. I sam urednik *Nove Hrvatske* priznaje kako su se pojavile glasine da je Đureković podmetnut emigraciji.²¹² U emigraciji je Đureković planirao pisanje još dvaju romana kojima bi financirao uspostavu radijske stanice za rušenje jugokomunističkog sistema. Okružno javno tužilaštvo u Zagrebu tek devet mjeseci nakon Đurekovićeve odlaska počelo je s provođenjem istrage u kojoj je izražena sumnja da je sudjelovao u neprijateljskoj propagandi, da je otuđio društvenu imovinu i zaključivao štetne ugovore.²¹³ U ožujku 1983. pojavili su se prvi falsifikati vezani uz Đurekovića. Udba je slala razglednicu hrvatskim emigrantima na kojoj između ostalog najavljuje nove Đurekovićeve knjige o Bleiburgu s kojim on nema nikakve veze, sve s ciljem kako bi ga kompromitirali u emigrantskim krugovima. Laž je otkrivena zbog pravopisnih i gramatičkih grešaka pri pisanju

²⁰⁸ Između ostalog sastao se nekoliko puta s emigrantima Ivanom Jelićem i Krunoslavom Pratesom. Kasnije će se uspostaviti kako je upravo Krunoslav Prates imao ključeve garaže u kojoj je ubijen Đureković. Prates je bio doušnik jugoslavenske tajne policije pod nadimkom „Stiv“ i „Boem.“ Tek na trećem sastanku je shvatio da se radi o Sjepanu Đurekoviću što je javio Josipu Perkoviću koji pokreće operaciju „Brk“. Gaura Hodak, 2014., 40

²⁰⁹ Gaura Hodak, 2014., 25

²¹⁰ „Stjepan Djureković o sebi, svojim knjigama, emigraciji i jugo-rukovodiocima.“ *Nova Hrvatska*. Br. 23., prosinac 1982. 10-11

²¹¹ Knjige *Crveni manageri, Slom ideala (Ispovijest Titovog ministra), Komunistizam – velika prevara, Ja, Josip Broz Tito, Sinovi orla*. Ibid. 11

²¹² Razgovor s Jakšom Kušanom. Travanj 2014. Zagreb.

²¹³ „Beograd traži ispriku za kritično stanje.“ *Nova Hrvatska*. Br. 5., ožujak 1983. 9-10

hrvatskim jezikom.²¹⁴ Ova dezinformacija nije stvorila pomutnju zbog brze reakcije, no onda se dogodilo nešto što nije slutilo na konačni obračun sa Stjepanom Đurekovićevom. Krivotvorena *Nova Hrvatska*. I to cijeli broj od dvadeset stranica.²¹⁵ Po prvi je put Udba krivotvorila cijeli broj jednih novina i poslala ga diljem svijeta. Kušan se s pravom pitao zašto su se odlučili na taj skup i smion pothvat. Falsifikat je jako loše napravljen sa željom prikazivanja emigracije kao arene primitivnih političkih sukoba. Izmišljeni intervju s Đurekovićem jedini je materijal koje je urednicima dao povoda za razmišljanje. Osim što je dokazao koliko se tajne službe bave tim gospodarskim stručnjakom, Udba ga je htjela kompromitirati u očima emigracije, ismijati i gurnuti na čelno mjesto pokreta za oslobođenje. Paralelno s krivotvorenim brojem *Nove Hrvatske* puštena je lažna informacija kako je Stjepan Đureković ubijen, kao da se htjelo provjeriti kakva će biti reakcija hrvatske emigracije. A onda se ta glasina i ostvarila. Desetak dana nakon krivotvorenog broja u garaži ilegalne tiskare sa šest metaka i udarcem sjekirom ubijen je Stjepan Đureković.²¹⁶ Đureković je sve do pred smrt bio u stalnoj pisanoj i telefonskoj vezi s uredništvom *Nove Hrvatske*, dogovarali su se o člancima i izmjenjivali informacije.²¹⁷ Pred samu smrt odlučio se suprotno početnim uvjerenjima kandidirati za Sabor HNV-a. Njegova predviđanja nažalost su se pokazala točnim: „...jedino čega se plašim je to da će Udba od sada još upornije tragati za mojim i mojim sinom da nas ubije. Ali kod toga se ne plašim smrti nego isključivo toga što će me tako onemogućiti da se skupa s našim narodom vratim u slobodnu državu Hrvatsku i da uživam u tom velikom trenutku naše narodne povijesti te posebno da svu svoju energiju stavim na raspolaganje našoj novoj državi kako bi što prije i bolje počela funkcionirati na dobrobit našeg naroda“.²¹⁸ Kušan shvaćajući kako se nalogodavci najviše boje istine odmah je pokušao analizirati motive zbog kojih je ubijen Đureković. Smatrao je kako je Đureković poslužio kao primjer drugim direktorima što će im se dogoditi ako napuste jugoslavenski brod koji više ne plovi sigurno kao prije.

Idući mjesec u njemačke ruke dospio je jugoslavenski agent Josip Majerski. Nakon Đurekovićeva ubojstva i uhićenja Majerskog *Nova Hrvatska* počela je istraživati i prikupljati podatke o imenima osoba koje rade u Sekretarijatu za unutrašnje poslove (SUP-u). Što se tiče

²¹⁴ Ž. T. Tomšić. „Mnogo truda ni za što.“ *Nova Hrvatska*. Br. 7., travanj 1983. 7

²¹⁵ Jakša Kušan. „Promašena diverzija.“ *Nova Hrvatska*. Br. 15., srpanj 1983. 3-4. „Kako izgleda „NH“ u Udbinom izdanju.“ *Nova Hrvatska*. Br. 15., srpanj 1983. 4. Meštrović, 2003., 210

²¹⁶ Jakša Kušan. „Kome će naškoditi ubojstvo Djurekovića?“ *Nova Hrvatska*. Br. 16., kolovoz 1983. 3-4. „Ubojice su pucale u podne.“ *Nova Hrvatska*. Br. 16., kolovoz 1983. 6-9

²¹⁷ Krajem svibnja je posljednji puta posjetio uredništvo radi dogovora, dok je dva dana prije ubojstva poslao zadnje pismo *Novoj Hrvatskoj* u kojem je govorio o skorom izdanju knjige na njemačkom jeziku *Komunizam – velika prevara*.

²¹⁸ „Ubojice su pucale u podne.“ *Nova Hrvatska*. Br. 16., kolovoz 1983. 7

Majerskog, o njemu su već *Nova Hrvatska* i *Poruka slobodne Hrvatske* pisale još 1979. kako je on Udbin agent koji je već počinio mnoge zločine.²¹⁹ Emigranti su dobro znali u kakvim se krugovima Majerski kretao i kakve je ideje zastupao. Gotovo da nema veće hrvatske emigrantske organizacije u kojoj on nije djelovao, raspirujući razdor s ostalim skupinama i pomažući istodobno Udbi oko likvidaciji pojedinih članova. Autor parole „za svakog Hrvata dva njemačka policajca“ krstario je hrvatskim revolucionarnim udrugama. Imao je nadimak *glasnik smrti* jer u kojim god se emigrantskim krugovima pojavio, ubrzo je tamo bilo mrtvih.²²⁰

Da Đurekovićevo ubojstvo nije tipično ubojstvo u emigraciji potvrđuje činjenica kako je potkraj 1983. smijenjen sekretar za unutarnje poslove Hrvatske Pavle Gaži što je kratkom viješću prenio *Vjesnik*.²²¹ Navodno je sam podnio ostavku zbog zdravstvenih razloga. Uredništvo *Nove Hrvatske* doznalo je kako je uklonjen zbog neslaganja s prikrivanjem korupcije u vrhovima partije i zbog kritike nekih općinskih SUP-ova čiji su se milicionari počeli isticati grubošću. Tvrdilo se kako je Gaži bio na tragu jedne goleme pronevjere u koju su upletena poznata imena. Prenijeli su i glasine kako se radi o INA-i i činjenicu kako se sredinom 1983. vodila istraga protiv četvorice direktora kojima se ništa nije moglo dokazati. Navodno je u toj istrazi otkriven trag koji vodi do Titovog sina Aleksandra Miša Broza i do sina Mike Špiljka²²², Vanje, koji su vodili trgovačke poslove INA-e u inozemstvu.²²³ Postojao je pokušaj da se manjak pripiše Stjepanu Đurekoviću i da je to bio jedan od povoda za njegovu likvidaciju kao svjedoka. Afera Gaži ubrzo je prozvana najvećom političkom aferom nakon smrti Tita jer su početkom 1984. godine izbacili Pavla Gažija iz članstva partije. Odluka je donesena na plenarnoj sjednici Centralnog komiteta Hrvatske održanoj u Zagrebu 16. siječnja 1984.²²⁴ U javnost je također puštena informacija kako je o slučaju Gaži raspravljala posebna partijska komisija još 5. listopada 1983. Strani novinari prenijeli su tezu kako je u pozadini sukob Gažija s čelnom osobom partije: Josipom Vrhovcem. Činjenica kako su bila potrebna gotovo tri mjeseca za smjenu Gažija kao i detalj da se odlazak pravdao bolešću zaista pokazuje potencijalno mnogo dublji sukob nego je na prvu izgledalo.²²⁵ *Nova Hrvatska* je dosta pisala o tome slučaju, za razliku od jugoslavenskih novina koje su davale samo šture informacije sve do kraja siječnja kada tjednik *Danas* počinje pisati o aferi Gaži

²¹⁹ „Tajni rat Udbe protiv emigracije.“ *Nova Hrvatska*. Br. 7., travanj 1979. 11

²²⁰ „Ubojstva Hrvata pred razjašnjenjem?“ *Nova Hrvatska*. Br. 16., kolovoz 1983. 5

²²¹ Jakša Kušan. „Zašto je uklonjen šef policije u Hrvatskoj.“ *Nova Hrvatska*. Br. 22., studeni 1983. 7

²²² Mika Špiljak (1916. – 2007.) – Predsjednik izvršnog vijeća Sabora SR Hrvatske (1963. – 1967.), predsjednik Predsjedništva SFRJ 1983. i 1984. godine, predsjednik CK SKH (1984. – 1986.). Gaura Hodak, 2014., 33

²²³ Gaura Hodak, 2014., 29

²²⁴ „Sve opasniji razmjeri afere Gaži.“ *Nova Hrvatska*. Br. 2., siječanj-veljača 1984. 5

²²⁵ Ibid.

kao najvećoj nakon pada Rankovića. Članak Pere Pletikose iz *Vjesnika* 26. siječnja dosta se podudara s pisanjem *Nove Hrvatske* u kojem se navodi kako je moguće da je Gaži pripremao teren za rušenje postojećeg vodstva u Zagrebu. Početkom veljače beogradski *Intervju* iznio je suprotne teze u kojima je naglašeno Gažijevo istraživanje privrednog kriminala u INA-i poveznog s bijegom Đurekovića.²²⁶ Navodno je u istrazi došao do imena rukovoditelja koji su bili jako visoko u hijerarhiji. S obzirom da nije dobivao podršku za borbu protiv privrednog kriminala uputio je pismo saveznim organima u kojem se žalio za opstrukcije matične sredine. Zanimljivo je kako je nekoliko mjeseca kasnije Stane Dolanc²²⁷ otišao s funkcije šefa savezne policije. Majerski je osuđen u Njemačkoj na 2 godine i 10 mjeseci zatvora. Godinu i pol dana nakon smjene Pavla Gažija, Mika Špiljak nastavio je svoj obračun s njime i to u njegovom kraju, na općinskoj partijskoj konferenciji u Koprivnici.²²⁸

Sredinom osamdesetih Zagrebom su kolale intrige kako je za cijeli slučaj Gaži kriv odjel Savezne devizne inspekcije u Zagrebu koji je preko Gažija pokušao oslabiti INA-u i Podravku. Slučaj Gaži nije riješen te je narednih godina izazvao napetosti u partiji, posebice u Podravini što potvrđuje tezu o sukobu s vladajućom frakcijom u Hrvatskoj. *Nova Hrvatska* priklonila se tezi kako se Gaži zamjerio Miki Špiljku tako što je optužio njegovog sina Vanju da je predvodio malverzacije u INA-i.²²⁹ Gaži se nakon toga sukobio i s Josipom Vrhovcem, a obračun se prenio na Podravku kojoj je nekada na čelu upravo bio Gaži, a tada je postala mjestom osvete. *Nova Hrvatska* zaključuje kako Gaži nije bio liberal, ali mu ne spore poštenje i želju za suzbijanjem korupcije i to na najvišim razinama. Dodatnu intrigu cijelom slučaju doprinijelo je navodno samoubojstvo Damira Đurekovića, sina Stjepana Đurekovića krajem 1987. godine u Kanadi.

Što se točno događalo u trokutu Đureković-Majerski-Gaži i tko je u tome sve sudjelovao ne zna se ni danas, iako je nesumljivo da su u pitanju bili partijski obračuni i privredni kriminal. Znakovito je kako je *Nova Hrvatska* počela odmotavati klupko iste godine kada su se ubojstvo i malverzacije u INA-i dogodile, dok njemačko pravosuđe danas rješava ono što hrvatsko nikada nije sankcioniralo. Prema nepravomoćnoj presudi njemačkog suda

²²⁶ „U Beogradu ne poštuju „tajnu“ o Gažiju.“ *Nova Hrvatska*. Br. 4., veljača-ožujak 1984. 10

²²⁷ Stane Dolanc (1925. – 1999.) – jedan od najmoćniji političara Jugoslavije sedamdesetih i osamdesetih godina. 1982. – 1984. na čelu savezne policije, 1984. – 1989. slovenski član Predsjedništva SFRJ. Gaura Hodak, 2014., 21

²²⁸ „Špiljak o Gažiju.“ *Nova Hrvatska*. Br. 5., ožujak 1985. 4

²²⁹ Jakša Kušan. „Zašto je uklonjen šef policije u Hrvatskoj.“ *Nova Hrvatska*. Br. 22., studeni 1983. 7. „Samovolja političke policije.“ *Nova Hrvatska*. Br. 24., prosinac 1983. 9. „Sve opasniji razmjeri afere Gaži.“ *Nova Hrvatska*. Br. 2., siječanj 1984. 5. „Političke intrige Pavla Gažija čuvaju se i dalje u tajnosti.“ *Nova Hrvatska*. Br. 3., veljača 1984. 4

Đureković je ubijen jer je imao saznanja o kriminalu u INA-i koji je počinio Vanja Špiljak.²³⁰ I je li se klupko odmotalo? Nije. Istina, presuda još nije pravomoćna, no do kvalitetnog suočavanja s prošlošću još uvijek nije došlo. Slučaj Đureković jedan je od primjera povezanosti političkih krugova s privrednim kriminalom što će još izraženije biti u aferi Agrokomerc.

Udbaši

Udbašima je uvijek bilo dobro u našoj zemlji
Za njih se ne može reći da nisu znali što rade
Oni su ideološki uvijek bili
Na ispravnoj liniji
Njima je sve polazilo za rukom
Oni su najčešće dolazili iz miješanih krajeva
Po mogućnosti. Nisko čelo i
Deseterački mentalitet
Zdrav duh u zdravom tijelu

Ja ne sumnjam, u Hrvatskoj je uvijek netko dobro živio
Naravno, nikad mi
To je takva zemlja, rekao bih
Udbaška
Zemlja vedrih ljudi
A mi smo drugi pomalo utučeni
I djelujemo izgubljeno

Mi gotovo ne znamo za radost, za smijeh
Naša probava je neredovita, žuč i gorčina na licu
A udbaše možeš uvijek vidjeti kako jednu velike komade
Krmetine u Vili Ribar ili na terasi hotela
Esplanade i potom
Odbijaju dimove, srču kave i dobacuju duhovitosti
Sa stola na stol: pokazuju urođeni
Šarm

I udbaški sinovi su zarana očitovali
Izrazitu talentiranost
I dolazili u Pariz, u Švicarsku i na Oxford
I samo krajem ljeta navraćali kućama
S plinskim upaljačima
Navikli na bolje restorane
I francuske suknje

S druge strane,
Sa mnom ni jedna viđenija žena iz zagrebačkog Ritza
Ako imalo držaše do sebe
Nije htjela leći

²³⁰ Gaura Hodak, 2014., 15

Pa čak ni Mađarica
Premda je meni bilo svega 17 godina
A ona se nalazila već tridesetu
Na istom radnom mjestu

Nikakvo čudo, dakle, što su udbaši uživali
Veći društveni ugled, bolji status, finije manire
Smijeh zdravih zubi što odzvanja uz krmetinu i tursku kavu
Uspoređeni s njima, mi drugi
Jedva da smo bili nešto
Naša kreditna moć je bila beznačajna

I danas, kad razmišljam o našoj zemlji, meni je jasno
Da organizacija nužno pripada udbašima
Njihova odijela uvijek pristaju
Na njihovu godišnjem odmoru nikad ne kiši
Oni širokom kretnjom izgrađenih, samopouzdanih ljudi
Rješavaju probleme koji su nas
Mučili do krvi
Oni nekako znadu da su u pravu
I ne možeš im ništa.

Oni su veseli kurvini sinovi.²³¹

4.5. VELIKO-KRADUŠKI SLUČAJ

„Jugoslavija je jedna velika šuplja mjenica, vlast svih je pretvorena u moć nekoliko mjesnih paša koji na svoj način i za svoju korist muzu pokvareni privredni sustav“.²³²

Nova Hrvatska u svakom je broju imala barem jedan veći članak o jugoslavenskoj ekonomiji koji je pisao ponajbolji emigrantski ekonomski analitičar Tihomil Rađa (dok je bio dio redakcije). Analiza svih ekonomskih članaka zahtijevala bi dosta vremena kao i bolje poznavanje ekonomske strukture Jugoslavije stoga je od svih ekonomskih tema odabrana najveća financijska afera u Jugoslaviji koja se ujedno pretvorila i u veliku političku aferu. Na koji je način *Nova Hrvatska* izvještavala o aferi oko nepokrivenih mjenica u vrijednosti od 900 milijuna dolara koja je početkom 1987. izašla na vidjelo? Na početku, kada je afera tek izašla u javnost, *Nova Hrvatska* usmjerila je krivicu na Agrokomerc, Sarajevo i općenito jugoslavenski sustav koji je dopuštao ovakve radnje. Naglašavali su kako je megalomanija i

²³¹ Boris Maruna, Udbaši. <http://www.maxportal.hr/naslovna/oni-su-velesili-kurvini-sinovi-procitajte-genijalnu-pjesmu-udbasi-borisa-marune/>, 16.2.2017.

²³² Tihomil Rađa. „Afera oko Agrokomerca broji dane Jugoslavije.“ *Nova Hrvatska*. Br. 19., listopad 1987. 8

nestručnost „do jučer nepoznate klike koja drma Cazinskom krajinom“²³³ dovela do ruba stečaja Agrokomerca s 13.000 radnika i 16 jugoslavenskih banaka od Slovenije do Srbije.²³⁴ Bezvrijednim mjenicama najviše su bile pogođene slovenske banke pa je Slovenija optuživala Sarajevo i Beograd za namjernu sabotazu. Republika Bosna i Hercegovina nije stala iza dugova te je uskoro bila blokirana cijela Cazinska krajina. Takva vrsta mjenica nije u Jugoslaviji bila ništa novo, smatralo se kako je svaka treća mjenica u Jugoslaviji nepokrivena stoga je Agrokomec za *Novu Hrvatsku* bio slika i prilika jugoslavenske privrede. Afera je dokaz sistema kao takvog, način kako je Abdić varao druga poduzeća u Jugoslaviji lažnim obećanjima tako je država povlačila zapadne kredite sve dok nije mogla vraćati dugove uslijed trošenja na investicije bez profita. Za *Novu Hrvatsku* nije bilo razlike između bankrota Agrokomerca i Jadrana Obrovac, makedonskog Fenija, Smedereva i drugih političkih tvornica koje su se gradile osobnim i općim interesima partijskih političara, a ne ekonomskim zakonima.²³⁵ No glavno pitanje koje ih je zaintrigiralo jest zbog čega se reagiralo samo na Agrokomec. Afera je eksplodirala u trenutku kada su reformističke i liberalne snage u Jugoslaviji bile u povlačenju, a ovaj događaj pridonio je promjeni odnosa snaga u Bosni i Hercegovini.

Kušan je Abdića nazvao najvećim mešetarom u jugoslavenskom privrednom kaosu, a aferu *veliko-kraduški* slučaj.²³⁶ Dokaz kako priča nema samo ekonomsku već i političku pozadinu jest ostavka Hamdije Pozderca koji je 1988. trebao postati predsjednik državnog predsjedništva. Sama afera otkrivena je izvan Bosne i Hercegovine, točnije, otkrio ju je dopisnik *Borbe* iz Kruševca testirajući hrabrost jugoslavenskog novinarstva pisanjem članka za koje je dobiveno zeleno svjetlo na političkom semaforu. Za *Novu Hrvatsku* afera Agrokomec dokaz je kako u Jugoslaviji nema slobodnog ekonomskog tržišta i da gospodarstvom upravljaju partijski moćnici zavodeći javnost brigom o interesima radničke klase. Najbolji Kušanov ekonomski analitičar Tihomil Rađa do u detalje je secirao cijeli slučaj kako je išla sprega kriminala koji je vlast pokrivala.²³⁷ Zbroj zaduživanja Agrokomerca u Jugoslaviji i inozemstvu bio je u nesrazmjeru s normalnim prihodima te Rađa postavlja

²³³ Cazinskom krajinom su vladale dvije dinastije: Abdić i Pozderac. Hamdija Pozderac je bio predstavnik BiH u predsjedništvu SFRJ, dok je Hakija bio član Savjeta federacije, a njegova žena savjetnica Fikreta Abdića koji je kao direktor Agrokomerca sjedio je u CK SK BiH. F. P. „Najveća poslijeratna novčana i politička afera.“ *Nova Hrvatska*. Br. 17., rujan 1987. 4

²³⁴ F. P. „Najveća poslijeratna novčana i politička afera.“ *Nova Hrvatska*. Br. 17., rujan 1987. 4

²³⁵ Jakša Kušan. „Je li afera „Agrokomec“ prelila čašu općeg nezadovoljstva.“ *Nova Hrvatska*. Br. 18., rujan 1987. 3

²³⁶ Doktrina je glasila: zaduži se toliko da te vjerovnici ne mogu likvidirati iz straha da s njim i sami ne propadnu. „Najveća poslijeratna novčana i politička afera.“ *Nova Hrvatska*. Br. 17., rujan 1987. 4. Jakša Kušan. „Je li afera „Agrokomec“ prelila čašu općeg nezadovoljstva.“ *Nova Hrvatska*. Br. 18., rujan 1987. 3

²³⁷ Tihomil Rađa. „Afera oko Agrokomerca broji dane Jugoslavije.“ *Nova Hrvatska*. Br. 19., listopad 1987. 8

pitanje kamo je odlazio tako golem novac? Je li posrijedi kulisa za financijske transakcije na vrhu partijske moći? Za njega je ovo jedna od stotine sličnih afera u kojima partija vodi glavnu riječ, a kada dođe do skandala pravi se kako ništa nije znala. Za Rađu Abdić je „genijalni amater“, čovjek nesumljivih sposobnosti koji je shvatio vladajuća pravila igre te ih na svoj način iskoristio.

Ubrzo je uslijedio klasičan šovinistički obračun Beograda s periferijom na tragu kosovskog rješavanja problema. Sav kriminal postao je sporedan i u prvi plan dolazi činjenica kako je Fikret Abdić musliman. Beogradske novine i televizija počele su s antimuslimanskom propagandom: Agrokomerc se optužuje da je ogranak jedne konzervativne islamske organizacije sa Srednjeg istoka, a Abdić da je pomagao imamima i financirao Albance na Kosovu u kupovini srpske imovine.²³⁸ Hrvatski emigrantski listovi pak napadom Beograda na Abdića ustaju u obranu kriminala, padaju u klopku beogradske propagande. Nema boljeg dokaza kako je u politici sve relativno pa tako *čvrstorukaš* Pozderac u kratkom vremenu može postati „svetac“ uz Abdića optuženog za kriminal. Upravo ovakvi hladni i trezveni pogledi *Nove Hrvatske* u kojima nema relativiziranja kriminala ili zločina najveća su vrijednost ovih novina. Dok se većina novina bavila svjetonazorima, nacionalnosti i ideologijom, oni su nastojali svakoj temi prići sustavno i analitički kako bi čitatelju pružili nekoliko kutova pogleda. Često su to i uspijevali, ipak valja napomenuti kako su u ovoj aferi i sami podlegli politizaciji.

Razne sarajevske skupštinske i partijske sjednice pokazale su da je afera bila poznata puno prije nego što je izašla u javnost. Postavljalo se pitanje na čiju korist će oslabiti politički utjecaj muslimana i vodećih ljudi u partiji koji su radili na bosanskohercegovčkoj državnosti. CK SK BiH u samo je mjesec dana od branjenja Pozderca došao do žestokog napada. S obzirom na to da je BiH odbijala pomoć Ljubljanske banke da se Agrokomerc stabilizira (i to prije nego što je afera izašla u javnost), postavljalo se pitanje tko zapravo kontrolira vladu u Sarajevu. *Nova Hrvatska* bila je uvjerena da je kontrolira ministar policije Duško Zgonjanin, a da iza njega stoje mnogo jači ljudi od Branka Mikulića.²³⁹ Naknadno se pokazalo kako su financijske teškoće Agrokomerca bile poznate još krajem 1986. SDS (Udba) je počela istraživati Agrokomerc još u siječnju pri izbijanju požara. Afera je u javnost izašla sredinom kolovoza, a politički obračuni krenuli su krajem godine, no još uvijek se nije moglo dokučiti tko i zašto politizira ovu privrednu aferu. U obranu Fikreta Abdića ustao je i Hrvoje Šošić koji

²³⁸ Jakša Kušan. „Propast Jugoslavije pred praznim kazalištem.“ *Nova Hrvatska*. Br. 20., listopad 1987. 3-4. Tihomil Rađa. „U očekivanju devizne strane velikokladuške afere.“ *Nova Hrvatska*. Br. 20., listopad 1987. 9

²³⁹ Tihomil Rađa. „Opasna politizacija kriminala iz Velike Kladuše.“ *Nova Hrvatska*. Br. 22., studeni 1987. 12

je zajedno s odvjetnikom Krešimirom Abelom izdao knjigu *Ekonomsko pokriće Agrokomerca* koje je analizirao Tihomil Rađa.²⁴⁰ Knjiga od čak 153 stranice oslanjala se na dvije tvrdnje: imovina Agrokomerca mnogo je veća od iznosa mjenica i ostalih dugova te je značenje mjenice mnogo šire nego u zapadnoj ekonomiji.

Sl. 7. Ovisnost Jugoslavije o zapadnim kreditima (karikatura Vlatka Trna)
Izvor: *Nova Hrvatska*. Br. 2., 1983. 5

Suđenje Fikretu Abdiću počelo je u ožujku 1988. godine. Iako je pronevjereni iznos kontinuirano rastao, broj uhićenih osoba zaustavio se na dvanaest.²⁴¹ Abdić se teretio za kontrarevolucionarno ugrožavanje društvenog uređenja potkapanjem privrednog sistema. Svi optuženi ili smijenjeni bili su muslimani uz pokojeg Hrvata katolika. Kako se suđenje približavalo kraju *Nova Hrvatska* sve je više branila Fikreta Abdića argumentom kako se njegovim djelima i planovima nema što prigovoriti osim da je prebrzo i pretjerano igrao igru sustava. Za Rađu je Abdić „mlađa snaga koja je težila europeizaciji BiH u političkom i privrednom pogledu“ stavljajući mu antipod graditelje „tamnog vilajeta staljinističkog tipa“.²⁴² Očigledno je i *Nova Hrvatska* podlegla mini politizaciji uslijed prebacivanja slučaja s privrednog na politički. To se posebno manifestiralo za vrijeme trajanja suđenja kada su ga nazivali „gospodinom u balkanskoj sredini, uvjeren, sposoban i simpatičan u očima javnosti, siguran u svoje dijelo, čisto od svakog koristoljublja“.²⁴³ Koliko god bili imuni na politikanstvo, ipak su i sami promijenili smjer oko Abdića na početku afere i za vrijeme suđenja.

²⁴⁰ Tihomil Rađa. „Ekonomsko pokriće Agrokomerca.“ *Nova Hrvatska*. Br. 23., prosinac 1987. 9-10

²⁴¹ Tihomil Rađa. „Javno ili tajno suđenje Fikretu Abdiću?“ *Nova Hrvatska*. Br. 5., ožujak 1988. 10

²⁴² Ibid.

²⁴³ Tihomil Rađa. „Prvu rundu dobio Fikret Abdić.“ *Nova Hrvatska*. Br. 17., rujna 1988. 12-13

Savezno izvršno vijeće sastavilo je izvješće u kojem se navodi kako je do kršenja zakona došlo suradnjom kontrolnih državnih organa koji su bili podređeni lokalnim organima vlasti i pojedinaца iz privrede.²⁴⁴ Isticalе su se dvije optužbe: za mjenice i manipulacija s platnim nalogima pomoću teleksа u iznosu od 15,5 milijardi dinara.²⁴⁵ Za drugo se čak Abdić složio da je kriminalno djelo zbog čega je sam pokrenuo istragu što je ujedno bio izgovor Zgonjaninu da pokrene slučaj. Što se tiče mjenica postavlja se pitanje finansijsko-ekonomske prirode. Zašto se nije usporedila ta svota s ukupnom imovinom Agrokomerca? Ako se može izvući točni iznos pronevjere kako se ne može izračunati vrijednost imovine, pogotovo jer je novac korišten za gradnju brojnih objekata. *Nova Hrvatska* na kraju je hvalila Abdića kako je poslovno nadaren čovjek jer se odlično snalazio i upotrebljavao viškove novca kod banaka te ih ulagao u svoje planove dok se nije preinvestirao. Abdić je na suđenju odgovorio protutužbom kako istog dana kada su banke htjele spasiti Agrokomerc objavljen je članak u *Borbi*. Postavljalo se ključno pitanje kako to da s bankovnim jamstvom ne bi bilo afere, a bez jamstva riječ je o kontrarevoluciji? Iz kojeg to razlogа nije finansijski prekršaj nego kontrarevolucija?²⁴⁶

Suđenje Abdiću u ime *Nove Hrvatske* pratio je Ž.T. Tomšić čiji glavni komentar bijaše kako su uloge i odabrani krivci već unaprijed podijeljeni.²⁴⁷ Abdićeva obrana tvrdila je kako je početak kraja nastupio kada je on došao u sukob sa šefom SUP-a BiH Zgonjaninom. Početkom 1987. sukobili su se oko republičkog zakona o SUP-u kojim im je dozvoljeno neogranično uplitanje u privredu i politički život. Istog mjeseca izgorilo je postrojenje Agrokomerca i SUP je počeo istragu u tvrtki. Vodstvo BiH podijelilo se i frakcija koja je bila protiv Abdića prosljedila je pitanje mjenica *Borbi*. Abdić se branio kako je poslovanje Agrokomerca odraz dugogodišnjeg stanja privrede BiH u kojem se prikrivala nelikvidnost privrede i banaka u Republici. Sustav je zahtijevao razvoj, a zatvarao puteve do kapitala: „da nismo kršili zakon, mi ne bismo mogli raditi“.²⁴⁸ Početkom 1989. Abdić je počeo štrajkati glađu, glavni svjedok optužbe Muko Kostić pokušao se ubiti pištoljem, a trećeoptuženi Alešević počeo je surađivati s tužiteljima. Tijekom suđenja mijenjala se optužnica, a vrhunac apsurdа tvrdnja je Zagrebačkog zavoda za sudska vještačenja kako nema dokaza da su mjenice neutemeljene što je sutkinja odbacila vjerojatno jer se ne podudara s optužnicom.

²⁴⁴ „Priprema se spektakularno suđenje Fikretu Abdiću.“ *Nova Hrvatska*. Br. 6., ožujak 1988. 12

²⁴⁵ Riječ je o 15,5 milijardi što je Nada Omerdić samovoljno i protuzakonito prenijela na Agrokomerc, a Abdić uredno vratio kada je saznao i to s visokim kamatama. Tihomil Rađa. „Uz glavnu, još tri optužnice.“ *Nova Hrvatska*. Br. 7., travanj 1988. 14

²⁴⁶ Tihomil Rađa. „Fikret Abdić odgovara protuoptužbom.“ *Nova Hrvatska*. Br. 8., travanj 1988. 14

²⁴⁷ Ž.T. Tomšić. „Fikret Abdić kao dežurni krivac propale privrede.“ *Nova Hrvatska*. Br. 12., lipanj 1988. 15-16

²⁴⁸ Ž.T. Tomšić. „Fikret Abdić kao dežurni krivac propale privrede.“ *Nova Hrvatska*. Br. 12., lipanj 1988. 15-16

Nakon godinu i pol suđenja Abdić je osuđen na četiri godine zatvora, a brojne točke optužnice su se pokazale kao neutemeljene.²⁴⁹

Nova Hrvatska tumačila je slučaj Agrokomerca kao sukob dvaju elemenata: dogmatskog vođenja privrede u kojem je sve propisano, a najviše toga zabranjeno, i s druge strane prevelika ambicioznost privrednika kojima je preduvjet za rad bilo izigravanje propisa.²⁵⁰ Tomšić je analizirao kako većina jugofunkcionera nastoji postati važna tako da se nametne kao zaštinik svog rodnog kraja ili neke privredne grane.²⁵¹ Na tom polju grade moć, no kada se pozicije preklope, dolazi do sukoba interesnih sfera odnosno političkih klanova. Agrokomerc je počeo smetati, baš kao i INA u Hrvatskoj i Gorenje u Sloveniji. Epilog svega bilo je propadanje pogona i opreme dok je narod sve više gladovao. Obračuni u BiH nisu stali već su se nastavili aferom vila u Neumu, a neki sve ovo mogu protumačiti kao uvod u raspad Jugoslavije.

4.6. HRVATSKA ŠUTI, PARTIJA SUDI, SLOVENIJA SE BUDI

„Zbog potpune pobjede politike čvrste ruke Hrvatska je postala žarište najgorih jugoslavenskih projekata kao što je bijela knjiga... ...Generacije hrvatskih intelektualaca rastu u zagađenoj okolini i zatvorenih usta opterećeni traumama i krivicama s kojima u istini nemaju nikakve veze.“²⁵²

„Nisam ja hrvatsko narodno smeće, nego oni koji su me desetljećima, i svakom razboru usprkos, uporno proglašavali smećem“.²⁵³

Hrvatska šutnja simbolički je naziv za gotovo dvadeset godina pasivnosti vodstva hrvatske partije i ostalih društvenih elita. Izraz je poprimio veoma široko značenje – stereotipno se koristi kako bi se opisala nesklonost Hrvata da se suprostavljaju ili kritiziraju vlast.²⁵⁴ U užem smislu odnosi se na razdoblje od sloma Hrvatskog proljeća početkom 1972. do uvođenja višestranačja krajem 1989. godine kada je vlast tadašnje Hrvatske pod izlikom suzbijanja nacionalizma gušila svako izražavanje hrvatskog nacionalnog identiteta kao i

²⁴⁹ „Završeno suđenje u aferi Agrokomerc.“ *Nova Hrvatska*. Br. 1., siječanj 1990. 6

²⁵⁰ Dovoljno je napomenuti kako je Abdić planirao graditi tisuću resotrana s ekspresnom hranom ala Mc donalds.

²⁵¹ Ž.T. Tomšić. „Fikret Abdić kao dežurni krivac propale privrede.“ *Nova Hrvatska*. Br. 12., lipanj 1988. 15-16

²⁵² Jaša L. Zlobec. „Rječitost hrvatske šutnje.“ *Nova Hrvatska*. Br. 10., svibanj 1988. 10

²⁵³ Boris Maruna. „Poziv i njegov nesporazum.“ *Nova Hrvatska*. Br. 19. Listopad 1989. 11

²⁵⁴ Pavličević, Dragutin. Povijest Hrvatske. „Naklada Pavičić“. Zagreb, 491.

kritiku postojećeg režima. U još užem smislu koristio se za službeni stav SKH za vrijeme razdoblja antibirokratske revolucije 1987. – 1989. S time da se izraz može prenijeti i na šutnju intelektualaca, medija, oporbe, ali i šutnju Hrvata iz drugih republika i pokrajina. Izraz *hrvatska šutnja* u Jugoslaviji se pojavio tek krajem 1989. godine, dok se u *Novoj Hrvatskoj* sigurno pojavljuje od 1980. godine kada u zadnjem broju Bogdan Radica optužuje Hrvate da su sami krivi što nisu gospodari u svojoj zemlji.²⁵⁵

Uredništvo *Nove Hrvatske* konstantno se pitalo zašto se Hrvati nikada ne bune. Jedna od teorija bila je kako radnici jednostavno sabotiraju poduzeća iznutra. U razgovoru s anonimnim suradnikom iz Hrvatske tvrdi se da kako ljudi u Hrvatskoj i BiH iako šute, zapravo svjesno rade manjim intenzitetom.²⁵⁶ Detektira se mentalitet naroda koji ne ide tako lako na barikade, već radije ruši režim korupcijom i neradom. Kušan je zaista često poticao i priželjkivao velike i masovne štrajkove u Hrvatskoj. Frustriran činjenicom kako su drugi narodi aktivniji na tom području možemo reći kako je čitav profesionalni život inzistirao na ovom pitanju.²⁵⁷ Pripisuje to strahom od ponavljanja 1971. godine i kompleksu odmazde – kao da će sve zauvijek propasti ako se opet dogodi narodni ustanak u krivo vrijeme. Jednima je pokornost vlastima posljedica straha od gubitka prava koja sada imaju dok drugi očekuju beneficije za odanost režimu. Alergičan na hrvatsku „janjeću“ narav i naricanje nad vlastitom sudbinom poziva na mobiliziranje hrvatskih građana realnim i ostvarivim političkim programom bez fraza i jeftine rodoljubne retorike, stvarajući ideal nove Hrvatske. Ipak većina naroda čekala je da režim padne sam od sebe, a Kušan je svoju mantru ponavljao godinama i godinama u strahu kako će se propustiti jedinstvena prilika ovog stoljeća. Smatrao je kako treba aktivno utjecati na urušavanje jednopartijskog sistema: moralno i materijalno pomagati svaki pokret otpora u domovini, propagirati akcije protiv dolazaka stranih turista u Jugoslaviju, otežavati veze stranih tvrtki s jugoslavenskim poduzetnicima, onemogućiti daljnje kreditiranje jugoslavenske privrede te obustaviti prijenos deviza.²⁵⁸ U potrazi za odgovorima zbog čega narod ne reagira na nasilje i nepravdu, u *Novoj Hrvatskoj* povelala se zanimljiva rasprava: „Nama je potrebno novo poimanje vlastite povijesti, kritički susret s nama samima kako bismo mogli stvoriti tlo za jednu Hrvatsku u kojoj će ljudi zaista biti slobodni pa bili oni vjernici ili nevjernici, Hrvati ili Srbi, katolici ili muslimani, pravoslavci ili protestanti. Nama je potrebna Hrvatska u kojoj se može raspravljati bez emocija o svim

²⁵⁵ „Hrvatska je kroz zadnje desetljeće bila mirna, čovjek bi rekao gotovo nepokretno ležeći na leđima.“ Bogdan Radica. „Pogledati istini u oči.“ *Nova Hrvatska*. Br. 24., prosinac 1980. 9

²⁵⁶ „Hrvatska šuti i sabotira.“ *Nova Hrvatska*. Br. 10., svibanj 1982. 11-12

²⁵⁷ „Baš zato jer dugo nismo imali svjetla, tama je za neke postala prihvatljiv način života.“ Jakša Kušan. „Urednikovo pismo.“ *Nova Hrvatska*. Br. 11., lipanj 1982. 3

²⁵⁸ „Apel iz redova hrvatskih radnika.“ *Nova Hrvatska*. Br. 12., lipanj 1982. 7

problemima, Hrvatska u kojoj će crkva imati svoju vjersku ulogu bez liderskih privilegija. Za takvu Hrvatsku mi trebamo Hrvate koji znaju što i tko su, koji su spremni razgovarati sa svim narodima, a pogotovo sa Srbima. Taj je razgovor traženje istine – preduvjet slobode za oba naroda. Tek takvi Hrvati sposobni su stvoriti i održati Hrvatsku – bez puške, nasilja i nepravde“.²⁵⁹ Miho Car razlučio je kako je takvo ponašanje posljedica povijesnog odgoja od strane triju čimbenika: Katoličke crkve, ustaškog kompleksa i komunizma.²⁶⁰ Po njemu, Crkva je stoljećima učila narod na pokornost papi i vladajućem režimu, dok je primat apsolutne istine privikavao narod na nekritičko razmišljanje. Razmišljanje vlastitom glavom osuđivalo se kao nevjera zbog čega danas nema razvijenog osjećaja za kritiku. Ustaški je kompleks dvojak, emigracija se ne usudi kritički govoriti o politici ustaškog režima dok je istodobno u Jugoslaviji Hrvat koji želi slobodu i samostalnost postao istoznačnica s ustašom. Samim time režim dozvoljava biranje između dobrog (komunist) i lošeg (Hrvat, ustaša). Evidentno je kako je autor članka antiklerikalnog raspoloženja, no važniji od te činjenice jest vapaj za kritičkim suočavanjem s prošlošću te potraga za prosvijećenim Hrvatima, onima koji shvaćaju kako je dijalog najmoćnije oružje u stvaranju nove Hrvatske. Na članak Mire Cara odgovorio je Tihomil Rađa pitajući se zbog čega Car zaobilazi braću Radić ističući kako HSS-ov dopredsjednik Joža Torbar jest također u potrazi za onima kojima će politika biti udaljavanje od iluzije i utopije.²⁶¹

Šutnja je bila usmjerena i na Savez komunista Hrvatske. Dok su se u Sloveniji i Srbiji strasti uzburkavale, u Hrvatskoj je vladalo „provincijsko mrtvilo“.²⁶² Kušan se žestoko obrušio na vrh partije u Hrvatskoj označivši takvu politiku defanzivnom i oportunističkom, po kriteriju nacionalne manjine.²⁶³ Postavio je brojna pitanja zbog čega se prešućuju činjenice kako se više Hrvata iselilo s otoka nego Srba s Kosova. Izostanak sukoba mišljenja veliki je problem za Hrvate i Srbe u Hrvatskoj jer jedino sloboda za sve može ukloniti opasnost od mogućih iracionalnih sukoba. O šutnji je pisao i *The Economist* nazvavši Zagreb prijestolnicom pantomime cijele Jugoslavije prenosivši prosvjed za otpuštanjem na Omladinskom radiju. Bila je riječ o gluhonijemoj demonstraciji s prosvjednim plakatima na

²⁵⁹ Miho Car. „Preduvjeti slobode i državnosti.“ *Nova Hrvatska*. Br. 3., veljača 1986. 10

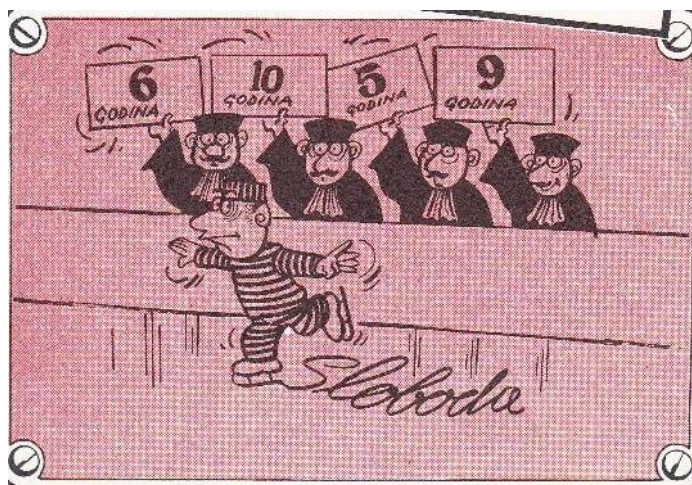
²⁶⁰ Ibid.

²⁶¹ „Hrvatski narod je danas pasivno mnoštvo koje vlastodršci drže u beuzvjetnoj pokornosti putem terora ili prijetnjom terorom. Ili pak dodjeljujući mrvice sa svog stola kupuje režim lojalnost jednog dijela podanika.“ Tihomil Rađa. „Moramo postati jači od nesreća koje nas biju.“ *Nova Hrvatska*. Br. 10., lipanj 1986. 10

²⁶² Jakša Kušan. „U 1985. treba nadoknaditi šutnju desetljeća.“ *Nova Hrvatska*. Br. 24., prosinac 1984. 3-4

²⁶³ Jakša Kušan. „O čemu Hrvatska šuti?“ *Nova Hrvatska*. Br. 24., prosinac 1988. 4

kojima ništa nije pisalo, dok je prosvjednik otvarao usta, a nije ništa govorio.²⁶⁴ Slično se narod ponašao i prilikom suđenja hrvatskim javnim ličnostima početkom osamdesetih godina.

Sl. 8. Klizanje na političkim sudištima (karikatura Vlatka Trna)

Izvor: *Nova Hrvatska*. Br. 24., prosinac 1981. 19

Nakon Titove smrti zaredala su se suđenja hrvatskim disidentima. Tuđman je početkom 1981. godine osuđen na tri godine zatvora uz javne optužbe visokih partijskih funkcionera kako je on čovjek proustaške, mačekovske linije HSS-a.²⁶⁵ Paraga, student druge godine fakulteta, dobio je također tri godine zatvora. Priznao je krivicu kao rezultat mučenja da bi na idućoj instanci povukao iskaz i objasnio kojim je metodama bio mučen.²⁶⁶ Gotovac je zbog intervjua osuđen na dvije godine zatvora i četiri godine zabrane javnog djelovanja. Optužili su ga za lažno prikazivanje položaja hrvatskog naroda stranim novinarima. Veselica je nekoliko puta štrajkao glađu, što zbog lažnih iskaza svjedoka, što zbog krađe bilješki sa suđenja.²⁶⁷ Suđenje Marka Veselice posebno je analizirao Gvido Saganić u kojem je utvrdio na kojim sve nelogičnostima, iznudama, lažima i krivotvorinama počiva optužnica. Na kraju je zbog navodne suradnje s emigracijom osuđen na 11 godina zatvora.²⁶⁸ Svi su oni preko noći postali „ustaše“, nema veze što su pojedini bili partizanski generali, visoki partijski funkcioneri ili osobe rođene 1960. godine. *Nova Hrvatska* pratila je suđenja na temelju pisanja stranih novinara koji su bili na suđenju te režimskih listova koji su pratili slučaj. Osim komentiranja i stavljanja u kontekst, prenosili su pisma optuženih hrvatskim vlastima, članke,

²⁶⁴ „Šutnja koja se daleko čuje.“ *Nova Hrvatska*. Br. 23., prosinac 1985. 7

²⁶⁵ Perić, Ivo. *Hrvatska u socijalističkoj Jugoslaviji*. Dom i svijet. Zagreb, 231

²⁶⁶ Gvido Saganić. „Dobroslov Paraga osuđen na tri godine zatvora.“ *Nova Hrvatska*. Br. 11., svibanj 1981. 5

²⁶⁷ Gvido Saganić. „Još prije sudjenja, Veselici uskraćena osnovna prava.“ *Nova Hrvatska*. Br. 13., lipanj 1981. 5

²⁶⁸ Gvido Saganić. „Falsifikati na suđenju dr. Marku Veselici.“ *Nova Hrvatska*. Br. 19., listopad 1981. 7-8. Jakša Kušan. „Urednikovo pismo.“ *Nova Hrvatska*. Br. 18., rujanj 1981. 3

izvještaje, organizirali prosvjede diljem svijeta. Zbog tih političkih suđenja nikada se o Hrvatskoj nije pisalo s tolikim simpatijama.

Pravosudna praksa Jugoslavije dopuštala je da se osobu lažno optuži za komunikaciju s predstavnicima „ustaških novina“ kao što je *Nova Hrvatska* iako se on nikada nije našao s dotičnima. Kušan se posebice okomio na teror klevetanja kojim novinari pripremaju teren za osudu pojedine osobe. Jednostavno se u javnost puste pojedini dijelovi optužnice i to prije nego ih sam optuženi vidi. Na *piku* mu je čovjek personifikacija „udbaškog“ novinarstva za kojeg nije štedio riječi, „čergar“ Đorđe Ličina.²⁶⁹ Kušan je tzv. režimske novinare domišljato nazivao: „patuljak, partizanski književnik, korisnik režima i vremena, predstavnik pobjedničke literature“.²⁷⁰ Gotovac je takav način „najprimitivnijeg oblika staljinističkog pripremanja javnosti na likvidaciju određenih osoba“ nazvao teror klevetanja.²⁷¹ Osim na klevetanje posebno su se žalili i na nejednako tretiranje hrvatske i srpske opozicije. Dok beogradski profesori i Praxisovci dobivaju Institut, hrvatski disidenti Tuđman, Gotovac, Veselica i Paraga dobivaju godine robije.²⁷² Kušana je veoma zabrinjavalo što srpska opozicija ništa ne govori protiv načina na koji Baltić i Dragosavac „iskorištavaju najkonzervativniji i najzaostaliji dio Srba prečana za dominaciju u Hrvatskoj“, kao što i hrvatski emigrantski listovi nemaju empatije za srpsku opoziciju.²⁷³

Krajem listopada 1983. Amnesty International je objavio izvještaj o stanju ljudskih prava gdje se detaljno usmjerio na Jugoslaviju. Izvještaj je žestoko napao Đorđe Ličina, usmjerivši napad i prema Amnesty Internationalu, PEN-u, Ligi za ljudska prava i Međunarodnom komitetu za potporu demokratskih disidenata u Jugoslaviji.²⁷⁴ Oštro ga je napao Gvido Saganić: „Članak po ištrecanom otrovu, oštrini rječnika, zlobi i lažima zacijelo nadmašuje sve što su protiv tih organizacija ikada napisali bilo koji izvori, pa čak i oni iz istočnoeuropskog komunističkog bloka“.²⁷⁵ Izvještaji su nastavljeni tijekom 1984. godine, posebice vezani uz štrajkove gladu Parage i Tuđmanove bolesti.²⁷⁶ Sve je to rezultiralo još

²⁶⁹ Jakša Kušan. „Urednikovo pismo.“ *Nova Hrvatska*. Br. 14., srpanj 1981. 3

²⁷⁰ „Poslije suđenja Tuđmanu *Borba* započinje rat sa stranim listovima.“ *Nova Hrvatska*. Br. 6., ožujak 1981. 5

²⁷¹ Jakša Kušan. „Urednikovo pismo.“ *Nova Hrvatska*. Br. 14., srpanj 1981. 3

²⁷² Jakša Kušan. „Izlaz iz jugoslavenskog kruga.“ *Nova Hrvatska*. Br. 7., travanj 1981. 4

²⁷³ Ibid.

²⁷⁴ Gvido Saganić. „Amnesty i druge humanitarne organizacije na zubu Udbe.“ *Nova Hrvatska*. Br. 1., siječanj 1984. 9

²⁷⁵ Ibid.

²⁷⁶ „Prosvjed političkih zatvorenika u Lepoglavi.“ *Nova Hrvatska*. Br. 12., lipanj-srpanj 1984. 5. „Tuđman teško bolestan, Paraga strajka gladju.“ *Nova Hrvatska*. Br. 16., kolovoz-rujan 1984. 5

većim prostorom Jugoslavije u novom izvještaju što je *NIN* popratio komentarom kako je Amnesty International advokat ustaške i četničke emigracije.²⁷⁷

Paraga se odlučio na smion pothvat podizanja tužbe protiv države što je prvi postupak bivšeg političkog zatvorenika u jednoj komunističkoj državi da tuži državu za okrutno postupanje prema njemu. Krajem 1986. godine tužio je i Ličinu zbog klevetanja, odnosno optuživanja osuđenika prije suda.²⁷⁸ Paragin intervju objavili su *Nova revija* i *Mladina*, u javnost su istupili slovenski književnici, a predsjedništvo SSRN Slovenije zatražilo je osnivanje Komisije za istinitost ili lažnost Paraginih optužbi. Sve je to pokazivalo kako se u Sloveniji društvo liberalizira, dok u Hrvatskoj i dalje vlada muk. Paragina tužba izazvala je veliko oduševljenje u *Novoj Hrvatskoj*: „u hrvatskoj mrtvačkoj šutnji tek se jedan mladi Dobroslav Paraga drznuo poremetiti idiličnu sliku nepogrešivih udbaša“.²⁷⁹ Usput je Kušan etiketirao Hrvatsku kao državu bez prava koja stvara onakvu vrstu ljudi kakvu pod svaku cijenu brani – društvo parazita i kriminalaca. Paraga je dobio publicitet kao niti jedan hrvatski disident do tada, a na njegovom suđenju prisustvovali su diplomatski predstavnici i novinari iz mnogih država zapadne demokracije. Zvali su ga u posjet predsjednik Savezne Republike Njemačke, za njega se zalagali Društvo slovenskih književnika i Odbor za obranu slobode misli i izražavanja Dobrice Ćosića, a čak je i Kongres SAD-a izglasao Rezoluciju br. 169. kojom se podupiru naponi Dobroslava Parage na jačanju poštivanja ljudskih prava u Jugoslaviji.²⁸⁰ Za političke zatvorenike su se zalagali mnogi, ali nitko kao Slovenci, kod kojih je demokratizacija krenula prva i otišla najdalje.

Sl. 9. Stop za Titovu štafetu (karikatura Vlatka Trna)

Izvor: *Nova Hrvatska*. Br. 13., lipanj 1986. 16

²⁷⁷ Gvido Saganić. „Nenadmašivi u ljudskim pravima – i u napadajima na Amnesty.“ *Nova Hrvatska*. Br. 15., srpanj 1985. 13-14

²⁷⁸ Gvido Saganić. „Istinu o Paraginu slučaju znaju samo u Sloveniji.“ *Nova Hrvatska*. Br. 1., siječanj 1987. 9

²⁷⁹ Jakša Kušan. „Nije riječ o Paragi nego o staljinizmu u Hrvatskoj.“ *Nova Hrvatska*. Br. 15., srpanj 1987. 3-4

²⁸⁰ „Zastrašujući su i poražavajući rezultati vaše vladavine.“ *Nova Hrvatska*. Br. 2., siječanj 1989. 15-16. „Znak vremena: Jugoslavija doživjela jednoglasnu osudu američkog Senata.“ *Nova Hrvatska*. Br. 16., kolovoz 1989. 11

Sredinom 80-ih godina u Sloveniji se počeo događati pokret kakav je godinama priželjkivao i zazivao Jakša Kušan. S obzirom kako je posrijedi nešto što su htjeli da se događa u Hrvatskoj, događanja u slovenskom društvu bila su uzor i model (uz kosovski) na koji način treba pripremiti narod za buduće događaje. Samim time u drugoj polovici 80-ih ova tema, uz dolazak Miloševića prevladavati će u političkim analizama *Nove Hrvatske*. Gvido Saganić je početkom 1985. uskliknuo: „Slovenija u kojoj ima najmanje disidenata, zapravo je sva disidentska!“²⁸¹ Slovenija je zbog jedinstva slovenskih književnika i političara označena kao predvodnica demokratskih težnji i pluralističkih strujanja u Jugoslaviji. Povod je bila tribina *Društva slovenskih književnika* na temu *Slovenski narod i slovenska kultura* koju je napao Stipe Šušvar, a pojedini slovenski partijci stali su u obranu književnika i javne tribine. Na tribini se pričalo o ugroženosti slovenske nacije od jugoslavenskog unitarističkog školskog programa. Započela je javna rasprava u kojoj se vidjelo kako slovenski političari stoje uz slovensku inteligenciju i dijele isto mišljenje: slovenska kultura je ugrožena u zajedničkoj državi. Politički vrh države je stao i iza studentskog lista *Mladina* koji je postao najkritičniji medij u Jugoslaviji. Dok su se u Sloveniji i Srbiji vodile sve slobodnije javne rasprave, pa čak i prikupljati potpisi na peticije i održavati referendumi, u Hrvatskoj je i dalje vladao muk. Krajem 1986. Sveučilišna konferencija saveza omladine u Ljubljani organizirala je tri peticije: ukidanje štafete mladosti, civilno služenje vojnog roka i poseban status političkih zatvorenika.²⁸² Protiv štafete se izjasnilo čak 92% studenata, što je za posljedicu imalo pokretanje Saveza omladine Makedonije, Hrvatske i BiH protiv Slovenije.

U slovenskoj *Novoj Reviji* počeli su sve žešći napadi na partiju i njenu avangardnu ulogu koji su kulminirali u 57. broju kada su smijenjeni urednici toga lista.²⁸³ Tijekom 1987. *Nova Hrvatska* nastavila je s prenošenjem serije priloga iz *Nove Revije*, posebice tekstove Ivana Urbančića, filozofa i sociologa. Odbor za pravosuđe saveznog vijeća skupštine u Beogradu zatražio je proglašenje svih slovenskih neprihvatljivih ideja kao neprijateljskih što je izazvalo burne reakcije slovenske javnosti. I drugi slovenski mediji kao ljubljanski *Dnevnik* počeli su objavljivati kritičke članke. U godini 1987. Slovenci i Srbi dolazili su u sve više sukoba oko koncepcije države, i to na više razina, od partijske do medijske. Kušan je podizao Sloveniju na pijedestal jer je Slovenija poštivala ljudska prava: nisu kažnjavali verbalni delikt, znatno su blaže kažnjavali političke protivnike i poštivali su suprotno mišljenje, a

²⁸¹ Gvido Saganić. „U Ljubljani je progovorila čežnja naroda za istinom slobodom i državom.“ *Nova Hrvatska*. Br. 4., veljača 1985. 9-10

²⁸² Ž.T. Tomšić. „Slovenci – i oni protiv.“ Br. 1., 1987. 9. Lampe, John R. *Yugoslavia as History. Twice there was a Country*. Cambridge University Press. Cambridge, 350

²⁸³ „Hipoteze za slovenski nacionalni program.“ *Nova Hrvatska*. Br. 9., svibanj 1987. 11

nekada režimske organizacije kao Društvo pisaca, Organizacije mladeži, sindikati i socijalistički savez sve su se više osamostaljivale od partije.

Početakom 1988. u *Mladini* objavljuje se prvi intervju Mika Tripala nakon sedamnaest godina što je proglašeno prvorazrednim političkim dokumentom koji nije viđen godinama.²⁸⁴ Intervju pokazuje kako su zaista *Tripalo*, *Mladina* i *Nova Hrvatska* na istoj liniji, propagiraju iste ideje i odgovore na pitanja zbog čega je stanje u Hrvatskoj/Jugoslaviji takvo kakvo je – zbog 1971. Oduševljen intervjuom, Kušan je protumačio njegovu objavu kao poziv za savezništvo Hrvatske i Slovenije što je i sam urednik Robert Botteri rekao za zagrebački *Studentski list*.²⁸⁵ *Mladina* je pak nastavila seriju članaka protiv JNA otkrivajući brojne vojne tajne. To je samo pokazalo kako *Mladina* nije sama već da netko iz partije svjesno radi na rušenju ugleda JNA što je i sam Mamula nazvao specijalnim ratom protiv vojske.

U Sloveniji je situacija postajala sve napetija. Skupština je odbila savezni nacrt izmjena zakona o deviznom poslovanju, Savjet za kulturu složio se s prijedlogom slovenskih književnika da se pokrene akcije za novi slovenski ustav, a ljubljanski sud odbio je odluku ljubljanskog tužilaštva o zabranji 11. broja *Mladine*.²⁸⁶ Broj 11. zabranjen je zbog direktnog i veoma kritičnog uvodnog članka „kontrarevolucionarnog uredništva“ (tako su se potpisali) u kojima navode sve probleme jugoslavenske države uz potraživanjem za slobodu misli, pravnu državu, izbore i dr. Podrška je stigla i iz Zagreba u kojem je glavni urednik zagrebačkog *Studentskog lista* Ivica Buljan pristao uz „kontrarevolucionarnu redakciju“ što je veoma obradovalo redakciju *Nove Hrvatske*. Zbližavanje Hrvatske i Slovenije nastavilo se kroz prvi susret slovenskih i hrvatskih pisaca nakon dvadeset godina.²⁸⁷ Slovenci su predložili kako se kod njih mogu otvarati hrvatske tabu teme kao što su pitanje jezika, emigracije, Jasenovac, kompleks ustaštva i dr. Hrvatski pisci time su zaslužili najteže političke napadaje. Režim je pak nastavio sa zabranama, zabranjeni su 11. i 13. broj *Studentskog lista* što je dovelo do ostavke cijele redakcije.²⁸⁸ Politički pritisak sve se više osjećao i u listu *Danas* koji je također počeo pisati sve kritičnije. Svi su događaji ukazivali kako se hrvatska politika nalazi na raskrižju, s jedne strane demokratizacija, s druge represija. Po čemu se toliko razlikovala situacija u Hrvatskoj i Sloveniji? Osim nacionalne strukture, Hrvatskom je vladala politička podkapacitiranost koja nije samo болоvala od kompleksa 71. već i od intelektualne,

²⁸⁴ „Tripalo prekinuo šutnju.“ *Nova Hrvatska*. Br. 6., ožujak 1988. 7. „Politizacija hrvatskog mnoštva – to nije nacionalizam.“ *Nova Hrvatska*. Br. 6., ožujak 1988. 4, 9-10

²⁸⁵ „Nema ni traga gorčine, tako dostojanstven i superioran nastup jednog svrgnutog političara ne pamti se pod balkanskim podnebljem.“ Jakša Kušan. „Odlučujuće je hrvatsko držanje.“ *Nova Hrvatska*. Br. 6., ožujak 1988. 4

²⁸⁶ „Kontrarevolucionarna“ *Mladina* i solidarnost iz Hrvatske.“ *Nova Hrvatska*. Br. 7., travanj 1988. 5

²⁸⁷ Jakša Kušan. „Susret slovenskih i hrvatskih pisaca uznemirio dogmatike tj. primitivce.“ *Nova Hrvatska*. Br. 8., travanj 1988. 4

²⁸⁸ Jakša Kušan. „Što Koči demokratizaciju u Hrvatskoj?“ *Nova Hrvatska*. Br. 9., svibanj 1988. 4

profesionalne i političke nesigurnosti: „Ti današnji rukovodioci u Hrvatskoj kadri su razgovarati samo preko cenzora i javnih tužitelja. Oni znaju upravljati samo društvom u kojem se svi sposobniji i bolji od njih moraju tresti od straha. Kako i može biti drukčije kad su te sitne duše i mali birokrati čak i po partijskim kriterijima došli s rezervnih klupa i naučili se penjati ne kao kreatori nego kao poslušni birokrati i šutljivi izvršitelji.“²⁸⁹ Također je razlika što u Sloveniji nije bilo straha od emigracije, njihovi intelektualci su se okupljali i razmjenjivali informacije.²⁹⁰

Nova revija je 1988. dvobroj posvetila Vladi Gotovcu kojeg je *Nova Hrvatska* prenijela u cjelosti.²⁹¹ Beogradski listovi *Borba* i *Politika* nastavile su napad na slovenske listove uspoređujući ih s emigrantskim tiskom, odnosno „ustaškim glasilima“ što je ujedno i dokaz teorije suradnje vanjskog i unutarnjeg neprijatelja. S obzirom na razvoj situacije u Sloveniji postavljalo se pitanje ima li smisla izdavati novine s političkim vijestima iz domovine ako je već tamo dovoljno slobode za brzu novinsku reakciju. No, i u 1988. pokazalo se kako uredništvo *Nove Hrvatske* može prije doći do važnih informacija. Prvi su otkrili pokušaj vojne urote u Slovenije, ali i potvrdili kako Beograd nema dogovor s MMF-om iako je Jugoslavija tvrdila suprotno.²⁹² Uskoro će i slovenski i zapadni mediji prenijeti vijest kako je JNA pokušala izvesti vojni udar u Sloveniji. Neuspjelim vojnim udarom, slovenska demokracija odnijela je najveću pobjedu i to smjenom admirala Mamule s pozicije saveznog sekretara za narodnu obranu.²⁹³ Uskoro je izašlo na vidjelo kako je u br. 13. *Mladine* planirano objavljivanje teksta o vojnoj akciji zatvaranja slovenskih intelektualaca no uredništvo je obavješteno kako tekst otkriva državnu tajnu te nije objavljen.²⁹⁴ Očigledno je kako su Kučan i Dolanc spriječili objavu članka. Zanimljivo je kako se vijest u ostalim dijelovima Jugoslavije prenijela kao da se ništa ne događa. *Nova Hrvatska* je vrlo brzo nabavila dokument u kojem Milan Kučan, šef slovenskih komunista na sastanku Vojnog savjeta u Beogradu 29. ožujka brani slovenske interese pred JNA.²⁹⁵ 19. broj *Mladine* objavio je stenograme sa sjednice Vojnog savjeta u kojoj se jasno vidi kako su generali optužili slovenske rukovodioce za kontrarevoluciju i suradnju s ustaškom emigracijom te odlučili

²⁸⁹ Ibid.

²⁹⁰ U Općini kod Trsta priređivali su se studijski dane pod nazivom Draga.

²⁹¹ „Godina 1971. postala im je alibi za novo onemogućavanje hrvatskog povijesnog glasa.“ *Nova Hrvatska*. Br. 9., svibanj 1988. 11

²⁹² Jakša Kušan. „Udarac vojsci i Mikulićevoj vladi.“ *Nova Hrvatska*. Br. 11., svibanj 1988. 4

²⁹³ „JNA izgubila admirala i bitku sa Slovencima.“ *Nova Hrvatska*. Br. 11., svibanj 1988. 4

²⁹⁴ „Napeta atmosfera u Sloveniji nakon pokušaja vojnog udara.“ *Nova Hrvatska*. Br. 11., svibanj 1988. 5

²⁹⁵ „Kučanov odgovor na optužbe generalske klike.“ *Nova Hrvatska*. Br. 12., lipanj 1988. 2, 9-10. Jakša Kušan. „Beogradski izazov slovenskom vodstvu.“ *Nova Hrvatska*. Br. 12., lipanj 1988. 4. „Otvoreni sukob vojske i Slovenije.“ *Nova Hrvatska*. Br. 12., lipanj 1988. 5

poduzeti mjere za spriječavanje specijalnog rata.²⁹⁶ Sve se to događalo bez znanja CK Slovenije i Jugoslavije.

Sukob vojske i Slovenije nastavio se uhićenjem poznatog omladinskog prvaka Janeza Janšu, zastavnika Borštnera i mladog novinara Davida Tasića.²⁹⁷ Dotični su uhićeni jer su posjedovali tajni dokument koji navodno spominje reformiranje Ljubljanske vojne oblasti i pripajanje Zagrebu te su izvedeni pred vojni sud jer Beograd više nije imao povjerenja u civilne sudove. Kušan je komentirao kako je vodstvo Slovenije time dovedeno na iskušenja kao vodstvo hrvatske partije 1971.: stati uz narod ili protiv njega? Konstantno je prozivao vodstvo Hrvatske za kukavičko i nezainteresirano promatranje događaja u Sloveniji. Uhićenja su rezultirala masovnim skupovima u Sloveniji, a na Sveučilištu je osnovan Aktiv komunista i nekomunista u borbi za demokraciju.²⁹⁸ Na prvi dan ljeta 1988. okupilo se u Ljubljani 30.000 ljudi tražeći puštanje uhićenih uz senzacionalno stavljanje slovenskog SUBNOR-a na stranu naroda, ali i reakciju hrvatskih književnika koji osnivaju Hrvatski odbor za zaštitu uhićenika.²⁹⁹ Iako su uhićeni osuđeni na zatvorske kazne³⁰⁰, najveća posljedica bijaše jedinstvo naroda i političkog vodstva u Sloveniji. Na dan izreka kazne na ulicama je bilo 100.000 ljudi tražeći demokratizaciju države. Crkva se priključila protestima, a slovenski predstavnik govorio je slovenskim jezikom na 16. sjednici CK SKJ. Početkom studenoga, na dan kada su četvorica trebala u zatvor, zbog velikih demonstracija odgođeno je izvršavanje kazne.³⁰¹ Demonstracije je organizirao Odbor za ljudska prava na čelu s Igorom Bavčarom, tada najjača neformalna skupina u Sloveniji. Početkom 1989. osnovana je prva legalna opozicijska organizacija – *Slovenska demokratska Zveza* koju su osnovali Janez Janša i Dmitri Rupel.³⁰²

Sljedeća velika afera koja je potresna Sloveniju bila je objava privatnih bilješki Igora Bavčara u kojima se dosta transkripata odnosilo na vrh slovenske partije i samog Kušana.³⁰³ Zbog načina na koji je izašlo u javnost došlo je pogoršanja u odnosima opozicije i partije, ali i posljednično izglasavanja ustavnih amandmana. Slovenci su izglasali novi slovenski ustav

²⁹⁶ Miran Lesjak. „Opasne igre tajnovite države.“ *Nova Hrvatska*. Br. 12., lipanj 1988. 11-12

²⁹⁷ Jakša Kušan. „To nije drama samo slovenskog naroda.“ *Nova Hrvatska*. Br. 13., lipanj 1988. 4. Džaja, M. Srećko. *Politička realnost jugoslavenstva*. Svjetlo riječi. Sarajevo – Zagreb, 172. Ramet P. Sabrina. *Balkanski babilon. Raspad Jugoslavije od Titove smrti do Miloševićeva pada*. Alinea. Zagreb, 54

²⁹⁸ „Slovenska politika pred vojnim sudom.“ *Nova Hrvatska*. Br. 13., srpanj 1988. 7

²⁹⁹ „Optuženi u Ljubljani imaju potporu u Hrvatskoj.“ *Nova Hrvatska*. Br. 15., kolovoz 1988. 10. „Sudbonosna pitanja za slovensku budućnost.“ *Nova Hrvatska*. Br. 14., kolovoz 1988. 7

³⁰⁰ Ivan Bornštner dobio je 4 godine, Janez Janša i Franc Zavrl godinu i pol, David Tasić pola godine. „Slovenija je pokazala da je jača od JNA.“ *Nova Hrvatska*. Br. 16., rujan 1988. 7

³⁰¹ „Slovenci na kraju strpljenja.“ *Nova Hrvatska*. Br. 23., prosinac 1988. 5. Ivičević, 2007., 760

³⁰² „Slovenija na putu prema višestranačkom sustavu.“ *Nova Hrvatska*. Br. 2., siječanj 1989. 4

³⁰³ Ž. T. Tomšić. „Politička afera u Sloveniji.“ *Nova Hrvatska*. Br. 13., srpanj 1989. 9

čime se konačno ostatak Jugoslavije, a samim time i Hrvatska morao odrediti. Obvezatni slovenski jezik na slovenskih vojnim sudovima, nemogućnost vojne intervencije u doba mira na tlu Slovenije bez pristanka slovenske skupštine, ukidanje političkog monopola partije i zabrana cenzure, uvođenje višestranačja, pravo na samoodređenje i odcjepljenje samo su neke od primjera promjena koje su vodile prema konfederaciji.³⁰⁴ Koloplet događaja krajem 1989. rezultirao je buđenjem hrvatskog vodstva. Ono što je Kušan dozivao dvadeset godina, konačno se počelo događati. Niti izvanredna sjednica CK SK Jugoslavije 26. rujna 1989. održana noć prije izglasavanja amandmana koju su demonstrativno napustili svi Slovenci nije mogla spriječiti promjene jer su se delegati totalno podijelili: Slovenci, Hrvati i Muslimani na jednoj strani, dok Srbi, Makedonci, Crnogorci i vojska na drugoj. Kraj godine rezultirao je prekidom odnosa Srbije sa Slovenijom koji je iniciran bojkotom slovenskih proizvoda i pokušajem održavanja mitinga u Ljubljani.³⁰⁵ Promiloševićevski miting je propao zbog zabrane ulaska mitingaša u Sloveniju kao i odbijanjem prijevoza kroz Hrvatsku. Nekoliko sati nakon toga Srbija je prekinula privredne i sve druge veze sa Slovenijom pod optužbom kako su oni posljednji stup birokratskog socijalizma u Europi. S obzirom kako je Milošević doživio neuspjeh u Ljubljani, *Nova Hrvatska* je prognozirala kako se okreće prema Zagrebu i Sarajevu, nažalost i ovaj puta bili su u pravu.

³⁰⁴ Jakša Kušan. „Pobjeda slovenskog prava.“ *Nova Hrvatska*. Br. 19., listopad 1989. 4. „U slovenskoj skupštini potvrđena vrhovna vlast naroda.“ *Nova Hrvatska*. Br. 19., listopad 1989. 5. „Slovenci prelaze Rubikon.“ *Nova Hrvatska*. Br. 19., 1989. 10. „Slovenski komunisti pod novom zastavom.“ *Nova Hrvatska*. Br. 21., studeni 1989. 7

³⁰⁵ „Srbija i Slovenija u hladnom ratu.“ *Nova Hrvatska*. Br. 24., prosinac 1989. 6. Ž. Tomšić. „Srbija prekida veze sa Slovenijom.“ *Nova Hrvatska*. Br. 24., prosinac 1989. 9-10. Matković, 1998., 406

4.7. VOŽD JE STIGAO

„Iz kratkovidnosti, očaja ili iz inata mnogi su se srpski komunisti upustili u igru s vatrom od koje će njima prvima izgorjeti krila. No nad tim nitko neće plakati. Tragedija će samo biti ako srpski narod naivno povjeruje da ga mogu voditi Milošević i slični“.³⁰⁶

Kušan je Memorandum SANU nazvao najotvorenijom i najtežom kritikom Jugoslavije izrečenom sa stajališta srpskih interesa, ali i najeksplozivnijim poslijeratnim događajem poslije rezolucija Informbiroa i pada Rankovića.³⁰⁷ Memorandum se u javnosti pojavio krajem rujna 1986. u *Novostima* i to s reakcijom autora kako je riječ o ukradenom i nedovršenom primjerku.³⁰⁸ *Novu Hrvatsku* veselila je činjenica kako je najvažnijem partneru (Srbima) jugoslavenski okvir također neprihvatljiv te su gledali na nezadovoljstvo kao temelj za zajedničke pregovore o izlazu iz zajedničke države. S obzirom na stajalište da pregovore mogu voditi samo istinski predstavnici svojih naroda odabrani slobodnim izborima, podržan je apel *Odbora za obranu slobode, misli i izražavanja* Dobrice Ćosića o ukidanju jednostranačja i uvođenju demokratskih sloboda.³⁰⁹ Bujanje srpskog nacionalizma *Nova Hrvatska* prvo je komentirala kroz prizmu povećanja slobode beogradske opozicije s naglaskom kako komunističke osude nacionalizma vrijede za sve, osim za Srbe. Nisu zastupali stav kako problemi Srba ne postoje već su tvrdili kako druge nacije imaju još veće probleme uslijed posljedice postojećeg političkog i društvenog sustava. Prepoznali su Memorandum kao izvor novih zabluda mnogih Srba te prozivali akademsku razinu za odgovor dok ne bude prekasno. Tihomil Rađa je okarakterizirao Memorandum kao „Kosovizaciju Jugoslavije, umjesto Slovenizacije koja je u interesu svih naroda“.³¹⁰ Jačanje nacionalizma dalo je krila unitarističkom krilu partije u Srbiji koje se borilo za prevlast u CK SK Srbije još od Ustava 1974. Izjavu predsjednika beogradske partijske organizacije Dragiše Pavlovića koji je osudio ponašanje Srba i Crnogoraca na Kosovu, Milošević je odlučio iskoristiti za obračun s frakcijom Ivana Stambolića. Na sjednici CK SK Srbije krajem rujna 1987. u žustrim raspravama koje je prenosila televizija Ivan Stambolić žestoko je poražen, a

³⁰⁶ Jakša Kušan. „Srbi su zauvijek pokopali jugoslavenstvo.“ *Nova Hrvatska*. Br. 19., listopad 1987. 3-4

³⁰⁷ Jakša Kušan. „Srbi traže promjene makar uz cijenu raspada Jugoslavije.“ *Nova Hrvatska*. Br. 20., listopad 1986. 3-4

³⁰⁸ Džaja, 2004., 170

³⁰⁹ Jakša Kušan. „Srbi traže promjene makar uz cijenu raspada Jugoslavije.“ *Nova Hrvatska*. Br. 20., listopad 1986. 3-4

³¹⁰ Tihomil Radja. „Kosovizacija ili slovenizacija Jugoslavije?“ *Nova Hrvatska*. Br. 23., prosinac 1986. 10

Pavlović isključen iz partije.³¹¹ Uredništvo *Nove Hrvatske* isticalo je kako je time prvi puta javno potvrđeno jedinstvo partije i srpskog nacionalizma. Prognozirali su kako će rascjep najveće partijske organizacije u Jugoslaviji dovesti do radikalnije srpske politike, a samim time i novih sukoba sa zapadnim republikama. U posljednjem broju *Nove Hrvatske* 1987. godine preneseno je pismo Bogdana Bogdanovića, nekadašnjeg gradonačelnika Beograda koji je na 68 stranica napao CK SK Srbije. Završetak pisma prenijeli su u cjelosti uz komentare da zaslužuje mjesto u antologiji političke iskrenosti i razuma. Pojedini odlomci zaista su i danas aktualni, a izjava „Srbija je umorna od lidera“ postala je dio kolektivne memorije regije: „Srbija je umorna od polulidera i lidera polutana. Umorna je ta naša majka Srbija i od svoje polupolitizirane inteligencije i od svoje žestoko prepolitizirane poluinteligencije. A tek kako je Srbija umorna od mrzitelja znanja i resignirana egzodama talentovanih koji svake godine u većem broju no Srbi, Crnogorci s Kosova ishode iz Srbije ukleti bespolicom, ali i neutaženom mržnjom bezvrednih i nesposobnih... Srbija je umorna od sebe same, od svoje palanke, od svoje palanačke samodestrukcije, to će biti samouništenje.“³¹²

Sredinom 1988. godine zaredale su ostavke u CK SK Srbije čime je Milošević dobio apsolutnu vlast. Osiguravši užu Srbiju okrenuo se prema Vojvodini čije je vodstvo zauzelo čvrst stav kako neće dati Miloševiću da ih smijeni jer se nisu slagali s alternativnom činjenicom o ugroženosti srpskog naroda. Situacija je kulminirala tzv. *Jogurt revolucijom*, masovnim demonstracijama studenata, radnika i profesionalnih kosovskih mitingaša³¹³ koja je rezultirala smjenom vojvođanskog vodstva.³¹⁴ Preuzevši pokrajine, Milošević je mnogo lakše mogao dobiti većinu kod svakog glasanja u jugoslavenskim okvirima. Čitatelji su sve više slali uredništvu *Nove Hrvatske* kako se osjeća sve veći prodor srpskog nacionalizma u Hrvatskoj što je rezultiralo bezbrojnim retoričkim upitima o šutnji hrvatskih komunista i intelektualaca. Kušan u komentarima najavljuje kraj Jugoslavije sa strahom kako najgore tek dolazi. Optuživao je hrvatske komuniste kako jedini žele spasiti Jugoslaviju umjesto da spašavaju hrvatski interes nazivavši ih „anacionalno partijsko vodstvo sastavljeno od posljednjih Jugoslavena i titoista“ koje nije moglo skupiti hrabrosti za obračun s Miloševićem.³¹⁵ Zanimljiv je emigrantski pogled koji balansira između ushićenja što dolazi

³¹¹ Jakša Kušan. „Srbi su zauvijek pokopali jugoslavenstvo.“ *Nova Hrvatska*. Br. 19., listopad 1987. 3-4. Ramet, 2006., 46

³¹² „Srbija je umorna od samorazaranja heterofobijom“ *Nova Hrvatska*. Br. 24., prosinac 1987. 10

³¹³ Demonstracije je organizirao Organizacijski odbor za odlazak Srba i Crnogoraca na skupove i protestne zborove izvan republike.

³¹⁴ Ž. T. „Beograd izazvao raskol s vodstvom u Vojvodini.“ *Nova Hrvatska*. Br. 15., srpanj 1988. 7

³¹⁵ Jakša Kušan. „Srbi ruše Jugoslaviju.“ *Nova Hrvatska*. Br. 16., kolovoz 1988. 4. Jakša Kušan. „Posljednji čin jugoslavenske drame.“ *Nova Hrvatska*. Br. 17., rujan 1988. 4. Jakša Kušan. „Ili Milošević ili podjela!“ *Nova Hrvatska*. Br. 20., listopad 1988. 4

kraj jednopartijskoj Jugoslaviji i straha na koji način će se ostatak Jugoslavije suprotstaviti Miloševiću. Također su strahovali kako će sadašnje partijsko vodstvo preko noći postati junaci i heroji u ratu sa Srbima čime bi oprali sve svoje dosadašnje grijehе. Pomno prateći razvoj događaja u Jugoslaviji, tražili su se odgovori kada će Hrvatska i BiH reagirati kao i gdje je kraj Miloševićevim planovima? Kušan u uvodniku daje još jedan proročanski citat: „U neviđenoj euforiji i kratkovidnosti srpsko vodstvo kao da želi silovati budućnost, ponavljajući nakon skoro pola stoljeća atmosferu 27. marta u potpuno izmišljenim prilikama. Zaboravljajući nedogovorno i suludo na posljedice iz prošlosti oni srpske mase guraju na put obračuna koji će Srbi prvi najteže platiti“.³¹⁶ Po ne znam koji puta Kušan je pozivao na otvoreni razgovor i dogovor između prečanskih Srba i Hrvata o svim životnim pitanjima i opravdanim interesima srpske manjine u Hrvatskoj. Navodeći kako je već bilo primjera dogovora takve vrste ističe kako nikada o takvom dijalogu kao sada nije ovisila sloboda, mir i napredak Hrvatske.

Nakon Novog Sada održan je miting i u Titogradu, a kosovska karavana vozala se Srbijom i Crnom Gorom. Danonoćne prosvjede u Novom Sadu, Kušan je uspoređivao s fašističkim pohodima i nacističkim mitinzima.³¹⁷ Kao što su i onda mnogi očekivali da će se Hitler zadovoljiti Austrijom i Čehoslovačkom, tako su mnogi očekivali kako će Milošević stati s Vojvodinom i Kosovom. Kušan je sve njih prozvao naivnima govoreći kako mu je cilj ovladati cijelom Jugoslavijom. Dosta vremena potrošeno je na analizu budućih Miloševićevih koraka kao i na propitkivanje tko će mu biti saveznik u osvajanju Jugoslavije? Na koji način će zadovoljiti ostale narode? Bez obzira koje mišljenje imali o hrvatskom vodstvu, očekivali su otpor Hrvatske, premda su bili svjesni ako se Milošević makne s čelnog mjesta srpskog nacionalizma kako će narod naći novog „vožda“. Srpski narod je veoma odlučno zagovarao rješavanje ugroženosti Srba u BiH i Hrvatskoj. Jedini način kako zaustaviti potencijal sukob je rješavanje glavnog pitanja – hrvatskosrpskih odnosa, i to na demokratski način u ravnopravnim pregovorima između slobodnih i neovisnih republika. Ponavljali su kako je 1971. krivac za ovo današnje stanje, kako je onda propuštena prilika za sporazum među narodima te da se 1988. to ne može napraviti uličnim nemirima već djelovanjem slobodnih političkih i kulturnih ustanova i pojedinaca. Zanimljivo je kako krajem 1988. još uvijek ne

³¹⁶ Jakša Kušan. „Posljednji čin jugoslavenske drame.“ *Nova Hrvatska*. Br. 17., rujan 1988. 4.

³¹⁷ Jakša Kušan. „Ili Milošević ili podjela!“ *Nova Hrvatska*. Br. 20., listopad 1988. 4

znaju tko će graditi sutrašnju hrvatsku državu iako promatraju kako se zemlja raspada. Godinama prije sukoba pisali su o tome kako se Jugoslavija neće mirno raspasti.³¹⁸

Broj za brojem donosili su izvještaje o Miloševićevom napredovanju dok nije došao prvi relativni poraz na 17. sjednici CK SKJ na kojoj Milošević nije uspio nikoga smijeniti. Kušan je sjednicu nazvao manifestacijom jugoslavenske jalovosti po ne znam koji puta napadajući hrvatske i bosanske komuniste za oslanac na titovoj liniji i jugoslavenskom centralizmu.³¹⁹ Epiteti kojima je častio predstavnike hrvatskog vrha kao „trećerazredne političare, nacionalno nesvrstane titoiste, one koji zbog oportunitizma, nesposobnosti ili straha pred voljom hrvatskog naroda bježe u staru maglu jugoslavenskog jedinstva“³²⁰ jasno izražavaju glavnu zamjerku: nastupanje s pozicije jugoslavenske platforme u situaciji kada se problemi više ne mogu riješavati na taj način. Pozivao ih je da konačno sjednu za stol i pregovaraju s ostalim narodima, ali na temelju jasno izraženih hrvatskih interesa, no pomaka nije bilo: „U želji da sačuvaju svoje klasno djevičanstvo pred Srbima i da istodobno imaju što „čišću“ situaciju kod kuće (jer strahuju od borbe na dvije fronte), odgovorni hrvatski komunisti nalaze sve moguće isprike, sitna lukavstva i intrige samo da što dulje zaustave prodor svježeg zraka u hrvatsku politiku“.³²¹ Onemogućavanje slobodnih misli upravo je odgovaralo Miloševiću jer se time partija još više odvajala od naroda što je rezultiralo rastom nezadovoljstva u Hrvatskoj. Uporno naglašavajući kako Hrvatska nema društvenog kruga ni glasila koji bi narod pripremio na ono što ga čeka, u svakom idućem broju pojačavali su strah od mogućeg sukoba. Na Kušanovu ocjenu o nemogućnosti jasnog oblikovanja hrvatskih interesa nadovezao se i Boris Maruna proširujući lepezu epiteta koji graniče s kulturnim komuniciranjem: „intelektualni i mentalni slaboumnici, zaostali nasljednici Karađorđeva, posljedice dugogodišnje negativne selekcije kadrova, ljudi koji su nesposobni bilo što sagledati ili poduzeti.“³²² Emigranti su pisali da ako Srbija misli kako ima pravo na Kosovo, onda Hrvatska ima pravo boriti se za povrat Srijema ili dijela Bačke koji joj povijesno, odnosno etnički pripadaju. Ako se govori o iseljavanju Srba s Kosova, zašto se ne govori o iseljavanju Hrvata s dalmatinskim otoka? Zašto se ne govori o tome kako je iz BiH iselilo više katolika nego pravoslavaca? Za njih su ove teme politika hrvatskih interesa, politika čistih računa. U konkretnoj situaciji Maruna nije za izvrgavanje srpskog nacionalizma već ukazivanje na činjenicu kako se Srbija nema pravo služiti s dva različita mjerila za isti

³¹⁸ Ž. T. Tomšić. „Jugoslaviji nije suđeno da umre prirodnom smrću.“ Jakša Kušan. „Posljednji čin jugoslavenske drame.“ *Nova Hrvatska*. Br. 20., listopad 1988. 9-10

³¹⁹ Jakša Kušan. „Primjer jugoslavenske jalovosti.“ *Nova Hrvatska*. Br. 21., listopad 1988. 4

³²⁰ Ibid.

³²¹ Jakša Kušan. „Raspad Jugoslavije na nedemokratski način.“ *Nova Hrvatska*. Br. 7., travanj 1989.

³²² Boris Maruna. „Za program čistih računa.“ *Nova Hrvatska*. Br. 21., studeni 1988. 12

problem. Ili povijesno ili etničko pravo, ili Kosovo ili Vojvodina. Maruna nerealno poentira kako Hrvatskoj treba dati dio Vojvodine i time će problem biti riješen. Pozivali su hrvatske opozicijske snage da izađu s jasnim programom koji će mobilizirati hrvatski narod. Svako odgađanje je opasnije i za Hrvate i za Srbe u Hrvatskoj od jasno izraženih hrvatskih gledišta i interesa. *Nova Hrvatska* je bila sebi dosadna koliko je pisala o toj tematici, a hrvatsko vodstvo je i dalje bilo nedlučno, u strahu od od javne i otvorene jugoslavenske bilance i početka dijaloga sa Srbima u Hrvatskoj.³²³ Emigranti su vjerovali kako većina Srba u Hrvatskoj želi mir i bolji život kao i ostali građani Hrvatske stoga je cijelo vrijeme pozivala Hrvate u domovini i emigraciji da uspostave otvoreni dijalog u cilju ostvarenja međusobne suradnje.³²⁴ Ipak osjećali su kako su Srbi podijeljeni za i protiv Slobodana Miloševića. Početkom 1989. uvidjevši do čega je dovela politika na Kosovu, Kušan proglašava „ludim“ svakog Srbina koji krene za Miloševićem.³²⁵ Kosovski primjer pokazao je da će se takvom politikom stvoriti netrepeljivost i nemogućnost suživota što će rezultirati emigracijom srpskog stanovništva. Istovremeno su se čudili kako iz Hrvatske i dalje dolaze inicijative za spas Jugoslavije.³²⁶ Recept *Nove Hrvatske* za pobjeđivanje Miloševića bio je jasan: može ga srušiti samo demokratska opozicija iz drugih republika. Kada bi novi, demokratski birani predstavnici Hrvata i Srba u Hrvatskoj riješili nacionalno pitanje na način da Srbi izvan Srbije vide štetnost Miloševićeve politike, Milošević bi bio zaustavljen.³²⁷ Također dobro su primjetili činjenicu kako oni dogmatici koji su do jučer bili protiv demokracije pod naletom Miloševića počinju pozivati na demokraciju i politički pluralizam, pravnu državu i ljudska prava.³²⁸

Za predsjednika jugoslavenske vlade izabran je Ante Marković, pristaša privrednih reformi kojem su predviđali neuspjeh u sukobu s primitivnim, konzervativnim i reformi neskolonim aparatom savezne birkorakcije. Kušan je famoznu 20. sjednicu CK SKJ komentirao u članku zanimljiva naslova „Milošević ante portas“: „Jugoslavija je upravo preživjela srčani udar i moždanu kap. Partija je paralizirana. Do infarkta je došlo više zbog opće bolesti i nemoći organizma nego zbog pretjeranog uzbuđenja“.³²⁹ Iako su mnogi tada tvrdili kako je Milošević tom sjednicom izgubio, Kušan upozorava kako je Milošević toliko jak da i kada gubi – pobjeđuje. Barem je tako bilo s Vojvodinom, Kosovom i Crnom Gorom.

³²³ Jakša Kušan. „Bolje sporazumni razlaz nego građanski rat.“ *Nova Hrvatska*. Br. 23., prosinac 1988. 4

³²⁴ Ivanko Jeličić. „Srbi u Hrvatskoj podijeljeni.“ *Nova Hrvatska*. Br. 23., prosinac 1988. 12

³²⁵ Jakša Kušan. „Glas naroda, a ne pojedinaca.“ *Nova Hrvatska*. Br. 2., siječanj 1989. 4

³²⁶ Osnivanje Udruženja za jugoslavensku demokratsku inicijativu pod vodstvom Branka Horvata, Predraga Matvejevića, Supek, Puhovski.

³²⁷ Jakša Kušan. „Ili propast ili demokracija.“ *Nova Hrvatska*. Br. 5., ožujak 1989. 4

³²⁸ Jakša Kušan. „Raspad Jugoslavije na nedemokratski način.“ *Nova Hrvatska*. Br. 7., travanj 1989. 4

³²⁹ Jakša Kušan. „Milošević ante portas.“ *Nova Hrvatska*. Br. 3., veljača 1989. 4

S pravom se pitao koja je iduća republika na redu? Hrvatska ili Bosna i Hercegovina? Procjenjivao je snagu Miloševića na dvije razine, osim što su Srbi u Srbiji iza njega, Milošević je mogao iskoristiti nezadovoljstvo ostatka Jugoslavije zbog materijalnog stanja i mržnje prema birokraciji. Rušeći stara rukovodstva stvarao je privid mijenjanja politike, a zapravo su na položaje dolazili oni kojima će on lakše upravljati. Također mu je odgovaralo i nejedinstvo njegovih neprijatelja. Hrvatski komunisti podjednako su bili daleko od Kučana koliko i od Miloševića, kao što nije postojala sličnost između bosanske i slovenske partije. Ključno pitanje koje je Kušan postavio bijaše što o svemu tome misli JNA? Hoće li vojska stati iza srpskih nacionalista? Dokaz kako je *Nova Hrvatska* imala i loših predviđanja je upravo mišljenje o ulozi „jugoslavenskog strašila“, JNA. Analizirali su vrh JNA podjelom na Srbijance centraliste i Crnogorce te prečanske Srbe koji su navodno na Titovoj liniji.³³⁰ Bili su uvjereni kako se potonji neće odazvati pozivu Miloševića što se kasnije pokazalo krivom pretpostavkom.

Prvi veći izazovi na području Hrvatske dogodili su se pri obilježavanju 600 godina kosovske bitke kada se u proslavi na Kosovu polju kraj Knina manifestacija pretvorila u šovinističko promiloševićevsko okupljanje.³³¹ Gazimestan je prokomentiran kroz satiričko ismijavanje osam stranica posvećenih toj temi u *Politici*.³³² Nakon incidenta u Kosovu Polju, nacionalna netrepeljivost u Hrvatskoj drastično se pojačala, posebice za vrijeme turističke sezone. Cilj je bio ponoviti kosovski poučak, dovesti situaciju do izvanrednog stanja i okupacije. Hrvatska partija počela je napadati Dobricu Ćosića i vojvođanske komuniste, no još uvijek nije imala hrabrosti dopustiti otvorenu raspravu o hrvatskim interesima odbacujući tadašnje jedino oružje – hrvatski narod.³³³ Iz Srbije su se pojavili zahtjevi za stvaranjem posebne federalne jedinice na prostoru Sjeverne Dalmacije, Like, Banije, Korduna, Slavonije i Baranje pod nazivom Srpske krajine.³³⁴ *Novu Hrvatsku* zanimalo je koliko se hrvatskih Srba slaže s tom politikom? Vide li činjenicu kako će ih Milošević iskoristiti za pokoravanje Hrvatske? Hoće li hrvatski Srbi shvatiti kako demokratska Hrvatska nudi mnogo više nego miloševićeva Srbija? *Nova Hrvatska* zalagala se za osiguranje odgojnih i kulturnih ustanova te poštivanje ljudskih i političkih prava Srba u Hrvatskoj. Sve je to reakcija na umjetno stvoreno srpsko pitanje u Hrvatskoj kojega je počelo forsirati srpsko novinstvo. Svakodnevni izmišljeni dokazi stvarali su euforiju ugroženosti srpskog naroda u Hrvatskoj. Na sve te

³³⁰ Jakša Kušan. „Jugoslavensko strašilo.“ *Nova Hrvatska*. Br. 20., listopad 1989. 4

³³¹ „Srpske provokacije u kninskoj krajini.“ *Nova Hrvatska*. Br. 14., srpanj 1989. 5. Matković, 1998., 405

³³² „Srpska proslava doživjela najveći odjek u Srbiji.“ *Nova Hrvatska*. Br. 14., srpanj 1989. 9-10

³³³ Jakša Kušan. „Što nakon prekida šutnje?“ *Nova Hrvatska*. Br. 18., listopad 1989. 4

³³⁴ Ž. T. Tomšić. „Miloševiću trebaju kninski Srbi kao što su Hitleru trebali sudetski Nijemci.“ *Nova Hrvatska*. Br. 18., 1989. 11-12

optužbe *Nova Hrvatska* odgovorila je protupitanjima vezanim uz položaj vojvođanskih Hrvata. Imaju li vojvođanski Hrvati hrvatske škole, kulturne ustanove, slobodnu crkvu? Smiju li Hrvati u Vojvodini vikati ovo je Hrvatska kao što to rade Srbi u Kninu?³³⁵ Uz optužbu kako Hrvate srpski „kolonizatori“ kulturno i nacionalno miču s karte Vojvodine predvidjeli su budući problem bunjevačkog nacionalnog pitanja.

Zaključno, najavljivali su velikosrpsku invaziju kao posljedicu kriminalne nacionalne politike hrvatskih komunista i nove agresivnosti srpskog vodstva. Riješeno nacionalno pitanje te bratstvo i jedinstvo bila su samo floskula koja se u Hrvatskoj manifestirala paranojom i mržnjom na sve što sličići hrvatstvu.³³⁶ I u ovim teškim vremenima Kušan se i dalje zgražao nad pasivnošću hrvatskog naroda koji iz straha ne izlazi na ulicu: „Zapitajmo se kakvu civilizacijsku razinu i društvenu svijest imamo kad i najveća poskupljenja kruha i drugih namirnica prolaze glatko bez prosvjeda... ..Tek znanstvene analize sociologa i povjesničara moći će jednog dana objasniti oportunitizma narodnih masa, nizak stupanj solidarnosti i nedovoljan osjećaj zajedničke subine svih Hrvata“.³³⁷ Nije li ovo lajtmotiv hrvatskih građana koji nas je obilježio sve do današnjeg dana? Pred sam rat uredništvo *Nove Hrvatske* priznaje još jednu svoju zabludu o tome koliko su nerealno smatrali kako samo ljudi u emigraciji bježe od politike.³³⁸ Slabosti emigracije bile su identične slabostima opozicije u Hrvatskoj. To će liberalno-demokratski emigranti osjetiti na svojoj koži pri toliko dugo isčekivanom povratku u Hrvatsku.

Sl. 10. Zahvaljujući drugu Titu i partiji, mi smo u 36 godina postigli čvrsto jedinstvo... svi naši narodi danas misle isto... (karikatura Vlatka Trna)

Izvor: *Nova Hrvatska*. Br. 3., 1982. 20

³³⁵ Gvido Saganić. „O položaju Srba u Hrvatskoj i Hrvata u Vojvodini.“ *Nova Hrvatska*. Br. 22., studeni 1989. 13-14. „Hrvati u Bačkoj osuđeni na nestanak.“ *Nova Hrvatska*. Br. 22., studeni 1989. 14

³³⁶ Jakša Kušan. „Ima li nacionalizma u Hrvatskoj?“ *Nova Hrvatska*. Br. 15., kolovoz 1989. 4

³³⁷ Jakša Kušan. „Nema promjena dok ih narod ne zatraži.“ *Nova Hrvatska*. Br. 21., studeni 1989. 4

³³⁸ Jakša Kušan. „Vrijeme za akciju.“ *Nova Hrvatska*. Br. 22., studeni 1989. 4

Početak svibnja 1990. godine *Nova Hrvatska* pojavila se u Hrvatskoj, nakon 32 godine izlaza u inozemstvu. Uslijed kritiziranja nove HDZ-ove vlasti naišli su na mnoge probleme koje nisu uspjeli nadići. Britkost kritičkog izričaja posebice se odnosila na događanja 90-ih godina kojeg najbolje oslikava odabrani citat iz Kušanove knjige *Bitka za Novu Hrvatsku*: „Umjesto da se hrvatskom iseljeništvu priđe s planovima koji polaze od najveće vrijednosti, a ta je u činjenici da dio Hrvata već ima iskustva do kojih će domovini trebati još dug put, pavela se politika s dva vrlo kratkoročna cilja. Prvo, HDZ-u je iseljništvo bilo važno da mu što hitnije pruži što veća materijalna sredstva za pobjedu na izborima i za otpor srpskoj agresiji. Drugi je cilj, za neke bio još mnogo važniji. Mreža komunističke Udbe i obavještajnih službi promijenila je preko noći strane i pridružila se novoj vlasti. Na taj način nijedan prekršitelj ljudskih prava u prošlom režimu, među njima i notorni zločinci, nije priveden pravdi. Zauzrat – i za ravnotežu – iz emigracije su u pravilu dovedeni ekstremni elementi, kojima su dane visoke političke, vojne i policijske dužnosti. Na mnogim su se mjestima, rame uz rame, našli bivši udbaši i najveći Hrvati. Toj politici najbezočnijeg balkanskog oportunitizma dan je ciničan naziv: povijesno pomirenje partizana i ustaša. U biti, time je samo potvrđena naša često isticana konstatacija da između komunističkih jednogumnika i nacionalnih ekstremista nikada nije postojala bitna razlika“.³³⁹ Kušan se šokirao uvidjevši kako sve veći broj emigranata, *republikanaca* i *otporaša* koji su bili poraženi od strane umjerene i demokratske emigracije dobivaju sve veći prostor od strane HDZ-a kao vraćanje usluga za financiranje predizborne kampanje.³⁴⁰ Također su preko noći pripadnici Udbe promijenile stranu te zajedno s ekstremnom emigracijom sudjelovali u famoznom povijesnom pomirenju partizana i ustaša koje je rezultiralo pobjedom u Domovinskom ratu, ali i strahovitom pljačkom društvene imovine. Kritike *Nove Hrvatske* prema domovinskim političarima rezultirale su navodnim bijesom i uvrijeđenosti prvog hrvatskog predsjednika.³⁴¹ S obzirom kako se uvodnici *Nove Hrvatske* u kojima se kritizira nova hrvatska opozicija odnose na 1990. godinu, oni nisu detaljnije analizirani, iako letimičan pogled na njih pokazuje kako su nažalost bili u pravu. Zsigurno ovakvo pisanje nije odgovaralo tadašnjim hrvatskim vlastima, a može se reći da je ovakav diskurs i dan danas tabu tema u hrvatskom društvu. Priznali su sami sebi da su unatoč dobrom poznavanju situacije u Jugoslaviji bili u zabludi što se tiče političke pismenosti hrvatskog naroda. Tome u

³³⁹ Kušan, 2000., 314. <http://www.tjedno.hr/da-je-lustracija-sporevedena-1991-ministar-hasanbegovic-bi-danas-uzivao-u-superlativima-miljenka-jergovica/>, 3.3.2017.

³⁴⁰ Meštrović, 2003., 179

³⁴¹ Ibid. 157

prilog dovoljno govori činjenica da su u novoj državi zalagali za suradnju dobro organiziranih političkih skupina u odnosu na jakog pojedinca na čelu države.³⁴² Koliko su po nekim pogledima bili ispred pojedinih budućih državnika govori i stav o pitanju bosanskih Muslimana.³⁴³

U prosincu 1990. izdana je posljednja *Nova Hrvatska* prije preseljenja uredništva u Hrvatsku. To je ujedno bio posljednji broj ovog općehrvatskog novinskog lista. Od uvodnika broja 24. ostaje upozorenje čije posljedice i danas baštinimo: „Hrvatske vlasti znaju da na duži rok glavna opasnost ne prijete Hrvatskoj iz Knina ili iz Beograda, već od onih istih zaraznih navika koje su rastočile i ranija društva. Zato se i očekuje smjeliji obračun s laktaštvom na političkim položajima, s nesposobnošću, korupcijom, nepotizmom i provincijalističkim shvaćanjima, daleko odlučnija kritika nego što dolazi od onih kojima je to već odavno postao način života“.³⁴⁴ Nezapamćena jagma za narodnim dobrima obilježit će Hrvatsku devedesetih godina. Razočarani emigranti koji su baštinili tekovine zapadnih demokracija diljem svijeta, od aktivnog sudjelovanja na slobodnim izborima do ulaganja u kapitalistički sustav - razočarani su se vraćali svojim drugim i konačnim emigracijama.³⁴⁵ S toliko neprocjenjivog političkog iskustva nije raspolagala nijedna bivša komunistička država. Uostalom razočaranje uredništva *Nove Hrvatske*, ali i većine liberalno-demokratske emigracije najbolje sažima posveta Kušanove memoarske knjige: „Suradnicima i prijateljima *Nove Hrvatske* koji nisu doživjeli uspostavu hrvatske države, ali ni naše razočaranje zbog neostvarenih ideala za koje smo se desetljećima borili“.³⁴⁶ Usudim se povući paralelu s Mačekom³⁴⁷ - kako je Maček nestao uslijed totalitarnih obračuna lijevog i desnog spektra, tako su uslijed ratnih okolnosti i famozne pomirbe ustaša i partizana ranih 90-tih godina nestali i pripadnici intelektualne liberalno-demokratske emigracije. Danas ih nema u kolektivnoj memoriji naroda, u tom „imaginarnom panteonu hrvatskih narodnih junaka“.³⁴⁸

³⁴² Jakša Kušan. „Ne trebamo bana, trebamo savez snaga!“ *Nova Hrvatska*. Br. 17., rujan 1989. 4

³⁴³ „Najvažnija poruka muslimanskih prvaka u Sarajevu je kako muslimani nisu nečiji adut ili dio već ravnopravni partner u borbi protiv velikosrpske ideologije. To trebamo shvatiti!“ Branimir Oblak. „Sarajevski tragovi novog islama.“ *Nova Hrvatska*. Br. 16., 1983. 11. Kušan, Jakša. „Deficitarni smo u idealizmu i idealima.“ *Hrvatska revija*. Br. 3., 2010. 10

³⁴⁴ Kušan, 2000., 170

³⁴⁵ Čapo, Jasna. „Potreba strateškog planiranja povratka: mišljenje povratnika Marina Sopte.“ U: *Didov san. Transgranična iskustva hrvatskih iseljenika*, 100

³⁴⁶ Ibid. 6

³⁴⁷ „U imenu Maček bila je sintetizirana moralna snaga borbe jednog naroda za njegova temeljna prava, borbe za pravicu koja je kod Hrvata tako duboko ukorijenjena. „ Mirth, Karlo. *Život u emigraciji*. Matica hrvatska. Zagreb, 246

³⁴⁸ Pavlinić, Vladimir. Tihomil Rađa: mnogostrani intelektualac, političar, borac za moralnu Hrvatsku. U: *Društveni kontekst hrvatske intelektualne liberalno-demokratske emigracije*. 207

Bilo je lakše voljeti te iz daljine

Pour Bernadette

Bilo je lakše voljeti te iz daljine,
Biti s tobom u noćima beskrajnih književnih rasprava
Dok se magla dizala na moru i odmah ruke otklanjao
Ona pamćenja što se nisu uklapala
U rečenične nizove čežnje:
Ništa nije moglo narušiti predodžbu o tebi.
Sad izbliza siliš me da te osjećam kao truli zub
Otvorenu ranu, čekićanje živca, živo meso besmisla
Bolest pred kojom smo bespomoćni i ti i ja
Kao pred kakvim istinskim proglasom propasti
A nekad je ljubav bila čist i doslovan
Doživljaj samoće
Osobe i krajnobrazo koje je dozivalo sjećanje
Kao morska trava pokretana valovima
Dani daleko od tebe, beskrajne literarne noći
Svijet bez zbilje ali svoj i konačan
Poput dobre pjesme čvrsto zatvoren sa svih strana
I ja u dimu lule za šankom dalekih mora
Što nas dijele u svakom času admiral
Svojih priviđenja.³⁴⁹

³⁴⁹ Maruna, Boris. *Bilo je lakše voljeti te iz daljine*. Matica hrvatska. Zagreb, 72

5. ZAVRŠNE MISLI

Posljednji dan srpnja 2016. godine. Vruć dan u Dragama pored Pakoštana. Mnoštvo ljudi na okupu, otkriva se spomenik „hrvatskom vitezu“ Miri Barešiću. Za jedne terorist, za druge borac za slobodu, kontroverznom Barešiću podignut je spomenik, a okupljeni su mogli uživati u nastupima Mate Bulića, Tomislava Bralića, Duška Lokina, Bepa Matešića i mnogih drugih.³⁵⁰ Osam godina ranije na Mirogoju pokopan je Dinko Šakić, zloglasni šef ustaškog logora Jasenovac. Na sprovodu dominikac Vjekoslav Lasić veliča NDH. Mediji otkrivaju kako isti pater Lasić godinama služi misu zadušnicu za Ante Pavelića.³⁵¹ Vraćamo se u 2017. godinu, na pravoslavni Badnjak desničarska organizacija *Projekt Velebit* u blizini pravoslavne crkve na Cvjetnom trgu organizirani obred proustaške Hrvatske pravoslavne crkve. Jedan od glavnih ideologa *Projekta Velebit* je Dinko Dedić, nekadašnji urednik *Hrvatskog tjednika* iz Melbournea. Koja je zajednička poveznica Mire Barešića, Vjekoslava Lasića i Dinka Dedića? Pripadali su radikalnoj emigraciji protiv koje se *Nova Hrvatska* žestoko borila.

Hrvatska politička emigracija nije monolitna radikalna ustašija kako ih je nastojala prikazati komunistička propaganda. Politički emigranti bili su širokih ideoloških svjetonazora i izdavali su brojne časopise. Jedan od najpoznatijih časopisa bila je *Nova Hrvatska* Jakše Kušana. Uvidjevši položaje političkih emigranata i poznanstva iz visokih krugova zasigurno možemo tvrditi kako se potencijal hrvatske emigracije nije nikada kvalitetno valorizirao. Znanje, vještine i poznanstva koja su imali mogli su se mnogo više iskoristiti pri etabliranju Republike Hrvatske kao nove države. Brojne hrvatske intelektualce i idealiste pri povratku u domovinu dočekali su prijekor i odbojnost kao rezultat komunističke propagande, ali i kao posljednica uloge radikalne emigracije u novoj hrvatskoj državi. Ako uzmemo u obzir činjenicu kako su vodili borbu hrvatskog naroda na putu prema stvaranju države, ali i općenito kao dio suvremene hrvatske političke i ekonomske povijesti, politička emigracija morala bi biti i kvalitativno i kvantitativno obrađena. Posebice njen intelektualno liberalno-demokratski dio do sada je neobrađen, nepriznat i nevažan u hrvatskoj historiografiji. Altruisti koji su život i rad posvetili borbi za demokratsku Hrvatsku, utemeljenu na liberalnim načelima i socijalnoj pravdi, ne zauzimaju mjesto koje bi trebali u kolektivnoj memoriji naroda posebice ako promatramo kroz prizmu hrvatske političke kulture te vremenskog okvira recentne prošlosti i sadašnjosti u kojoj nedostaje politička opcija centra s istaknutim liberalno-

³⁵⁰ <http://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/hrvatska/clanak/id/321530/miro-baresic-dobio-svoj-spomenik-u-dragama> , 11.10.2016.

³⁵¹ <http://www.tportal.hr/vijesti/hrvatska/4213/U-Zagrebu-odrzana-misa-za-Antu-Pavelica.html>, 11.10.2016.

demokratskim svjetonazorom. Ostali su neiskorišteni razvojni potencijal čija poznanstva, iskustva i vještine Hrvatska nije iskoristila koliko je mogla i trebala. Umjesto u centru hrvatskog društvenog života, „bačeni“ su na margine hrvatskog društva.

S obzirom kako je službena vlast Jugoslavije prezentirala svoju državu kao zemlju u kojoj teče med i mlijeko, logično je da je emigracija gledala i naglašavala sve negativnosti. Često su gledali crno-bijelo i priželjkivali želju naroda za promjenom. Upitno je koliko je svima bilo loše kada je jedan običan radnik sagradio kuću od svoje plaće ne znajući je li ona sagrađena na dobrim ili lošim ekonomskim temeljima. Kako će biti loše radniku koji je od svoje plaće financirao studiranje sina u Zagrebu, ne znajući da netko ima problema na studiju jer je osuđen zbog verbalnog delikta i političkih stavova. Intelektualci iz emigracije, iako fizički nisu vidjeli svoju domovinu nekoliko desetaka godina, mogli su veoma kvalitetno analizirati situaciju u Jugoslaviji i predvidjeti ono što će se dogoditi. Početkom 80-ih godina karakterizirao ih je ambivalentan odnos prema jugoslavenskoj sadašnjosti. S jedne strane se ismijavalo Tita i njegov kult ličnosti te otvoreno iskčekivao njegov odlazak, dok je s druge strane bio prisutan strah što će donijeti posttitovsko doba. Tito je za njih bio personifikacija svega lošeg u Jugoslaviji, glavni uzročnik svih problema te simbol onoga zbog čega su napustili domovinu. Nisu smatrali da će njegovom smrću nestati Jugoslavije, no nisu ni očekivali desetogodišnju agoniju. S velikim simpatijama gledali su na ustanak naroda na Kosovu i demokratizaciju Slovenije. Dotična republika i autonomna pokrajina bile su im ideal na koji način treba rušiti Jugoslaviju. Predvidjeli su rađanje sedme postjugoslavenske republike Kosova u čijem nastajanju su i sami sudjelovali putem podrške prosvjedima, financijskom pomoći i apelima međunarodnoj zajednici. Istovremeno bili su frustrirani pasivnošću i rezignacijom hrvatskog naroda, usmjerivši napade na komunističko vodstvo u Zagrebu. Zagovarali su vraćanje na platformu 1971. godine kako bi se prekinula hrvatska šutnja i komunističko vodstvo počelo djelovati na temelju jasno izraženih hrvatskih interesa. Dolaskom Slobodana Miloševića prozivke prema hrvatskim komunistima značajno su porasle uviđajući kako Jugoslavija kreće prema krvavom raspadu. Smatrali su kako otvoren dijalog demokratskih izabраниh predstavnika između prečanskih Srba i Hrvata je jedini način da se spriječi ratni sukob. Suočeni s borbom na dvije fronte, protiv radikalnih emigranata i jugoslavenske tajne policije, razrađivali su ideju i platformu samostalne, demokratske, pluralističke, neutralne i socijalno pravedne Hrvatske. U njihovoj viziji nalazila se Hrvatska bez privilegiranih pojedinaca i staleža, vjeroispovijesti i ideoloških uvjerenja što se veoma dobro moglo očitati kroz karikature Vlatka Trna, poeziju Borisa Maruna ili citate Jakše

Kušana. Analizom obrađenih tema iz 80-ih godina uviđamo kako su događaji iz recentne hrvatske prošlosti, ali i aktualni hrvatski problemi bili već odavno poznati u emigraciji. Koristeći njihovo iskustvo mogle su se izbjeći mnoge pogreške u novoj hrvatskoj državi.

Dvadeset sedam godina nakon povratka u Hrvatsku Jakša Kušan još je uvijek vitalan na relaciji Zagreb – Lošinj.³⁵² Tajnika Gvide Saganić više nema. Gojko Borić živi u Kölnu, Vladimir Pavlinić u Londonu. Doajen hrvatskog novinarstva Bogdan Radica sanjajući zadnje počivalište u sjeni Marjana, umro je razočaran u New Yorku, a Boris Maruna podjednako osjećaja, u Zagrebu.³⁵³ Željko Toth dočekaio je mirovinu u Londonu i razmišlja o povratku u Hrvatsku.³⁵⁴ Tihomil Rađa umro je u Švicarskoj nakon što je izbačen iz HSS-a uz parolu „neće nama bjelosvjetski emigranti soliti pamet“.³⁵⁵ Branko Salaj živi na relaciji Stockholm-Zagreb, dok je Mati Meštroviću Zagreb ipak najdraži. Nakon povratka u domovinu, mnogi su se razočarani vratili u emigraciju, a oni koji su ostali, tražili su emigraciju u domovini. Za Jakšu je to Lošinj, za mog ujaka Vinka pecanje na Dunavu u Dražu. Razočaranost intelektualaca idealista je očigledno konstanta, mjerila se ona u emigraciji ili domovini. Bez obzira na gorčinu, svi će vam reći kako im nije žao njihovog političkog djelovanja i kada bi opet mogli birati, opet bi život posvetili borbi za novu Hrvatsku. Iako su toga i sami svjesni, ako nekada budu čitali ove redove, neka znaju da nije bilo uzalud.

³⁵² Lošinj mu je druga emigracija kako on to voli reći. Razgovor s Jakšom Kušanom. Travanj 2014. Zagreb.

³⁵³ Radica, Bogdan. *Živjeti-ndoživjeti*. Knjiga druga. Knjižnica Hrvatske revije. München, Barcelona, 658

³⁵⁴ Razgovor sa Željkom Tothom. Srpanj 2016. Batina

³⁵⁵ Pavlinić, Vladimir. „Europski obzori Tihomila Radje.“ U: *Hrvatski iseljenički zbornik*, 97

6. IZVORI I LITERATURA

Novine:

1. *Nova Hrvatska*
2. *Hrvatska revija*
3. *Poruka Slobodne Hrvatske*

Usmeni izvori:

1. Razgovori autora s Jakšom Kušanom. Travanj 2014. Zagreb.
2. Razgovori autora s Vinkom Orikinom. Svibanj 2014. Draž.
3. Razgovori autora sa Željkom Tothom. Srpanj 2016. Batina.

Internet izvori:

1. BBC. The death of Yugoslavia – Enter Nationalism. https://www.youtube.com/watch?v=M_PzsfXbyAw&list=PLqD5Su3ZJjbcSgVCE90msl9d4nHdV4Pu
2. Google tražilica. <https://www.google.hr/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=tihomil%20ra%C4%91a>
3. Hrvatska enciklopedija.
 - <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=35579>
 - www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=64540
 - www.enciklopedija.hr/natukica.aspx?id=39223
 - www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11297
4. Matica hrvatska. www.matica.hr/vijenac/500/sto-je-hrvatskoj-tihomil-radja-21711/
5. Maxportal. <http://www.maxportal.hr/blog/2015/07/27/njemacki-sudac-dauster-perkovicevu-svjedoku-takvog-lazova-u-zivotu-nisam-vidio/>
6. Maxportal. <http://www.maxportal.hr/naslovna/oni-su-velesili-kurvini-sinovi-procitajte-genijalnu-pjesmu-udbasi-borisa-marune/>
7. N1. <http://hr.n1info.com/a173595/Svijet/Regija/Vlak-s-natpisom-Kosovo-je-Srbija-vratio-se-u-Beograd.html>
8. Observer. <http://observer.com/2016/11/who-murdered-olof-palme/>

9. Slobodna Dalmacija.
<http://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/hrvatska/clanak/id/321907/sudac-dauster-nadamo-se-da-ce-presuda-perkovicu-i-mustacu-pokrenuti-suceljavanje-s-prosloscu-u-hrvatskoj>
10. Slobodna Dalmacija.
<http://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/hrvatska/clanak/id/321530/miro-baresic-dobio-svoj-spomenik-u-dragama>
11. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2016/nov/15/sweden-relaunches-olof-palme-investigation>
12. Tjedno. <http://www.tjedno.hr/da-je-lustracija-sporevedena-1991-ministar-hasanbegovic-bi-danas-uzivao-u-superlativima-miljenka-jergovica/>
13. Tportal. <http://www.tportal.hr/vijesti/hrvatska/4213/U-Zagrebu-odrzana-misa-za-Antu-Pavelica.html>
14. Večernji list. <http://www.vecernji.hr/hrvatska/atentat-je-osveta-za-maksa-luburica-1113123>

Literatura:

1. Antić, Ljubomir. „Neki pogledi jugoslavenskih vlasti na hrvatsko iseljništvo sredinom 70-ih godina.“ U: *Budućnost iseljene Hrvatske*, 1998.
2. Bilandžić, Dušan. *Hrvatska moderna povijest*. Golden marketing. Zagreb, 1999.
3. Borić, Gojko. *Hrvat izvan domovine. Sjećanje političkog emigranta*. Naklada P.I.P. Pavičić. Zagreb, 2007.
4. Borić, Gojko. „Sjećanje na Tihomila Rađu i njegovo književno stvaralaštvo.“ U: *Društveni kontekst hrvatske intelektualne liberalno-demokratske emigracije*, 2016.
5. Bošković, Milo. *Antijugoslovenska fašistička emigracija*. Sloboda, Dnevnik. Beograd, Novi Sad, 1980.
6. Budak, Luka. „Hrvatsko iseljništvo i hrvatski identitet 1945. – 1990.“ U: *Hrvatska izvan domovine*, 2014.
7. Čapo, Jasna. „Potreba strateškog planiranja povratka: mišljenje povratnika Marina Sopte.“ U: *Didov san. Transgranična iskustva hrvatskih iseljenika*, 2014.
8. Čizmić, Ivan. „O strukturi i društveno-političkim odnosima u hrvatskom iseljstvu u razdoblju poslije Drugog svjetskog rata.“ U: *Budućnost iseljene Hrvatske*, 1998.
9. Čizmić, Ivan. „Hrvatsko narodno vijeće.“ U: *Hrvatski iseljenički zbornik 2005*, 2005.

10. Čizmić, Ivan, Sopta Marin, Šakić Vlado. *Iseljena Hrvatska*. Golden marketing – Tehnička knjiga: Institut za društvena istraživanja Ivo Pilar. Zagreb, 2005.
11. Džaja, M. Srećko. *Politička realnost jugoslavenstva*. Svjetlo riječi. Sarajevo – Zagreb, 2004.
12. Filipović, Marijan. *Rječnik stranih riječi*. August Šenoa. Zagreb, 1990.
13. Galić, Mirko. *Politika u emigraciji*. Globus. Zagreb, 1999.
14. Gaura Hodak, Orhidea. *Tuđman i Perković*. Profil. Zagreb, 2014.
15. Grbić Jakopović, Jadranka. *Multiplificiranje zavičaja i domovina. Hrvatska dijaspora: kronologija, dijaspora i identitet*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb, 2014.
16. *Hrvatska danas i sutra. Simpozij skupine hrvatskih intelektualaca u Evropi*, kolovoz – rujan 1968. Knjižnica Hrvatske revije. München, 1969.
17. *Hrvatski razgovori o slobodi*. Knjižnica Hrvatske revije. München – Barcelona, 1974.
18. *Hrvatska seljačka stranka u službi hrvatskog naroda*. Središnji odbor Hrvatske Seljačke Stranke. London, 1987.
19. Ivičević, Jozo. *Iz novije hrvatske povijesti*. Matica hrvatska. Zagreb, 2007.
20. Jandrić, Berislav., „Stajališta hrvatske političke emigracije o Hrvatskom proljeću iznesena u najznačajnijem emigrantskom časopisu „Hrvatskoj reviji“. *Časopis za suvremenu povijest*, 35 (2003), 2.
21. Jareb, Mario. „Hrvatska politička emigracija od 1928. do 1990. godine.“ U: *Hrvatska politika u XX. stoljeću*. Urednik Ljubomir Antić. Matica hrvatska. Zagreb, 2006.
22. Krašić, Wolffy. *Hrvatsko proljeće i hrvatska politička emigracija*: doktorski rad. Zagreb, 2016.
23. Kušan, Jakša. *Bitka za Novu Hrvatsku*. „Otokar Keršovani“. Rijeka, 2000.
24. Kušan, Jakša. „Deficitarni smo u idealizmu i idealima.“ *Hrvatska revija*, (2010), 3.
25. Kušan, Jakša. „Hrvatski glas iz Fleet Streeta: „Nova Hrvatska.“ *Hrvatska revija*, 47 (1997), 2.
26. Lampe, John R. *Yugoslavia as History. Twice there was a Country*. Cambridge University Press. Cambridge, 1996.
27. *Leksikon migracijskoga i etničkoga naizvlja*. Urednik Emil Heršak. Institut za migracije i narodnosti. Zagreb, 1998.
28. Maruna, Boris. *Bilo je lakše voljeti te iz daljine*. Matica hrvatska. Zagreb, 1996.
29. Maruna, Boris. *Što je čuvalo nadu*. Matica hrvatska. Zagreb, 2008.
30. Maruna, Boris. *Tvrd pjevač*. Litteris. Zagreb, 2014.

31. Matković, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije. Hrvatski pogled*. Naklada P.I.P. Pavičić. Zagreb, 1998.
32. Matković, Hrvoje. *Povijest Hrvatske seljačke stranke*. Naklada P.I.P. Pavičić. Zagreb, 1999.
33. Meštrović, Mate. *U vrtlogu hrvatske politike*. Golden marketing. Zagreb, 2003.
34. Mihaljević, Nikica. *Za vratima domovine*. Naklada P.I.P. Pavičić. Zagreb, 2011.
35. Mihaljević, Nikica. „Publicističko i književno stvaralaštvo Tihomila Rađe.“ U: *Društveni kontekst hrvatske intelektualne liberalno-demokratske emigracije*, 2016.
36. Mijatović, Anđelko. *Bruno Bušić. Prilog istraživanju života i djelovanja (1939.-1978.)* Školska knjiga. Zagreb, 2010.
37. Mirth, Karlo. *Život u emigraciji*. Matica hrvatska. Zagreb, 2003.
38. Nikolić, Vinko. *Pred vratima domovine*. Knjižnica Hrvatske revije. Pariz. 1967.
39. Novak, Božidar. *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*. Golden marketing – Tehnička knjiga. Zagreb, 2005.
40. Pavličević, Dragutin. *Povijest Hrvatske*. Naklada Pavičić. Zagreb, 2007.
41. Pavlinić, Vladimir. „Europski obzori Tihomila Radje.“ U: *Hrvatski iseljenički zbornik*, 2003.
42. Pavlinić, Vladimir. „Tihomil Rađa: mnogostrani intelektualac, političar, borac za moralnu Hrvatsku.“ U: *Društveni kontekst hrvatske intelektualne liberalno-demokratske emigracije*, 2016.
43. Perić, Ivo. *Vladko Maček. Politički portret*. Golden marketing – Tehnička knjiga. Zagreb, 2003.
44. Perić, Ivo. *Hrvatska u socijalističkoj Jugoslaviji*. Dom i svijet. Zagreb, 2006.
45. Perić Kaselj, Marina. „Važnost i značenje emigrantskih simpozija u Švicarskoj (1968. i 1971.) i doprinos Tihomila Rađe.“ U: *Društveni kontekst hrvatske intelektualne liberalno-demokratske emigracije*, 2016.
46. Petrač, Božidar. „Bogdan Radica (1904. – 1993.) – „Hrvat, Europljanin, građanin svijeta (skica za portret).“ U: *Hrvatska izvan domovine*, 2014.
47. Radica, Bogdan. *Živjeti-nedoživjeti*. Knjiga druga. Knjižnica Hrvatske revije. München, Barcelona, 1984.
48. Rađa, Tihomil. *Hrvatska Seljačka Stranka. Što je, što nudi, kome se obraća*. HSS „Herceg-Bosna“. Bern, 1990.
49. Ramet P. Sabrina. *Balkanski babilon. Raspad Jugoslavije od Titove smrti do Miloševićeva pada*. Alinea. Zagreb, 2006.

50. Rogić, Ivan, Čizmić, Ivan. *Modernizacija u Hrvatskoj i hrvatska odselidba*. Insitut društvenih znanosti Ivo Pilar. Zagreb, 2011.
51. Rullmann, Hans Peter. *Ubojstva naređena iz Beograda*. Hrvatska danas. Zagreb, 1990.
52. Salaj, Branko. „Proljeće i dijaspora.“ *Hrvatska revija*, 1, (2001.)
53. Šakić, Vlado. „Integracijski procesi domovinske i iseljene Hrvatske.“ U: *Budućnost iseljene Hrvatske*, 1998.
54. Šute, Ivica. „1971. kao uvod u 1991.“ U: *Hrvatska politika u XX. stoljeću*, 2006
55. Torbar M., Josip, Rađa, Tihomil, Orikin, Vinko. *Radićeva politička baština i budućnost Hrvatske*. Središnji odbor Hrvatske Seljačke Stranke. Bruxelles, 1988.
56. Vlašić, Anđelko. „Suradnja Tihomila Rađe u listu Nova Hrvatska od 1958. do 1974.“ U: *Društveni kontekst hrvatske intelektualne liberalno-demokratske emigracije*, 2016.
57. Žižić, Jakov. „Što je hrvatska politička emigracija?“ *Političke analize*, 16 (2013.)
58. Žižić, Jakov. „Liberalno-demokratska ideja hrvatske državnosti u političkoj emigraciji: skupina oko lista Poruka Slobodne Hrvatske.“ U: *Društveni kontekst hrvatske intelektualne liberalno-demokratske emigracije*, 2016.